

do | monti dalla cima fino alle radici per miglia intiere, come fù | sentimento di alcuni. O facendo un fosso si grande quanta è l' | inondazione ridota per misura ò quadri cubi per ridur l' acque | tutè in quella fossa, come altri si hanno dato ad'intendere. | nel calcolo della spesa è nello esamè delle difficoltà dell' opera | si potra uedere quanto si debba crederè riuscibil impresa. | Per auentura era più da proporre lo slargar tutto il canale | della | uoraggine quanto fosse ba- f. 3v
stante ad asorbire tutè le acque senza | intoppo, et in breuissimo tempo; prometendo la cauernosita de la | terra, è minor spesa è più riuscibile speranze; ma non comin | ciando il tentatiuo, che dalla partè douè sbocano lè acque ca | minando uerso la bocca per fugire li pericoli, è senza uo | lerssi di mina potendo allo squasso della poluere spicarssi qu | alche molle grandè ò di terra ò di sasso, et dissendendo impedire | à fatto il passo al' acqué. ma pur questo ancora è impresa di | molto momento ben, che per altro di molto utile ne per altro | toccata qui, che per non tralasciare cosa considerabile in | questa materia. |

Quanto al altra rouina si comè tuto il mal prouiene dal disconcio | del alueo del torrente cosi il rimedio sara tuto nel radrizzo di

τὴ ρίζα του, σὲ ἀπόσταση ὁλόκληρων χιλιομέτρων, γιὰ νὰ δοθεῖ ἐλευθερία στὰ νερὰ νὰ τρέξουν ἐλεύθερα, σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη μερικῶν, ἢ ἂν γινότανε μιὰ τάφρος τόσο μεγάλη, ὅσο ἀπαιτεῖ ἡ ποσότητα τῶν νερῶν τῆς πλημμύρας, ποὺ πρέπει νὰ ὑπολογιστοῦν σὲ μέτρα χωρητικότητας ἢ κυβικὰ μέτρα γιὰ νὰ διοχετευτοῦν ὅλα τὰ νερὰ στὴν τάφρο ἐκεῖνη σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη ἄλλων. Γιὰ νὰ δοῦμε ὅμως κατὰ πόσο εἶναι κατορθωτὲς οἱ λύσεις αὐτὲς πρέπει νὰ ὑπολογιστοῦν οἱ δαπάνες ποὺ θὰ χρειαστοῦν καὶ νὰ ἐξεταστοῦν οἱ δυσκολίες τοῦ ἔργου. Ἴσως νὰ εἶναι περισσότερο πραγματοποιήσιμη ἡ πρόταση νὰ φαρδύνει ὁλόκληρο τὸ κανάλι τοῦ Χώνου σ' ὅλο τὸ μῆκος του ἀπὸ τὸ στόμιο, τόσο, ὅσο θὰ ἀρκοῦσε γιὰ νὰ ἀπορροφηθοῦν ὅλα τὰ νερὰ δίχως ἐμπόδια καὶ σὲ μικρότατο χρονικὸ διάστημα. Γιατὶ ἡ σπηλαιωειδὴς κατάσταση τῆς γῆς μᾶς ὑπόσχεται μικρότερη δαπάνη καὶ ἐλπίδες δυνατότητας τοῦ ἔργου. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἀρχίσει ἡ δοκιμὴ αὐτὴ παρὰ μόνο ἀπὸ τὸ σημεῖο ποὺ βγαίνουν τὰ νερά, προχωρώντας πρὸς τὸ στόμιο, γιὰ νὰ ἀποφύγομε τοὺς κινδύνους. Γιατί, δίχως νὰ τὸ θέλομε, μπορεῖ μὲ τὰ φουρνέλα νὰ ξετιναχτεῖ κατὰ τὴν ἔκκρηξή τους κανένας μεγάλος ὄγκος ἀπὸ χῶμα ἢ βράχο, νὰ πέσει μέσα καὶ νὰ ἐμποδίσει ἐντελῶς τὸ πέρασμα τοῦ νεροῦ. Αὐτό, βέβαια, εἶναι μιὰ ἐπιχείρηση πολὺ μεγάλης σπουδαιότητας καὶ συγχρόνως μεγάλης χρησιμότητας καὶ δὲν θίγεται ἐδῶ γιὰ κανένα ἄλλο λόγο, παρὰ μόνο γιὰ νὰ μὴν παραλείψουμε μιὰν ἀποψη σπουδαία στὸ θέμα τοῦτο.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἄλλη ζημιὰ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴ φθορὰ τῆς κοί-

q | ello islargando douè è angusto, incauando douè è pocco fondito |
 profundando douè è terrapienato tirandolo à linea retta doue | è angu-
 loso, et ritorto, forssificando è rimetendo le sponde doue | sono ò de-
 boli ò mancano à fatto è sopra il tuto facendo forte co(n) | argine è
 con palificatè là doue l' impeto delle acque fa le roture: |

L' argine douera esser fato su la ripa del torrente cominciando
 dal | metochio di San Costantino poco più oltrè et terminando uerso
 il | metochio de farssaro ⁸⁶⁴ interponendoui à mezo l' argine la pallifi-
 | cata che douerà esser continua con esso dall'una parte è dall' | altra
 la qualle non potendo esserè più breuè, che de passi 560 | lasciare
 longo. l' argine passi 220/ nel principio et altri tanti | passi nel fine. |

Questo argine douera esserè grosso nientemeno de passi duo et |
 alto quanto conportérano le materie, che si scauarano dall' | alueo
 del torrente, che seruirano all' tedificio di esso argine. |

La pallificata parimentè douerà esserè fatta alta tanto, che (con)
 il isca | uar anco l' alueo piedi duo è mezo si formi l' altezza della
 sponda | de piedi settè in tutto, che tanto bastera essendo anche l' al-
 ueo largo | passi dieci in circa, facendolla frequentè de palli; et forti-
 fica | ndolla con farlla alle spalle un ben batuto terrapieno con | sotto-

της τοῦ χειμάρρου, ἡ θεραπεία τοῦ κακοῦ συνίσταται ἀποκλειστικὰ στήν εὐ-
 θυγράμμιση τῆς κοίτης αὐτῆς, πλαταίνοντάς την ὅπου εἶναι στενή, βαθαί-
 νοντάς την ὅπου εἶναι λίγο βαθειά, καθαρίζοντάς την ὅπου ἔχει προσχώσεις,
 εὐθυγραμμίζοντάς την ὅπου ἔχει γωνιᾶς καὶ στροφές, ἐνισχύοντάς καὶ ἀπο-
 καθιστώντάς τας ὅχθες ὅπου εἶναι ἀσθενικῆς ἢ λείπουν τελείως καί, πρὸ
 παντός, ἰσχυροποιώντάς τας μὲ ἐπιχώματα καὶ μὲ πασσάλους, ἐκεῖ ποὺ ἡ
 ὁρμὴ τοῦ νεροῦ δημιουργεῖ τὸ σπάσιμο.

Τὰ ἐπιχώματα αὐτὰ θὰ γίνουν πάνω στὴν ὅχθη τοῦ χειμάρρου, ἀρχί-
 ζοντας λίγο παρακάτω ἀπὸ τὸ μετόχι τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ τελειώ-
 νοντας στὸ μετόχι τῶν Φαρσάρων ⁸⁶⁴. Ἀνάμεσα στὰ ἐπιχώματα αὐτὰ θὰ
 μπαίνουν τὰ πασσάλωματα. Αὐτὰ πρέπει νὰ συνέχονται μὲ τὰ ἐπιχώματα κι'
 ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος κι ἀπὸ τὸ ἄλλο σὲ μῆκος ὅχι μικρότερο ἀπὸ τὰ 560 βή-
 ματα, καλύπτοντας μὲ πασσάλους τὰ ἐπιχώματα 220 βήματα στὴν ἀρχὴ καὶ
 ἄλλα τόσα στὸ τέλος.

Τὸ ἐπιχωμάτωμα δὲν πρέπει νὰ εἶναι στενότερο ἀπὸ δυὸ βήματα καὶ
 ὑψηλὸ τόσο, ὅσο θὰ ἐπιτρέπουν τὰ ὑλικά, ποὺ θὰ σκαφοῦν ἀπὸ τὴν κοίτη
 τοῦ χειμάρρου καὶ θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὴν κατασκευὴ του.

Τὸ πασσάλωμα ἐπίσης πρέπει νὰ γίνεῖ τόσο σὲ ὕψος, ὥστε, μαζὶ μὲ τὸ
 σκάψιμο τῆς κοίτης δυὸ πόδια καὶ μισό, τὸ ὕψος τῆς ὅχθης νὰ γίνεῖ συνο-
 λικά ἑφτά πόδια· αὐτὸ θὰ εἶναι ἀρκετό, γιὰτὶ ἡ κοίτη ἔχει πλάτος 10 βήματα
 περίπου. Θὰ καρφώνονται πυκνὰ πάσσαλοι καὶ θὰ ἰσχυροποιοῦνται οἱ ὅχθες

meter fassine trà l' un pallo è l' altro per ritener il terr | eno, e le f. 4r
selue di Elci che sono ne uicini monti prestarano abbondantissima |
materia e per li palli è per le fassine. |

Apresso questi rimedij l' instituir una perssona intendente che
habbia | debbito di uisitar ogni anno il luoco è far netarè la bocca del-
la | uoraggine e l' alueo del torrente ristaurando cio, che si trouasse
ha | uer patito stimo rimedio non pur frutuoso grandemente ma mol-
to | necessario perche le fatture humane non hanno uirtù di stabilita
| contra il tempo è le cosè che stano con poco si consseruano doue |
le cadute à pena co(n) il molto si rimetono. Il riuederè il riussitarssi
| spesso le cose e il principio della loro conseruatne con la considera-
| cione e noticia delle ingiurie, che hauessero patito doue l' aban- |
donarlè all' incuria e la più spedita uia alla destrucione. |

Quanto tocca alla spesa di tuta questa opera consistera tutta
nel' | impiego di un buon numero di angarie, che hauerano à seruire à
| tutto il lauoro nel' impiego de alcune delle genti del Arssenalle per
| far la paleficata è per distinguere minutamte ogni cosa. |

Per palli di elice nò 1000/ in circa di lon-
ghezza de piedi 6/ et 7/ l' uno | et grossi piede

ἀπὸ τὸ πίσω μέρος μὲ ἐπιχωματώσεις, καλὰ κτυπημένες, βάζοντας πρώτα
δεμάτια κλαδιά μεταξὺ τοῦ ἐνὸς πασσάλου καὶ τοῦ ἄλλου, γιὰ νὰ συγκρατιέ-
ται τὸ χώμα. Τὰ δάση τῶν πρὶνων ποὺ εἶναι στὰ κοντινὰ βουνὰ θὰ δώσουν
ἄφθονο ὕλικὸ τόσο γιὰ τοὺς πασσάλους ὅσο καὶ γιὰ τὰ κλαδιά.

Παράλληλα μὲ τὰ μέτρα αὐτὰ πρέπει νὰ διοριστεῖ καὶ ἓνα πρόσωπο
σὰν ἐπιστάτης, ποὺ θὰ ἔχει καθήκον νὰ ἐπισκέπτεται κάθε χρόνο τὸν τόπο,
νὰ φροντίζει γιὰ τὸ καθάρισμα τοῦ στόμιου τοῦ Χώνου καὶ τῆς κοίτης τοῦ
χειμάρρου, διορθώνοντας κάθε τι ποὺ θὰ ἔχει χαλάσει. Τὸ μέτρο αὐτὸ δὲν
τὸ θεωρῶ καὶ τόσο ἀποδοτικόν, μὰ τὸ θεωρῶ ἀπόλυτα ἀναγκαῖο, γιὰτὶ τὰ
ἀνθρώπινα ἔργα δὲν ἔχουν τὴν ιδιότητα νὰ εἶναι μόνιμα ἀπέναντι στὸ χρό-
νο καὶ τὰ πράγματα ποὺ ὑπάρχουν συντηροῦνται μὲ λίγα ἔξοδα, ὅταν οἱ ζη-
μιές ἐπιδιορθώνονται ἀμέσως. Ἡ τακτικὴ ἐπίσκεψη καὶ ἡ ἐπιθεώρησή των
εἶναι ἡ βάση τῆς διατήρησής των, μὲ τὴν ἐξέταση καὶ σημείωση τῶν βλαβῶν
ποὺ θὰ ἔχουν πάθει. Ἡ ἐγκατάλειψή τους καὶ ἡ ἔλλειψη φροντίδας γι' αὐτὰ
εἶναι ὁ πιὸ σύντομος δρόμος πρὸς τὴν καταστροφή.

Ἡ δαπάνη γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα, θὰ συνίσταται μόνο στὴ χρησιμο-
ποίηση μεγάλου ἀριθμοῦ ἀγγαρειῶν ποὺ θὰ δουλέψουν σ' ὅλες τὶς ἐργασίες
καὶ στὴ χρησιμοποίησή μερικῶν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῶν ταρσανάδων, γιὰ
νὰ κάμουν τὶς πασσαλώσεις καὶ νὰ τακτοποιήσουν λεπτομερῶς τὸ κάθε τι.

Γιὰ 1000, περίπου, πασσάλους πριναρένιους
μήκους 6 καὶ 7 πόδια ὁ καθένας καὶ πάχους μι-

mezzo facendoli tagliare al medemmo della luna
| di gienaro ³⁰⁰ costarano gazete ³⁰⁰ 5/ l' uno in
Cca che fano dti Vni

dti 145

Per condure deti palli dalle motagne al pia-
no ogni uno uoria giornata | una che sono an-
garie

n° 300.

Per altri legni ò traueti similli longhi de
passi duoi et più ce sara po | ssibile per atra-
uerssar, et legar tutta la palificata insieme et |
per far scontri in tuto n° 400/ costarano gte
15/ l' uno in circa che | fanno dti Veneciani

dti 96 L 4 sdi 16

Per condurli come di sopra uorano enga-
rie

n° 140

Fassine n° 1600/ in circa le qualli si dara
ordne à quelli che douerano | farè li soprascritti
palli, et traueti, che dalle cime, et frondi, che |
tagliarano da detti tronchi le facino senza altro
pagamento et | per condurle al piano ui andara-
no angarie

n° 170.

σὸ πόδι, πὸν θὰ κοποῦν ὅλοι μαζί τὸ ἴδιο φεγ-
γάρι τοῦ γενάρη ³⁰⁰· θὰ στοιχίσει ὁ καθένας ὃ γα-
ζέτες ³⁰⁰ περίπου, δηλ. δουκάτα βενετσάνικα

δουκ. 145

Γιὰ μεταφορὰ τῶν πασσάλων αὐτῶν ἀπὸ τὰ
βουνὰ στὸν κάμπο, θὰ χρειαστεῖ γιὰ τὸν καθένα
ἓνα μεροκάματο, δηλαδή ἀγγαρεῖς

300

Γιὰ ἄλλα ξύλα καὶ μικρὲς τράβες ὅμοιες, μή-
κους δυὸ καὶ περισσότερα πόδια, μὲ τὶς ὁποῖες
θὰ δεθεῖ ὅλο τὸ πασσάλωμα, μαζί κι αὐτὲς πὸν
θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ ἀντιστηρίγματα, 400
συνολικά, θὰ δαπανηθοῦν 15 γαζέτες γιὰ τὸ κα-
θένα, πὸν κάνουν δουκάτα βενετσάνικα

δουκ. 96 Λίρ. 4 σολδ. 16

Γιὰ τὴ μεταφορὰ των, ὅπως παραπάνω, θὰ
χρειαστοῦν ἀγγαρεῖς

140

Δέματα ξύλα 1600 περίπου. Γι' αὐτὰ θὰ δο-
θεῖ διαταγὴ σὲ κείνους πὸν θὰ κόψουν τοὺς πα-
ραπάνω πασσάλους καὶ τὶς τράβες, νὰ τὰ ἐτοιμά-
σουν ἀπὸ τὶς κορυφὲς καὶ τὰ κλαδιὰ πὸν θὰ κό-
ψουν ἀπὸ τοὺς πασσάλους, δίχως νὰ πάρουν ἄλ-
λη πληρωμὴ. Γιὰ τὴ μεταφορὰ τους στὸν κάμπο
θὰ χρειαστοῦν ἀγγαρεῖς

170

Per piantar detti palli uorano angarie n° 60.
Maestri dal Arssenalle per far tuta l' opera
Zornate 180/ in circa che | à gte 17/ l' una fa-
no dti Veneciani

dti 49 L. 2 sdi 4

Chiodi di longheza di piedi 1 1/4 n° 3000,
Per nettar et scauar tutto l'alueo del tor-
rente ui andarano angarie | n° duomille in
circa

f. 4v

n° 2000
Et altri ferramenti manuali dalla municio-
ne necessarij p(er) dta opperra. | Fra le altre spesè
dourà computarrsi la spesa di riffar uno delli |
pilastri sudetti distruto da fulmine che inpor-
tera con ritoccar | anche gli altri in quello c'ha-
uessero patito da dti 3/ in cca

dti 3

Apresso à questa sara anco la spesa di ri-
meterè pietre sesantauna | che mancano di quel-
le, che mostrano il numero del quadro le qual-
li | in raggn de gte 5/ per una non potendo

Γιὰ νὰ καρφωθοῦν οἱ πάσσαλοι θὰ χρεια-
στοῦν ἄγγαρεῖς

60

Οἱ μαστόροι τοῦ Ταρσανᾶ γιὰ νὰ κάμουν
ὅλη αὐτὴ τὴ δουλειὰ θὰ χρειαστοῦν 180 περίπου
μεροκάματα, πού, πρὸς 17 γαζέτες τὸ ἓνα, κά-
νουν δουκάτα βενετσιάνικα

δουκ. 49 Λίτ. 2 σολδ. 2

Καρφιὰ μάκρους 1 καὶ 1/4 πόδια

3000

Γιὰ νὰ σκαφεῖ καὶ νὰ καθαριστεῖ ὅλο τὸ
ρεῖθρο τοῦ χειμάρρου θὰ χρειαστοῦν περίπου δυὸ
χιλιάδες ἄγγαρεῖς

2000

Τὰ σιδερικὰ ἐργαλεῖα πού θὰ χρειαστοῦν γι
αὐτὲς τὶς δουλειὲς θὰ δοθοῦν ἀπὸ τὸν ἐφοδιασμό.

Ἀνάμεσα στὶς ἄλλες δαπάνες πρέπει νὰ ὑπολογι-
στεῖ καὶ ἡ δαπάνη, γιὰ νὰ ξαναγίνει μιὰ ἀπὸ τὶς
παραπάνω κολόνες, πού καταστράφηκε ἀπὸ κε-
ραυνὸ καὶ γιὰ νὰ ἐπιδιορθωθοῦν οἱ βλάβες ποὺ
θὰ ἔχουν οἱ ἄλλες. Ἡ δαπάνη αὐτὴ θὰ εἶναι πε-
ρίπου δουκάτα

δουκ. 3

Κοντὰ σ' αὐτὰ θὰ εἶναι καὶ ἡ δαπάνη, γιὰ
νὰ ξανατοποθετηθοῦν ἐξηνταμιὰ πέτρες, πού λεί-
πουν, ἀπὸ ἐκεῖνες πού δείχνουν τὸν ἀριθμὸ τοῦ
τετραγώνου (βουδέας). Πρὸς 5 γαζέτες ἡ κάθε μιὰ,

costar più al taglier, et la | uorarle fanno dti dti 5

Per suplire à tute le parti dell' aricordi di V. E. Illma, mi resta dire che | li terreni della montagna à relacione del sigr Nicolo Lefcaro⁸⁸⁷ et | à quello, che si puo ueder ne' libri publici sono quasi tuti investiti. Causa | cosi buon effetto il non investirsi li terreni del piano senza una | partè di quelli della montagna. |

Quanto allo scauarssi li fossati, che sono atorno li quadri ò bouine da | quelli, che tengono ad affito essi quadri l' interesse non lascia lo- | ro mancare dal debbito per, che mancando nell' anegarssi li quadri | perderiano i loro seminati. è per, che non scauano quanto inpongo- no | gli ordeni foscarenì, scauano pero quanto basta al bisogno. |

A quel particolarè se comportassero di essere sottomessi all' an- garie | quelli che non tengono terreni ad' affito non ho, che riportare non | hauendo potuto espiare l'animo loro trouatoli tuti ocupati alli | lauori della campagna. Dal chiamarli à qualche lauoro delli | sopra- detti si scoprirà à pieno la loro uolontà. |

Questo è quanto mi occorre in sodisfacione conformè la mia debo- lezza | al debbito che mi ha posto il comandamto di V. E. Illma uor-

ἀφοῦ δὲν πορεῖ νὰ στοιχίσουν γιὰ κόψιμο καὶ ἐπεξεργασία περισσότερα, μᾶς κάνουν δουκάτα δουκ. 5

Γιὰ νὰ ἀπαντήσω σὲ ὅλα τὰ σημεῖα τῶν ὁδηγιῶν τῆς ἐκλαμπρότητάς σας, μοῦ ὑπολείπεται νὰ ἀναφέρω, ὅτι τὰ χωράφια τῆς οἴζας, σύμφωνα μὲ τὴν ἐκθεση τοῦ κ. Νικολὸ Λεφκάρου⁸⁸⁷ καὶ σύμφωνα μ' αὐτὰ ποὺ πορεῖ νὰ δεῖ κανένας στὰ δημόσια βιβλία, ἔχουν παραχωρηθεῖ σχεδὸν ὅλα στοὺς ἰδιω- τες. Καὶ αἰτία τῆς καλῆς αὐτῆς ἐνέργειας ἦταν τὸ ὅτι τὰ χωράφια τοῦ κάμ- που παραχωροῦνταν μὲ ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ χωράφια τῆς οἴζας.

Σχετικὰ μὲ τὸ σκάψιμο τῶν τάφρων, ποὺ εἶναι γύρω στὰ τετράγωνα ἢ βουδέες, ἀπὸ ἐκείνους ποὺ κρατοῦν τὰ τετράγωνα αὐτὰ μ' ἐνοίκιο, σᾶς γνω- ρίζω, ὅτι τὸ συμφέρο δὲν τοὺς ἀφίνει νὰ παραμελοῦν τὸ καθήκον αὐτό, για- τί, παραμελώνοντας το, θὰ «πνιγοῦν» τὰ τετράγωνα καὶ θὰ χάσουν τὶς σπορές των. Καὶ παρ' ὅλο ποὺ δὲν τὶς σκάφτουν τόσο, ὅσο καθορίζεται ἀπὸ τὶς δια- τάξεις τοῦ Φοσκαρίνι, τὶς σκάφτουν ὅσο ἀπαιτεῖ ἡ ἀνάγκη.

Ὡς πρὸς τὴ λεπτομέρεια ἂν προθυμοποιοῦνται νὰ ὑποβάλλονται στὶς ἀγγραφεῖς, ἐκεῖνοι ποὺ δὲν κρατοῦν χωράφια ἐνοικιασμένα, δὲν ἔχω νὰ ἀνα- φέρω τίποτε, γιατί δὲν μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω τὶς διαθέσεις τους, ἀφοῦ τοὺς βρῆκα ὅλους ἀπασχολημένους στὶς δουλειὲς τοῦ κάμπου. Ἄν προσκλη- θοῦν νὰ ἐργασθοῦν σὲ καμιά ἐργασία ἀπὸ τὶς παραπάνω θὰ ἀποκαλυφθοῦν ὁλότελα οἱ διαθέσεις των.

Ἡ ἐκθεση τῶν παραπάνω μοῦ φαίνεται ἱκανοποιητικὴ, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀσθενικὲς μου δυνάμεις γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῆς ἀποστολῆς, ποὺ μοῦ ἀνάθε-

rei che in me | fosse stato sapere, e suficienza, che col sodisfar pienamente al | suo desiderio hauessi potuto farle dimostracione del mio in seruir | la. mà non è semprè in poterè dall' huomo quello che uuole. Gr | andisca la grandezza sua la fatica della mia debolezza qu | alunque si sia è sè non trouerà in essa cosa che la sodisfaccia | trouera semprè nella mia uolonta quella diuocione è quelli | più Viui et riuerenti affetti, che bastano per formare uno de | più suisserati seruitori, f. 5r che uiuano al suo nomè. Il sigre Dio conserui | la sua perssone è l' inalzi à quelle grandezze che si conuengono alli | suoi incomparebili meriti et all' Eccza V. Illma Riute mi inchino.

Di Canda li 20/ Noue 1633.

Di V. E. Illma

Humillissimo et Diuotissimo Serre

Nicolò Zen

Un altra Copia della soprascritta Rellacione ho appresentato all' | Illmi et Eccmi ss. Marco Contarini, Piero Correr, et Gio. Cappello | Inquisitori Sindici, et Auogadori^{ss} in leuantè l' anno 1636 richies | tami da loro. |

σε ἡ ἐκλαμπρότητά σας. Μὰ θὰ ἤθελα νὰ ἔχω περισσότερες γνώσεις καὶ ἱκανότητες, ὥστε νὰ ἱκανοποιήσω πλήρως τὴν ἐπιθυμία σας καὶ νὰ ἀποδείξω τὴ δική μου ἐπιθυμία νὰ σᾶς ὑπηρετήσω· ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ πάντοτε νὰ κάνει ἐκεῖνο ποὺ ἐπιθυμεῖ. Ἄς δεχτεῖ ἡ μεγαλωσύνη σας τὸν κόπο τῆς ταπεινότητάς μου, ὅποιος καὶ νὰ 'ναι. Κι ἂν δὲν βρεῖ σ' αὐτὸν κάτι ποὺ νὰ τὴν ἱκανοποιεῖ, θὰ βρεῖ πάντα στὴ θέλησή μου τὴν ἀφοσίωση ἐκείνη καὶ τὰ πιὸ ζωντὰ αἰσθήματα ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ, ποὺ εἶναι ἀρκετά, γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν ἕναν ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐγκάρδιους δούλους, ποὺ ζοῦν γιὰ τὸ ὄνομα τῆς μεγαλωσύνης σας. Ὁ Θεὸς ἂς διαφυλάξει τὸ πρόσωπό σας ἀκόμη καὶ ἂς τὸ ὑψώσει στὰ ἀξιώματα ἐκεῖνα ποὺ ἀρμόζουν στὰ ἀσύγκριτα προσόντα σας. Στὴν ἐκλαμπρότατη ἐξοχότητά σας ὑποκλίνομαι εὐσεβάστως.

Χάντακας 20 Νοεμβρίου 1633

Τῆς ἐκλαμπρότητάς σας ταπεινότατος

καὶ ἀφοσιωμένος δούλος

Νικολὸ Τζέν

Ἕνα ἄλλο ἀντίγραφο τῆς παραπάνω ἐκθεσης, ὑπέβαλα στοὺς ἐκλαμπρότατους καὶ ἐξοχότατους κ. κ. Μάρκο Κονταρίνι, Πέτρο Κορὲρ καὶ Ἰωάννη Καπέλο, σύνδικους, ἐξεταστὲς καὶ δημόσιους εἰσαγγελεῖς^{ss} στὴν Ἀνατολὴ τὸ ἔτος 1636, γιὰ τὸ ζήτησαν.

Item un' altra acompagnata con un disegno del sito all' Illmo et Eccmo | sig. Lorenzo Bernardo Capitanio Grande l' anno 1643 adi 4/ sette | con la dedicatoria, che segue Qui sotto.

Illmo et Eccmo sigr Lorenzo Bernardo Sr et Pron mio Collmo

L' infermità soppraggiuntami nel tempo che l' Eccza V. Illma si allestiuu | per la uisita di Lassiti, hà potutto ben si mortificare la perssona | mia per non poter corrisponderè a' suoi comandamti di uenire anche | io in quelle parti per darlle quelle informacioni, che necessarie | hauerei stimato; circa l' innondationi, è danni, che questa Cam | pagna è soggetta à patire, ma non hà però hauuto uigorè di | intepidire, è di leuarmi l' occasione, di inpiegare la mia de | boleza comformè il desiderio di V. Eccza et il debito particolare | della mia seruitù, poi che hauendolo uisitato altrè uoltè quel | paesè, et in particolare di ordine publico sotto il Reggimento | del gia Eccmo Gieneral Contarini; ho stimato conueniente di deli | nearè il presentè disegno con l' infrascrita relazione (che è | la medesima gia aportata à quell' Eccelenza) Qualli ser | uirano per rammemorare all' Eccza sua. quanto à quel luo | co hauera osseruato la qualle suplico di aggradire per

Ἐπίσης ἓνα ἄλλο ἀντίγραφο, συνοδευόμενο μὲ ἓνα σχεδιάγραμμα τοῦ τόπου (Λασιθιοῦ) ὑπόβαλα στὸν ἐκλαμπρότατο καὶ ἐξοχότατο κ. Λορέντζο Μπερνάρντο, Capitan Grande, τὸ ἔτος 1643, στίς 4 τοῦ Σετέμπρη, μὲ τὴν παρακάτω ἀφιέρωση :

Ἐκλαμπρότατε καὶ ἐξοχότατε κ. Λορέντζο Μπερνάρντο, κύριέ μου καὶ Ἀφέντη μου σεβαστέ,

Ἡ ἀρρώστια ποὺ μ' ἔπιασε τὸν καιρὸ, ποὺ ἡ ἐκλαμπρότατη ἐξοχότητά σας ἔτοιμαζότανε νὰ ἐπισκεφτεῖ τὸ Λασιθί τὰ κατὰφερε νὰ μὲ καταβάλλει τόσο, ὥστε νὰ μὴν μπορέσω νὰ ἀνταποκριθῶ στίς διαταγές της καὶ νὰ ἔλθω καὶ ἐγὼ σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη, γιὰ νὰ τῆς δώσω τὶς πληροφορίες ἐκεῖνες, ποὺ θὰ ἔκρινα ἀναγκαῖες, σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς πλημμύρας καὶ τὶς ζημιὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὑποφέρει ὁ κάμπος ἐκεῖνος. Δὲν εἶχεν ὅμως τὴ δύναμη νὰ μ' ἐμποδίσει νὰ βρῶ τὴν εὐκαιρία, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω τὶς ἀσθενικὲς μου δυνάμεις, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμία τῆς ἐξοχότητάς σας καὶ μὲ τὶς ἰδιαίτερες ὑποχρεώσεις τῆς ταπεινότητάς μου. Ἐγὼ ἐπισκέφτηκα ἄλλοτε ἐκεῖνο τὸν τόπο, καὶ μάλιστα ὕστερα ἀπὸ κυβερνητικὴ διαταγή, κατὰ τὴ Διοίκηση τοῦ ἐκλαμπρότατου Γενικοῦ (Προβλεπτῆ) Κονταρίνι. Ἐκρίνα σωστὸ νὰ καταρτίσω τὸ σχέδιο τοῦτο μὲ τὴν παρακάτω ἔκθεση (ποὺ εἶναι ἡ ἴδια μ' ἐκείνη ποὺ ὑπόβαλα στὴν ἐξοχότητά του). Ἡ ἔκθεση καὶ τὸ σχέδιο αὐτὸ θὰ χρησιμεύουν γιὰ νὰ ὑπενθυμίσουν στὴν ἐξοχότητά σας τὶς παρατηρήσεις ποὺ θὰ ἔχει κάμει στὸν τόπο ἐκεῖνο, παρακαλῶ νὰ τὴν δεχτεῖ σὰν μικρὸ σημάδι τῆς

picciol | segno della mia diuota riuerenza et con profondo inchino |
all' Eccza⁸⁸⁹.....

ἀφοσίωσης καὶ τοῦ σεβασμοῦ μου, καὶ μὲ βαθειὰ ὑπόκλιση σὴν ἐξοχότη-
τά σας⁸⁸⁹.

19.

1639

Τελευταία δημοσιεύω ἀπὸ τὴν ἔκθεση τοῦ Γεν. Προβλεπτῆ Isepo Civran, τοῦ 1639, τὸ χωρίο ποὺ ἀναφέρεται στὸ Λασίθι. Ὁ Civran δὲν λέει τίποτε τὸ νέο ἀλλὰ ἐπαναλαμβάνει ὅσα οἱ προηγούμενοι ἀπ' αὐτὸν εἶπαν γιὰ τὸ Λασίθι. Ἡ ἔκθεση τοῦ Civran βρίσκεται στὸ Archivio di Stato τῆς Βενετίας. Ἀντίγραφό της μοῦ ἔστειλε ὁ πρῶην Πρόεδρος τοῦ Istituto Veneto μακαρίτης Luigi Messedaglia.

Archivio di Stato di Venezia (V.A.S.) Relazioni LXXX.

Relation de Sr Isepo Civran tornato di Prov^r Genl di Candia.

1639.

La Scitti, situata sopra un Monte, è di ragione della Sertà V., a cui rende circa 13 m. misure di formento all' anno; entrata, però incerta, per l'inondatione dell'acque, nebbie⁸⁷⁰, e brose, a quali resta quella Campagna sottoposta, che ben spesso levano tutto, o gran parte del raccolto, come succedessero gl'anni 1638 che se ne cavorno in tutto 3 m. misure, et 1639 6 m. solamente. Alcuni discendenti da Napoli di Romagna, investiti da V. Sertà in certa portione per feudo, sono tenuti contribuirne al fontico di Candia 3 m. misure ogn' anno, col so-

Ἐκθεση τοῦ κ. Ἰωσήπου Κιβράν, Γενικοῦ Προβλεπτῆ Κρήτης

1639

Τὸ Λασίθι εἶναι πάνω σ' ἓνα βουνὸ καὶ εἶναι κάτω ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τῆς Γαληνότητάς σας, σὴν ὁποία δίνει εἰσόδημα περίπου 13 χιλιάδες μουζούρια σάρι τὸ χρόνο, εἰσόδημα ἀβέβαιο ἐξ αἰτίας τῆς πλημμύρας, τῆς δμίχλης⁸⁷⁰ καὶ τῆς πάχνης, κακὰ σὰ ὅποια ὑπόκειται ἡ πεδιάδα ἐκείνη, ποὺ πολὺ συχνὰ καταστρέφουν τὰ πάντα καὶ μεγάλο μέρος τῆς σιτοπαραγωγῆς, ὅπως συνέβηκε τὸ 1638, ὅταν ὅλα - ὅλα ἔβγαλε 3 χιλιάδες μουζούρια καὶ τὸ 1639 ποὺ ἔβγαλε μόνο 6 χιλιάδες.

Μερικοί, καταγόμενοι ἀπὸ τὴ Νάπολη τῆς Ρωμανίας (Ναύπλιο), ποὺ ἐγκαταστάθηκαν ἀπὸ τὴ Γαληνότητά σας μὲ ὑποχρέωση ὀρισμένης ἀναλογίας κατὰ φέουδο, εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ δίνουν στὸ Φούντικο τοῦ Χάντακα 3

lo pagamento di soldi 32 la misura, di questa moneta: Sono questi formenti di cattiva qualità, per ciò destinati alla fabrica de biscotti, Per rimediar al danno, che questa Campagna riceve, molte cose sono state raccordate, et l' Eccmo Sigr Lorenzo Contarinism, con la sua gran prudenza, ha portato alla Sertà V., tutti quei lumi maggiori, che si possono desiderare in questo proposito; onde a me non resta d'aggiungere.

χιλιάδες μουζούρια τὸ χρόνο, παίρνοντας μόνο 32 σολδία γιὰ κάθε μουζούρι. Τὰ στάρια αὐτὰ εἶναι κακῆς ποιότητος καὶ γι αὐτὸ προορίζονται γιὰ τὴν κατασκευὴ παξιμαδιῶν.

Γιὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἡ πεδιάδα αὐτὴ ἀπὸ τὶς ζημιὰς ποὺ παθαίνει πολλὰ ἔχουν προτείνει μὲ ὑπομνήματα καὶ ὁ ἐξοχότατος κ. Λορέντζο Κονταρίνιsm, μὲ τὴ μεγάλη φρόνηση ποὺ τὸν διακρίνει ἔδωσε στὴ Γαληνότητά σας ὅλες τὶς πὶὸ διαφωτιστικὰς πληροφορίες, ποὺ μπορεῖ νὰ χρειαστοῦν γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό. Ἐγὼ σ' ἐμένα δὲν ἀπομένει νὰ προσθέσω τίποτε ἄλλο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Οί αρχαιολογικές ανασκαφές πού έγιναν τὰ τελευταῖα χρόνια στὸ ὄροπέδιο τοῦ Λασιθιοῦ (Κορφί κλπ.) ἀπόδειξαν ὅτι τὸ Λασιθί καὶ ἄλλοτε, σὲ πολὺ παλιότερη ἐποχή, χρησιμοποιοῦνταν ὡς καταφύγιο τῶν Μινωιτῶν, ὅταν τοὺς κυνήγησαν ἀπὸ τὰ πεδινὰ μέρη τῆς πατρίδας τους οἱ βάρβαροι Δωριεῖς. «*Λόγοι ἀσφαλείας ἠνάγκασαν τοὺς δυστυχεῖς μινώους φυγάδας νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὸ Κορφί*». (Βλ. Χρ. Ν. Πέτρο-Μεσογείτου, Τὸ Λασιθί καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολ. Σχολῆς, περιοδικὸ «Κρητικὲς Σελίδες» τόμ. Β', Ἡράκλειον 1938, σ. 227).

2. Οἱ δρόμοι πού ὁδηγοῦσαν στὸ Λασιθί ἦταν στενὰ μονοπάτια, πού δὲν χωροῦσαν δυὸ ἀνθρώπους νὰ βυθίζουν μαζί, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ ἴδιοι οἱ Βενετοὶ μὲ τίς ἐκθέσεις τους, καὶ μποροῦσαν νὰ φρουρηθοῦν ὑπὸ ἐλάχιστους φρουρούς. Ὁ Φίλιπ. Πασκουαλίγκο ἀναφέρει στὴν ἐκθέσή του, τοῦ 1592, τὰ παρακάτω πολὺ χαρακτηριστικὰ γιὰ τὸ Λασιθί: «*Ἡ ἀνάβαση σ' αὐτὰ τὰ βουνά, παρ' ὅλο πὺν ὑπάρχουν ὁκτὼ εἴσοδοι, εἶναι δυσκολότατη, γιὰ δὲν μποροῦν νὰ περάσουν ζευγαρωτὰ δυὸ ἀνθρωποι. Γι' αὐτὸ θεωρεῖται πάντοτε ὀχυρότατο μέρος, ἀφοῦ σὲ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὰς τίς εἰσόδους θὰ μποροῦσαν τέσσερις μόνο ἄνδρες νὰ ἐμποδίσουν τὴ διάβαση σὲ χιλιάδες. Στὴν πεδιάδα, λοιπόν, αὐτή, ὅσοι ἀπὸ τὴν πρώτη ἀπόκτηση τοῦ Βασιλείου ἐκείνου ἀπὸ τὴ Γαληνότητά σας, συνήθιζαν πολλοὶ στασιαστὲς καὶ ἐπαναστάτες νὰ καταφεύγουν, ὅπου ὀχυρόνταν καὶ διέμεναν ἀσφαλισμένοι. Ἡ Γαληνότητά σας ὁμῶς διάταξε . . ., γιὰ ν' ἀφαιρέσει ἀπὸ τοὺς κατοικοὺς ἐκείνους κάθε εὐκολία, νὰ κατεδαφιστοῦν ὅλες οἱ κατοικίαις τοῦ τόπου ἐκείνου, νὰ κοποῦν καὶ νὰ ξεριζωθοῦν ὅλα τὰ δέντρα καὶ νὰ μείνουν ἀκαλλιέργητα ὅλα τὰ χωράφια*». (Βλ. Σ. Σπανᾶκη, Μνημεῖα τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας, τόμ. III, Ἡράκλειο 1953, σ. 57). Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς δρόμους αὐτοὺς τοῦ Λασιθιοῦ ἐξακολουθοῦν ἀκόμη καὶ σήμερα νὰ εἶναι ὅπως τοὺς περιγράφει ὁ Πασκουαλίγκο πρὶν ἀπὸ τρισὴμισυ αἰῶνες!

3. Δὲν ξέρομε τί εἶδους καρποφόρα δέντρα καλλιεργοῦνταν τότε στὸ ὄροπέδιο. Ἡ καρυδιά φαίνεται νὰ ἦταν ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα καὶ πολυαριθμότερα, κρίνοντας ἀπὸ τὸν παλιωμένο δενδροκομικὸ πλοῦτο τοῦ Λασιθιοῦ, πού σώθηκε μέχρι σήμερα. Στὸ Τζερμιάδω ὑπῆρχαν, μέχρι τὰ τελευταῖα χρόνια, καρυδιᾶς παμπάλαιες, ἑκατοντάδων χρόνων.

4. Βλ. Flam. Cornelii, Creta Sacra, τόμ. 2, Venetiis 1755, σ. 349. Τὸ σχετικὸ χωρίο τῆς Creta Sacra δημοσιεύεται αὐτοῦσιο καὶ σὲ μετάφρασή του στὰ ἐλληνικά στὴ σελ. 16.

5. Ὁ Paolo Loredan, ἕνας ἀπὸ τοὺς προβλεπτεῖς πού ἔστειλεν ἡ Βενετία στὴν Κρήτη, γιὰ τὴν καταστολὴ τῆς τελευταίας ἐπανάστασης τῶν Καλλεργῶν (1365), ἀναφέρει στὴν ἐκθέσή του πρὸς τὴ Σύγκλητο τῆς Βενετίας μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὰ παρακάτω: «*. . . Τὰ ὅλα φρούρια ἐχρησίμευσαν εἰς αὐτοὺς καταφύγιον, αἱ πόλεις τοῦ Λασιθίου καὶ τῆς Ἀνωπόλεως (Σφακίων), ὅλα τέλος πάντων τὰ ὀχυρὰ φρούρια, ὅσα δὲν ἐκρίναμεν ἀρμόδια καὶ κατάλληλα νὰ κατέχωμεν, κατεδαφίσθησαν, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῶν μετεφέρθησαν καὶ κατέκρησαν ἄλλαχού, καὶ οἱ περὶ αὐτῶν ἀγροὶ θέλει μείνουν ἀγεώργητοι,*

ἀπηγορευμένον εἶναι μάλιστα, ἐπὶ κεφαλικῇ ποινῇ, καὶ μόνον τὸ νὰ πλησιάσῃ τις εἰς αὐτούς». (Βλ. Μ. Βερνάρδου τοῦ Κρητός, Ἱστορία τῆς Κρήτης, ἐν Ἀθῆναις 1816, σ. 152).

6. Ἡ καταστροφή τοῦ Λασιθίου ἦταν ὀλοκληρωτικὴ. Ἀπὸ τὰ παλιὰ χωριά ποὺ ὑπῆρχαν ἐκεῖ δὲν ἔμεινε πέτρα πάνω σὲ πέτρα. Μόνο σωροὶ ἀπὸ πέτρες σὲ ὀρισμένα μέρη (Ἀγ. Ἄννα Τζερμιάδω) δείχνουν τὰ σημεῖα, σὰ ὅποια φαίνεται νὰ ὑπῆρχαν οἰκήματα. Ἡ ἐρήμωση τοῦ τόπου καὶ ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ ἐκεῖ ἐπὶ διακόσια καὶ περισσότερα χρόνια (1293 - 1514) συντέλεσαν ἀποτελεσματικὰ νὰ χαθοῦν καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ὀνόματα τῶν παλιῶν χωριῶν καὶ τὰ διάφορα τοπωνύμια. Τὰ σημερινὰ χωριά καὶ ὅσα ἀναφέρει ὁ Basilicata στὴν ἐκθεσὶ τοῦ καὶ ὁ Καστροφύλακας στὶς σημειώσεις του (βλ. παραπάνω, σ. 69 κ. ἑξ. καὶ σ. 87 κ. ἑξ. καταλόγους τῶν χωριῶν αὐτῶν) εἶναι κτίσματα μετὰ τὸ 1514, ὅποτε ἐπιτρέψανε οἱ Βενετικὲς Ἀρχεῖς νὰ κατοικηθεῖ καὶ παλὶ τὸ Λασιθί.

7. Βλ. Σ. Ξανθοῦδίδη, Ἡ Ἑνετοκρατία ἐν Κρήτῃ καὶ οἱ κατὰ τῶν Ἑνετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν, Ἀθῆναι 1939, σ. 109.

8. Βλ. σχετικὰ Ξανθοῦδίδη, Ἑνετοκρατία κλπ. ὁ π., σ. 108 καὶ Σπ. Θεοτόκη. Θεσπίσματα τῆς Βενετικῆς Γερουσίας 1281 - 1385, σὰ Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμ. Β', τευχ. 1, Ἀθῆναι 1936, σ. 41.

9. Τὸ 1307 ὁ Φεουδάρχης τοῦ χωριοῦ Lombaro Νικόλαος Ἀνδρ. Κορνάρος ζήτησε μὲ αἵτησίν του ἀποζημίωση ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση γιὰ τὴν καταστροφή τοῦ χωριοῦ του, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόφαση ἐρημώσεως τοῦ Λασιθίου. (Βλ. σχετικὰ ἔγγραφο Σπ. Θεοτόκη ὁ π. σ. 41 κ. ἑξ.). Ἐὰν τὸ χωριὸ Lombaro ταυτίζεται πραγματικὰ μὲ τὸ χωριὸ Ἑμπαρος, ὅπως τὸ ταυτίζει ὁ Ξανθοῦδίδης (βλ. Ἑνετοκρατία κλπ. ὁ π. σ. 109) ἀποδείχεται ὅτι καταστράφηκαν καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ γύρω τοῦ Λασιθίου χωριά. Πρέπει ὁμως νὰ σημειώσω, ὅτι σὲ συμβόλαιο τοῦ 1301 τοῦ συμβολαιογράφου τοῦ Χάντακα Benvenuto de Brixano ἀναφέρεται σωστὰ τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ. «Manifestum facimus nos Michael Athymis filius quondam Iohannis Athimis et Stephanus filius quondam Mathei Iacobino dicti Carchiopuli habitatores Embaro...» (Βλ. R. Morozzo della Rocca, Benvenuto de Brixano, notaio in Candia 1301 - 1302, Venezia, MCML, σ. 117). Καὶ στὴν ἐκθεσὶ τοῦ F. Basilicata (Biblioteca Marciana Mss. Ital. cl. 7, No 1683 (8976) fo 38v) ἀναγράφεται καθαρὰ Embaro, καὶ Embaro τὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Καστροφύλακας (Bibl. Marciana, Mss. Ital. cl. 6, 156/6005, K. 94). Τὰ παραπάνω καὶ μάλιστα ἡ μνεία, ὅτι οἱ ἀναφερόμενοι Carchiopuli ἦταν κάτοικοι τοῦ χωριοῦ Ἑμπάρου τὸ 1301 μὲ κάνει νὰ πιστέψω, ὅτι τὸ Lombaro δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ Embaro, ποὺ ὑπῆρχε, ὅπως φαίνεται, τὸ ἔτος αὐτό. Τὸ Lombaro πιθανότερο εἶναι νὰ ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ χωριά ποὺ καταστράφηκαν στὸν κάμπο τοῦ Λασιθίου καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφή τους μετοίκισε στὴν Ἑμπαρο ὁ φεουδάρχης τοῦ Νικόλ. Κορνάρου.

10. Microfilm τοῦ ἔγγραφου τούτου πῆρα ἀπὸ τὸ Archivio di Stato τῆς Βενετίας. Τὸ ἐδώρησα στὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο Κρήτης, ὅπου καὶ βρίσκεται στὸ Ἀρχεῖο τῶν Μικροφίλμ. Φωτοτυπία τῆς πρώτης σελίδας τοῦ ἔγγραφου βλέπε στὸν πῖνακα II' ἐκτὸς κειμένου. Μὲ βάση τὸ ἔγγραφο τοῦτο ἐχάραξα τὰ ὄρια τῆς περιοχῆς στὸ δημοσιευμένο χάρτη. Τὸ χάρτη αὐτὸ ἀντέγραψα ἀπὸ τὴν ἐκδοσὶ τοῦ Istituto Geografico Militare, 1942, ridisegno dalla carta greca al 50 000 con ricognizioni parziali eseguite nel 1940, a cura del Comando delle Truppe italiane in Creta.

11. Gastaldo ἢ Castaldo ὀνόμαζαν οἱ Λογχοβάρδοι τὸν ἐπιστάτη, ποὺ χρησιμοποιοῦσε ὁ φεουδάρχης, γιὰ τὴν καλλιέργεια τοῦ φέουδου του. Ὁ ὅρος ἀναφέρεται σὰ Κρητικὰ συμβόλαια τοῦ Ἀρετίου. Σὲ συμβόλαιο τοῦ 1630 ἀναφέρεται: «...ὁμ-πλιγάρωμα... νὰ πληρώνω εἰς τὸ... μοναστήρι ὑπέρπυρα... καὶ ἂν δὲν ἤθελα τὰ δίδει...»

να μπορεί να τα πλερώνονται με την στράτα του γαστάλδου, διπλιγάροντας έμένα και τα καλά μου». (Βλ. Χρυσ. Κρήτη, Α' 'Ηράκλειον 1912, σ. 142). Σε άλλο συμβόλαιο του 1641 αναφέρεται: *μανιάδα... (διαταγή) γινόμενο... από το φέτιο του γαστάλδου*. (Βλ. Χρ. Κρήτη, δ. π. Α' σ. 255). 'Ο γαστάλδος των Κρητικών συμβολαίων ήταν, όπως φαίνεται από τα παραπάνω, δημόσιος λειτουργός, όπως είναι σήμερα ο δικαστικός κλητήρας.

Gastaldi ducali λεγότανε παλιά στη Βενετία οι εκτελεστές των αποφάσεων του Δόγη, ο οποίος τους διόριζε. 'Όπως φαίνεται από το παραπάνω δημοσιευόμενο έγγραφο ο γαστάλδος ήταν και δημόσιος κήρυκας.

12. Φαίνεται, ότι το πρώτο διάταγμα για την έρήμωση του Λασιθιού καθώριζε σαν απαγορευμένη ζώνη μόνο την πεδιάδα.

13. Δεν μπόρεσα να εξακριβώσω πού βρισκότανε ή «Σαρακηνή Στέρνα».

14. 'Η τοποθεσία «Ρούσος Έγχερμός» πρέπει να ταυτιστεί με ταυτόσημο τοπωνύμιο της ίδιας περιοχής «Κόκκινος Δέτης». 'Ο Κόκκινος Δέτης είναι εκείνος πού βρίσκεται πάνω από το σημείο πού βγαίνουν τα νερά του Χώνου Βλέπε και παρακάτω ύποσημ. 356.

15. 'Η έκφραση *per me lo (ticho)* πού αναφέρεται και άμέσως παρακάτω (σ. 12) *per me lo (Chaufgà)* είναι άσαφής και δυσνόητη. Πιθανόν να σημαίνει μελότοιχος (τοιχος μελλισσόκηπου) ή μυλότοιχος (τοιχος νερομύλου) την τελευταία έρμηνεία υποστηρίζει και ο κ. Ν. Πλάτων.

16. Τοπωνύμιο «Καρυδάκι» υπάρχει και σήμερα κοντά στο χωριό 'Αμργιανώ, όπου τελευταία ανακαλύφθηκε παλαιά έκκλησία. 'Ομώνυμο τοπωνύμιο υπάρχει και κοντά στο 'Ηράκλειο, στη Σίλαμο, όπου υπήρχε μονή Καλογραιών. (Βλ. Σ Σ π α ν ά κ η, Μνημεία κλπ. II, δ. π. σ. 30 κλπ.).

17. Το ρυάκι Πιγανές πρέπει να ταυτιστεί με το ρυάκι Παγωνιές πού πηγάζει από τις νότιες πλαγιές του 'Αφέντη (βλ. χάρτη).

18. 'Αγνωστο τοπωνύμιο.

19. 'Αγνωστο τοπωνύμιο.

20. 'Αγνωστο τοπωνύμιο.

21. Το τοπωνύμιο Ξυκέφαλο (όξυ κεφάλι, κορυφή) είναι κοινό.

22. 'Αγνωστο. 'Όλα τα παραπάνω ρυάκια πρέπει να βρίσκονται στη λεγόμενη Γερακιανή Λαγκάδα από την πλευρά των Λασιθιώτικων βουνών.

23. «Σελί του Σταυρού» λέγεται και σήμερα το σελί πού είναι στη νότια άκρη της Κοιλιάδας του Κλώρου. (Βλ. χάρτη).

24. Κατωγραφίας ή Καλογρασίας; 'Ούτε το ένα ούτε το άλλο τοπωνύμιο μύη είναι γνωστό.

25. 'Όπως με πληροφορήσε ο καθηγητής κ. 'Αντ. Ζερβάκης, μεταξύ 'Εμπάρου και Καμινάκι υπάρχει ανώμαλη κοιλάδα, με νερό και άχλαδιές, πού ένα μέρος ανήκει στο Καμινάκι κπí το υπόλοιπο στην 'Εμπαρο. 'Η κοιλάδα αυτή λέγεται σήμερα Παράσυρτα. Δεν υπάρχει άμφιβολία πώς πρόκειται για το παλιό τοπωνύμιο Paracherta πού αναφέρεται έδω

26. Κατά τον ίδιο καθηγητή Ζερβάκη υπάρχει και σήμερα μικρό όροπέδιο (λάκκος) με την όνομασία ή Μά ρ η άνάμεσα στα χωριά Καμινάκι και 'Εμπαρο.

27. Τά Β α θ ε ι ά· κοιλάδα, νοτικά από το Σελί του Σταυρού (βλ. χάρτη).

28. Το l'organò είναι προφανώς βενετσάνικη μεταγραφή του σημερινού τοπωνύμιου της ίδιας περιοχής Έ ρ γ α ν' ο ς.

29. Ψ η λ ο ρ ε ί τ η έννοει, βεβαια, τή Δίκητη. Δεν ξέρω για πió λόγο, τα περισσότερα βενετσάνικα έγγραφα πού έχω υπόψει μου όνομάζουν Ψηλορείτη τή Δίκητη ένω το σημερινό Ψηλορείτη όνομάζουν με το παλιό του όνομα 'Ιδα. (Βλ. έκθεση Fr. Basilicata, fo 8r και 8v).

30. Καθάριος Λάκκος, ονομάζεται και σήμερα μικρό λεκονοπέδιο, πάνω από την 'Αλέξαινα. (Βλ. χάρτη).
31. Δεν μπόρεσα να εξακριβώσω αν σώζεται και πού το τοπωνύμιο αυτό. Πιθανόν να είναι παραφθορά του ποταμού Μακελάρη. (Βλ. χάρτη).
32. 'Η κορυφή Πλακοκεφάλα είναι το ύψωμα 1476 μ. βορεινά του όροπεδίου Καθαρό. Το τοπωνύμιο σημειώνεται στο γερμανικό χάρτη της περιοχής.
33. 'Η κορυφή Τζίβη είναι γνωστή σήμερα και με την ονομασία Καθαρό. Έχει ύψος 1664,43 μ.
34. Σήμερα είναι γνωστός με το όνομα: τοῦ Σκουληκάρη ὁ Ποταμός.
35. Σήμερα είναι μικρός συνοικισμός με την ίδια ονομασία Κοιλιάρης, ανατολικά των άνεμομύλων Κατακαλού, μεταξύ Έξω Ποτάμων - Ζένια. (Βλ. χάρτη).
36. 'Η κορυφή Θεριανόπουλο είναι το ύψωμα 1318 μ., το τελευταίο βορειοανατολικό σημείο της απαγορευμένης περιοχής. Το τοπωνύμιο σώζεται και σήμερα, όπως με πληροφόρησε ο στρατηγός κ. 'Ι. 'Αλεξάκης.
37. 'Η γνωστή κορυφή (ύψος 1559,32 μ.) της βορεινής πλευρᾶς της Δίκτης. Σχετικά με την ετυμολογία του τοπωνύμιου βλ. Σ. Ε. Βασιλάκη, Συμβολή εις την μελέτην τῶν κρητικῶν τοπωνυμίων, «Κρητική Έστία» Χανιά 1954, τεύχος 45, σ. 25).
38. Το Φαράγκι τοῦ Σιδέρου είναι νοτιοδυτικά του χωριού Κράσι. Το τοπωνύμιο διατηρεῖται και σήμερα αμετάβλητο. (Βλ. χάρτη).
39. Το ρυάκι τῆς Καρδιώτισσας είναι αυτό που κατεβαίνει από το Καρφί, περνᾷ τὴ μονὴ τῆς Κερᾶς Καρδιώτισσας και χύνεται νοτιοανατολικά του χωριού Γωνιές. (Βλ. χάρτη).
40. 'Αμπελος λέγεται και σήμερα ἡ μεγάλη κοιλάδα πού μοιάζει με χωνί, πού τὰ χεῖλη του ἀποτελοῦν οἱ κορυφογραμμὲς Λουλουδάκι - Παπούρα - 'Ασφεντάμι και στο βάθος τρέχει ὁ δμώνυμος χείμαρρος. 'Ο F. Basilicata τὴν ἀναγράφει στο σχεδιάγραμμα τοῦ Λασιθίου, Cardamuza vale, ἐνῶ Καρδαμουτσα λέγεται σήμερα ἡ μικρὴ κοιλάδα ἀπὸ τοὺς ἀνεμόμυλους πρὸς τὸ χωριὸ Πινακιανῶ. (Βλ. χάρτη).
41. 'Η περιοχή τοῦ ὑψώματος 521 μ., ὅπου τὸ ἐρημοκκλήσι 'Αγ. Μαρίνα, νοτικά περίπου τοῦ χωριού Γωνιές, λέγεται και σήμερα Στόλοι. Τὸ Χαβγούδι τῶν Στόλων πρέπει νὰ εἶναι στὸ ρυάκι, πού κατεβαίνει ἀπὸ τὸ Λουλουδάκι και ἐνώνεται με τὸ χείμαρρο τῆς 'Αμπέλου κοντὰ στὶς Γωνιές. (Βλ. χάρτη).
42. Δεν μπόρεσα νὰ εξακριβώσω ποῖο εἶναι τὸ ρυάκι τῆς 'Αγ. 'Αννας.
43. 'Ο Μέγας Χαβγᾶς πρέπει νὰ εἶναι ὁ χαβγᾶς, πού σημειώνεται στο γερμανικὸ χάρτη τῆς περιοχῆς (κλίμακα 1:25000) ἀνατολικά τοῦ ὑψώματος 1070, στὴ βόρειμ βουνοπλαγιά τοῦ 'Αφέντη. Τὸ τοπωνύμιο Φλέγες ὑπάρχει και σήμερα, σὲ μικρὴ ἀπόσταση πρὸς νότο τῆς ἐκκλησίας τοῦ 'Αγ. Γεωργίου, πού βρίσκεται στο δρόμο πρὸς τοῦ Τσούλη τὸ Μνήμα. Στὸ σημείο ἐκεῖνο βγαίνουν τὰ νερά τοῦ Χώνου τοῦ Λασιθιοῦ. (Βλ. χάρτη).
44. Τὸ ρυάκι τῆς Πέζας ὑποθέτω πὼς εἶναι αὐτὸ πού βρίσκεται νοτιότερα ἀπὸ τὶς Φλέγες, ἀνάμεσα στὰ ὑψώματα 992 και 1070 μ.
- Τὶς παραπάνω ὀνομασίες ἐσημείωσα στο δημοσιευμένο ἐδῶ χάρτη. 'Οσες συνοδεύονται ἀπὸ τὸ σημείο ? δὲν εἶμαι βέβαιος ἂν ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα.
- 'Ο Ν. Στυροάκης (Στατιστικὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης, 'Αθήνησι 1891, σ. 37, ὑποσ. 1) σημειώνει, ὅτι «αἱ κύκλοι τοῦ ὄροπεδίου ὄρειναί σερραί, αἱ χωρίζουσαι αὐτὸ ΒΔ ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας Πεδιάδος, Μ(εσημβρινά) ἀπὸ τῆς Βιάννου και ΒΑ ἀπὸ τοῦ Μεραμβέλλου εἰσὶ κατὰ σειρὰν αἱ ἐξῆς: Σελένα, Γεφύρια, Καρφί, 'Ασφεντάμι, 'Αμπελος, 'Αγιά Φωτιά, Τσούλη Μνήμα, 'Αφέντης Στανρός (τὸ σωστὸ εἶναι 'Αφέντης Χριστός), Κιῶρος, 'Αφέντης, Παραθύρι, Λεκανίδα, 'Ασπρο Σελλί, Κακὸ Κεφάλι, Πόρος, 'Εμρι

ούσας, Καθάριος Λάκκος, Καλαδελφάκια, Παντουβᾶ Ἀρόλιθος, Καντὴ Μεινιάνι, Τρουλλί, Κοιλάρι, Παχειὰ Λακκάκια, Πέζαις ἀλόγων, Ὀμαλαῖς.

45. Ὁ Ξανθοῦδίδης (βλ. Ἐνετοκρατία κλπ. δ. π. σ. 108) τοποθετεῖ χρονολογικὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ διατάγματος γιὰ τὴν ἐρήμωση τοῦ Λασιθιοῦ, ποὺ δημοσιεύω παρακάτω, μετὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἐπανάστασης τῶν τριῶν ἀδελφῶν Καλλεργῶν, δηλαδὴ τὸ 1367, ἐνῶ ἐκδόθηκε τὸ 1364, ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ Noiret (Documents inédits pour servir à l'histoire de la Domination Venitienne en Crète, Paris 1892, σ. 36, ὑποσ. 4).

46. Βλ. Fl. Cornelius, Creta Sacra, Venetiis 1755, τόμ. II, σ. 348.

47. Πρόκειται γιὰ τὴν Ἀνώπολη Σφακίων.

48. Ὁ Cornelius ἀντίληψε, γιὰ τὴ συγγραφὴ τῆς Creta Sacra, ἀπὸ τὰ Κρητικὰ Ἀρχεῖα, ποὺ εἶχαν μεταφερθεῖ στὴ Βενετία, ὅστερα ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κρήτης.

49. Τόσο τὸ παραπάνω χωρίο τοῦ Cornelius ὅσο καὶ τὸ παρακάτω Διάταγμα ὡς καὶ τὰ ἄλλα λατινικὰ κείμενα μετάρφρασε ὁ κ. Στυλιανὸς Ἀλεξίου, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ καὶ ἀπ' ἐδῶ.

50. Βλ. Ξανθοῦδίδης, Ἐνετοκρατία δ. π. σ. 108.

51. Τὸ 1390, ὁπότε ὁ Βαγιαζήτ, γιὸς τοῦ Μουράτ, ἀπαγόρευσε τὴν ἐξαγωγή σταριοῦ ἀπὸ τὴν Ἀνατολίαν καὶ ὁ ἐπιστιμὸς καὶ αὐτῆς τῆς Βενετίας ἦταν δύσκολος, γίνεται πρόταση στὴ Σύγκλητο νὰ καθορίσει μιὰ νέα ἐλκυστικὴ τιμὴ στὰ δημητριακὰ, γιὰ νὰ ἐνθαρρύνει τὴν σιτοκαλλιέργειαν στὴν Κρήτη, ὥστε νὰ καλλιεργηθοῦν καὶ νέα ἐδάφη. Στὴν πρόταση αὕτῃ ἐξαιρεῖται ῥητὰ τὸ Λασιθί, ἡ Ἀνώπολη καὶ οἱ ἄλλοι ἀπαγορευμένοι τόποι. (*Non intelligendo Lasiti, Lanopoti et alia loca prohibita*). (Βλ. Misti del Senato, R. 41, fo 89v. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ εἶναι δημοσιευμένον ἀπὸ τὸν Hip. Noiret, σὺν: Documents κλπ. δ. π. σ. 36).

52. Βλ. Senatus Mar, Reg. 9 fo 114v. Τὸ ἔγγραφο δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸ Noiret, δ. π. σ. 515.

53. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Cornelius, (Creta Sacra, δ. π. II, σ. 392) καὶ ἀπὸ τὸν Noiret (Documents κλπ. δ. π. σ. 488), Τὸ ξαναδημοσιεύω ἐδῶ, ἐπειδὴ ἔχει μεγάλο ἐνδιαφέρον, μὲ μετάρφραση στὰ ἑλληνικά.

54. Τὴ σχετικὴ ἀπόφαση πῆρε ἡ Σύγκλητος στίς 13 τοῦ Νοέμβριου 1465. (Βλ. Misti del Senato, Senato Mar, R. 9, fo 114v). Δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸ Noiret, Documents κλπ. δ. π. σ. 515.

55. Βλ. Misti del Senato, Senato, Registro 8 fo 16v. Τὸ ἔγγραφο εἶναι δημοσιευμένο ἀπὸ τὸ Noiret, (Documents κλπ. δ. π. σ. 494).

56. Βλ. Misti del Senato, Senatus, Mar, R. 9, fo 114v. Τὸ ἔγγραφο δημοσίεψε ὁ Noiret, δ. π. σ. 515.

57. Ὁ Φ. Πασκουαλίγκο ἀναφέρει στὴν ἐκθεσὶ τοῦ (1592) ὅτι ἡ διαταγὴ ποὺ ἀφοροῦσε τὴν ἐρήμωση τοῦ Λασιθιοῦ καταργήθηκε τὸ 1514. (Βλ. Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. δ. π. τ. III, σ. 58).

58. Ἡ σχετικὴ ἀπόφαση τῆς Γερουσίας τῆς Βενετίας — τὴν ὁποία δημοσιεύω ἐδῶ — ἔχει χρονολογία 16 Μαρτίου 1543.

59. Βλ. Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. δ. π. III, σ. 58. Ὁ Φ. Πασκουαλίγκο ἔχει πάρει τίς παραπάνω πληροφορίες ἀπὸ τὰ ἐπίσημα Ἀρχεῖα τῶν Βενετικῶν Ἀρχῶν τῆς Κρήτης καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἀξιόπιστες.

60. Τὰ Consigli ἢ Consegi di Quaranta ἦταν τρία. 1) Τὸ Consiglio di XL al Criminale, ἀρμόδιο γιὰ τὰ ποινικὰ ζητήματα. 2) Τὸ Consiglio di XL Civil Vecchio, ποὺ ἔκρινε «κατ' ἔφεσιν» τίς πολιτικὲς ὑποθέσεις τῆς Μητροπόλεως καὶ 3) Τὸ Consiglio di XL Civil nuovo, ποὺ ἔκρινε ἐπίσης «κατ' ἔφεσιν» πολιτικὲς ὑποθέσεις τῆς Terraferma καὶ ὁλόκληρου τοῦ Κράτους. Στὴν προκείμενη περίπτωσιν

πρόκειται για τὸ Consiglio di XL Civil Nuovo. Ἡ Πενταμελής ἐπιτροπὴ *V Nobil-les Neapolitanis et Monovansiensibus*, ἦταν σάν μιὰ «Ἐπιτροπὴ Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων».

61. Πόσο ὑπενθυμίζουν ἀνάλογους ἐλληνικοὺς νόμους, γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν ἀγροτῶν Μικρασιατῶν Προσφύγων τοῦ 1923!

62. Βλ. *Senatus Mar*, XXVII, fo 6. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἔχει δημοσιευτεῖ ἀπὸ τὸν Κ. Σάθα, (*Documentes inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Âge*, Paris 1888, τόμ. VIII, σ. 376), ἀπὸ ὅπου τὸ ἀναδημοσιεύω.

63. Βλ. τὸ ψήφισμα αὐτὸ στὴ σ. 20.

64. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸ Σοφιανὸ Εὐδαιμονογιάννη, πού, ὑπὸ τὴ διοίκησή του, ἔστειλε στὴν Κρήτη ἡ Βενετία τὸ 1591 ἑξὶ λόχους Ἀλβανῶν ἱππέων. (Βλ. ἔκθεση Πασκουαλίγκο, Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. III, σ. 48).

65. Βλ. *Senatus Mar*, XXVIII, fo 123, 124 καὶ Κ. Σάθα, *Documents inédits* κλπ. ὁ. π., τόμ. VIII, σ. 412 - 414.

66. Ἀπὸ τὰ παραπάνω βγαίνει τὸ θετικὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ Βενετία εἶχε στείλει προηγουμένως εἰδικοὺς ἐμπειρογνώμονες μηχανικοὺς, γιὰ νὰ μελετήσουν τὸ ζήτημα τῆς καλλιέργειας τοῦ βαλτιώδικου ἐκείνου μέρους τοῦ κάμπου. Οἱ ἐμπειρογνώμονες ἐκείνοι ὑπόβαλαν στὴν Κυβέρνηση, πού τοὺς ἔστειλε, ἔκθεση, στὴν ὁποία θὰ ἀναφέραν τὰ ἔργα πού ἔπρεπε νὰ γίνουν, γιὰ νὰ ἀποδοθεῖ στὴν καλλιέργεια τὸ «βαλτιώτικο» ἐκεῖνο κομμάτι τοῦ κάμπου. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ θὰ ἐπρότειναν ἀσφαλῶς νὰ γίνουν ἔργα ἀποχετευτικά, δηλαδὴ οἱ σημερινές λίνιες, γιὰ νὰ φεύγουν γρήγορα τὰ νερά τοῦ Χώνου, ὥστε νὰ μὴ πνίγουν τὴ σορὰ καὶ θὰ ὑπόβαλαν καὶ σχέδια τῶν ἔργων αὐτῶν. Ὅταν θὰ γίνεῖ δυνατόν νὰ δημοσιευτοῦν οἱ ἐκθέσεις καὶ τὰ σχέδια ἐκεῖνα, ὡς καὶ ὅτι ἄλλο σχετίζεται μὲ τὴν ἐκτέλεσή τους, τότε μόνο θὰ γίνεῖ γνωστὸ πῶς ἔγιναν τὰ ἀποχετευτικά ἔργα τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ κάμπου, οἱ λίνιες.

67. Βλ. *Senato Mar*, XXVIII, fo 67. Τὸ ἔγγραφο δημοσίεψε ὁ Κ. Σάθα στὰ *Documents* κλπ. ὁ. π. VIII, σ. 403.

68. Βλ. *Senatus Mar*, XXVIII, fo 67 καὶ Κ. Σάθα, *Documents Inédits* κλπ. ὁ. π. τ. VIII, σ. 403. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ παραπάνω ἡ Βενετία εἶχεν ἐπιβάλλει εἰδικὴ φορολογία γιὰ τὴ συντήρηση τῶν προσφύγων ἀπὸ τὸ Ναύπλιο καὶ τὴ Μονεμβασιά.

69. Ἡ ἔκθεση τοῦ Καβάλι βρίσκεται, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, στὸν κώδικα τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης *Mss. Italiani*, cl. VII, No 918 collocazione 8392. Ἀντίγραφό του σὲ μικροφίλμ—ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντίγραψα τὸ δημοσιευόμενον ἐδῶ χωρίο—ἔχομε προμηθευτεῖ γιὰ λογαριασμὸ τῆς Ἑταιρίας Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν. Περιληπτικὴ μετάφραση τῆς ἔκθεσης Καβάλι δημοσίεψε ὁ Σπ. Θεοτόκης στὸ Ἡμερολόγιο τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος ἔτους 1933, σ. 315. Τὸ χωρίο περὶ Λασιθίου τὸ ἔχει παραλείψει.

70. *Boina*, ἑλλ. βουδέα. Βλ. σχετικὰ Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. ὁ. π. III, σ. 59 καὶ 60. Ὁ *Nicolo Zen* δίδει λεπτομερὴ περιγραφὴ στὴν ἔκθεσή του, πού δημοσιεύω παρακάτω, (βλ. σ. 92 κ. ἑξ.). Ὁ Καβάλι, μιλώντας ἐδῶ γιὰ 1000 βουδέες ἐννοεῖ προφανῶς ὅλες τὶς καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις τοῦ κάμπου.

71. Ναπολετάνους ἐννοεῖ, βέβαια, ὁ Καβάλι τοὺς Ναυπλιῶτες.

72. Τὰ ἀποσιωπητικά (τρία) εἶναι τοῦ πρωτοτύπου.

73. *Caligo* = ὁμίχλη, σκοτάδι.

74. Τὰ βουνὰ τοῦ Λασιθίου ἦταν, τὴν παλιὰ ἐκείνη ἐποχὴ, κατάφυτα ἀπὸ ἄγρια δέντρα, κυρίως πρίνους, ὅπως ἀναφέρουν καὶ ἄλλα ἔγγραφα (βλ. ἔκθεση Πασκουαλίγκο, Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. III, σ. 57 κλπ.) καὶ ὅπως ἄλλωστε φαίνεται καὶ σήμερα ἀκόμη ἀπὸ τὶς ρίζες τῶν δέντρων αὐτῶν, πού ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν.

Ἐκτάσεις ἰδιωτικές, ὅπου ἀπαγορεύτηκε ἡ βοσκή ζώων, ἀναδασώθηκαν μονάχες τους, ἀπὸ νέα δέντρα ποὺ ξεπετάχτηκαν ἀπὸ αὐτὲς τὶς ρίζες.

75. Ὁ *essecutore* ἢ *escuter*, ποὺ ἔχει τὴν προέλευσή του ἀπὸ τὸ λατίν. *excutere debitorem*, ἦταν, ὅπως καὶ στὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ, ὁ ἐκτελεστὴς τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ πουλήσῃ στὸν πλειστηριασμὸ τὴν περιουσία τοῦ ὀφειλέτη γιὰ νὰ εἰσπράξῃ τὴν ὀφειλὴ. Ἀντίστοιχος πρὸς τὸν σημερινὸ δικαστικὸ κλητῆρα.

76. Ὁ *perticatore* ἢ *perdegador* ἦταν εἰδικὸς γεωμέτρης, γιὰ τὸ μοῖρασμα τῶν γαιῶν. Ὁ *agrimensor* τῶν Ρωμαίων.

77. *Pezza di terra* ἔλεγαν οἱ Βενετσάνοι τὴν ἔκταση γῆς ποὺ εἶχε ἓνα *campo* ἢ καὶ περισσότερα (*campo* = μέτρο ἐπιφανείας). Ὑποθέτω ὅτι ὁ Καβάλι ἐννοεῖ ἐδῶ τὴν ἔκταση γῆς, ποὺ περιλαμβάνεται μεταξὺ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης λίνιας, σ' ὅλο τὸ μῆκος τους.

78. Ὁ *scontro* ἦταν *titolo di ufficio publico d' un ragioniere, controllore* (Boerio).

79. Τὸ κείμενο ἀναφέρει *officiali*, ποὺ ἦταν *guardie di finanza*. Ἐδῶ μᾶλλον πρόκειται περὶ κακῆς ἀντιγραφῆς τῆς *l. afftuali*, ποὺ σημαίνει: ἐνοικιαστὲς γῆς, ἐμφυτευτὲς καὶ ἔτσι τὸ μεταφράζω.

80. Φαίνεται πὼς τότε τὸ Δημόσιο πουλοῦσε τὰ ὀφειλόμενα μισθώματα στοὺς ἰδιῶτες, οἱ ὁποῖοι ἀναλάμβαναν γιὰ λογαριασμὸ τους νὰ τὰ εἰσπράξουν.

81. Συμφωνητικά, ὅπου ἀναφέρονται ἓνα πρὸς ἓνα τὰ κεφάλαια (*capitoli*) τῆς συμφωνίας.

82. *Governo di S. Marco* ἦταν ταυτόσημο μὲ τὸ *Governo della Republica Veneta* (Boerio).

83. Ἡ Καστελανία ἦταν διοικητικὴ ὑποδιαίρεση, ἀντίστοιχη ἀκριβῶς μὲ τὴ δική μας σημερινὴ ἐπαρχία. Τὸ κέντρο τῆς Καστελανίας ἦταν τὸ Καστέλι, ὅπου εἶχε τὴν ἑδρα τοῦ ὁ Καστελᾶνος. Ἡ ἐπαρχία Λασιθίου δὲν ἀποτελοῦσε καστελανία ἰδιαίτερη, οὔτε εἶχε Καστέλι. Ὑπαγόταν ἀπ' εὐθείας στὴ δικαιοδοσία τοῦ Δούκα.

84. Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι πολὺ δυσνόητος ὁ Καβάλι καὶ ἡ μετάφραση ἔγινε πολὺ ἐλευθερά.

85. Ὁ Ἀντώνιος Τριβάν ἀναφέρει στὸ γνωστὸ Χρονικὸ του τὰ παρακάτω ἀξιωματικὰ ἐννοήματα γιὰ τὸ Φοσκαρίνι: «...*ellesero quel prudentis(sim)o, et ingenuo Nobile l' Ecc(ellentissi)m)o s(igno)r Giacomo Foscari* *n(ella) K(avallie)r Proc(urato)r per Prov(edito)r G(e)n(era)l et Inquisitor nel Regno et con autorità di Cap(ita)n General da Mar, il quale ando spedito in Regno, et fece quelle cose, et sante ordinationi come il tutto si vede nella sua Istoria, aprovate tutte dall' Ecc.mo Senato acciò che d' ogni uno siano riverite, et osservate come leggi del stato Veneto, certo è che quel sig(no)r haveva ristorato il Regno...*». (Βλ. Ant. Trivani, *Varie Cose di Candia 1182 - 1669*, Bibliothèque National Paris, cod. Ital. No 2091, p. 93).

86. Τὸ δημοσιευμένο ἐδῶ, γιὰ πρώτη φορά, χωρὶς πῆρα ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς Μαρκανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας, Mss. Italiani, VII, No 631, collocazione 7476, τοῦ ὁποῖου πῆραμε ἀντίγραφο σὲ μικροφίλμ, γιὰ λογαριασμὸ ἐπίσης τῆς Ε.Κ.Ι.Μ. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὸν κώδικα αὐτὸ τῆς Μαρκανῆς ὑπάρχει καὶ ἄλλος στὸ Archivio di Stato di Venezia (V.A.S.), Relazioni LXXVII. Καὶ τοῦ κώδικα αὐτοῦ ἔχω ἀντίγραφο σὲ μικροφίλμ, ποὺ μοῦ ἔστειλε εὐγενέστατα ὁ μακαρίτης Luigi Messedaglia, τέως πρόεδρος τοῦ Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti.

87. Ὁ κώδικας τοῦ V.A.S. ἀναφέρει *campagna*, ὅπως εἶναι τὸ σωστό. Προφανῶς ὁ ἀντιγραφέας τοῦ κώδικα 631 τῆς Marciana ἀντέγραψε λάθος τὴ λέξη, ὅπως καὶ πολλὲς ἄλλες δυστυχῶς.

88. Ὁ κώδικας V.A.S. ἀναφέρει disdotto.

89. Ὅπως ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Foscatini ἐξέδωκε ειδικὲς διατάξεις γιὰ τὸ Λασίθι, ὅπως καὶ γιὰ πολλὰ ἄλλα ζητήματα τοῦ Βασιλείου. Δυστυχῶς δὲν ἔχω στὴ διάθεσίν μου τὸ πολυτιμότερο αὐτὸ ἔγγραφο, ποὺ θὰ διαφώτιζε πολὺ τὸ θέμα.

90. Τὴν ἐκθεσὶ τοῦ Garzoni δημοσίεψε ὁ Ἀγαθ. Ξηρουχάκης σὰν ἐπίμετρο στὴ «Βενετοκρατούμενη Ἀνατολή...», ὁ. π. σ. 231 κ. ἐξ.

91. Τὴν ἐκδοσὴ ὁλόκληρου τοῦ κώδικα Καστροφύλακα στὴ σειρὰ τῶν «Μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας», τῶν ἐκδιδομένων ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, μοῦ ἀνέθεσε ἡ ἴδια Ἀκαδημία μὲ ἀπόφασή της (συνεδρία 391 τῆς 22 · 11 · 1945). Ἐλπίζω, ὥστερα ἀπὸ τὴν ἀπόκτηση τῶν κωδίκων σὲ μικροφίλμ, νὰ κατορθώσω νὰ ἐκδώσω τὸ πολυτιμότερο αὐτὸ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Κρήτης ντοκουμέντο.

92. Τὸ χειρόγραφο Contarini ἀναφέρει perperi ἀντὶ soldini.

93. *m(isser)*, κύριος ἀφέντης. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι ὁ Καστροφύλακας δίνει τὴν προσηγορίαν *misser* σ' ὅλους τοὺς παρακάτω Ναυπλιῶτες, ἐνῶ τὰ ὀνόματα τῶν ὑπολοίπων ὀφειλετῶν τὰ παραθέτει ἀπλῶς, δίχως καμιά προσηγορίαν. Αὐτὸ ὀφείλεται στὴν ἰσχυρὴ κοινωνικὴ θέσιν, γιὰ αὐτοὺς ἦταν φεουδάρχες στὸ Ναύπλιο καὶ τῇ Μονεμβασίᾳ ἢ ἀξιωματικοὶ τῆς Strathia, ποὺ πολέμησαν κατὰ τῶν Τούρκων. Ὅλοι αὐτοὶ προσαγορεύονται κύριοι (*Domini*) καὶ στὴν παραπάνω δημοσιευμένη ἀπόφασιν (βλ. σ. 24 κ. ἐξ.).

94. Τὸ οἰκογεν. ἐπίθετο Ζόγια, Ντὶ Ζόγια, δὲν ὑπάρχει σήμερα στὸ Λασίθι, οὔτε σὲ ἄλλα μέρη τῆς Κρήτης ἀπὸ ὅ,τι ξέρω. Ἀλλὰ ὅπως μὲ πληροφόρησε ὁ Ἀθαν. Ἀργυράκης, ἀπὸ τὴν Πλάτη Λασιθίου, ἡ οἰκογένεια Λαγκωνάκη, ἀπὸ τὸ ἴδιο χωριό, λεγότανε παλιότερα Ζόγια. Τὸ ἐπίθετο Ζόγια (Ντὶ Ζόγια) ἀναφέρεται καὶ στὸ Τουρκικὸ ἔγγραφο καθορισμοῦ ὁρίων μοναταγασίδων Λασιθίου, ποὺ δημοσιεύω παρακάτω (βλέπε σημείωσιν 354). Ὁ ἀναφερόμενος ἐδῶ Nicolò Zogia ἦταν γιὸς τοῦ *q. misser Zorzi*, ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ ταυτίζεται μὲ τὸν *D(omino) Zorzi de Zoia, nobile da Napoli et feudatario legio* σ' αὐτὸν παραχωρήθηκαν ἀρχικὰ τὰ χωράφια στὸ Λασίθι τὸ 1545 (βλ. παραπάνω σ. 25). Ὁ *Zorzi de Zoia* ἐγκαταστάθηκε στὸ Λασίθι σὲ ἓνα χωριὸ ποὺ βρισκότανε κοντὰ στὴν Πλάτη, τὸ ὁποῖον ὀνομάστηκε ἀπ' αὐτὸν *Metochio Zoia* (βλ. παρακάτω ἐκθεσὶ Basilicata σ. 88). Σὲ συμβόλαιον τοῦ 1638 ἀναφέρεται ὁ καστελᾶνος Τζόγια (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α' σ. 210). Χωριὸ *Zoia* ὑπῆρχε καὶ σὲ ἄλλο μέρος. (βλ. Κ. Σάθια, *Monuments inédits* κλπ τόμ. VII, σ. 4). Τὸ ἐπίθετο *Zoia* ἀπαντᾷται καὶ στὴν Pavia τῆς Ἰταλίας τὸν περασμένο αἰῶνα (*Gion. Zoia*, καθηγητὴς τῆς ἀνατομίας στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Pavia. βλ. *il Nuovissimo Melzi*, Milano, σ. 1063).

95. *q(uondam)*, ὁ ποτέ.

96. *form(ento) m(isure)*, στάρι μουζούρια.

97. *D(onna)*, γυναίκα, κυρία.

98. *Ollivia* βαπτ. γυναικεῖον ὄνομα.

Τὸ οἶκογ. ἑλληνικὸ πιά ἐπίθετο Ἀλιμπράντε ἀναφέρεται σὲ ἔγγραφο συμφωνίας μεταξὺ τοῦ Δόγη τῆς Βενετίας καὶ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ 1323, ποὺ καθόριζε ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα τῆς Κρήτης. *Alivrand* ὀνομαζότανε ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, *reverendum in Christo patrem et dominum fratrem*. (βλ. *Civico Museo Correr*, Mss. Prov. Div. C. 675/v).

99. Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι, ὅτι μέχρι τελευταῖα, συνηθιζότανε στὸ Λασίθι νὰ λέγεται Νικολὸς ὁ Νικόλαος.

100. Τὸ οἰκογενειακὸ ἐπίθετο Κατέλος δὲν ὑπάρχει σήμερα, ἀπ' ὅσα τουλάχιστο ξέρω, στὸ Λασίθι. Ὑπάρχει ὅμως τοπωνύμιον, μεταξὺ Μέσα Λασιθίου καὶ Μαρμακέτω: τοῦ Κατέλο καὶ Κατελιανὲς στέρνες, ποὺ ἀσφαλῶς προέρ-

χεται ἀπὸ τὸ οἰκογεν. τοῦτο ἐπιθετο. Ἡ οἰκογένεια Catelo ἢ Cathelo, καταγότανε ἀπὸ τὸ Ναύπλιο καὶ ὑπηρετήσε πιστὰ τῇ Γαληνότητι. Στὸ «*fidel nostro Stamati fo figliolo del q. Simon Cathello nobile da Napoli di Romania παραχωρήθηκε in vita soa l' ufficio di Caporal al Castel di Crema*», (βλ. Κ. Σάθ α, Documents κλπ. ὁ.π. VIII, σ. 416). Ἄλλος, ὁ *Dimitri Catelo qu. Zuanne*, ἀναφέρεται ὅτι ὑπηρετοῦσε στὴν *XXV Compagnia de cavalli, sotto il strenuo Francesco de Nassin* (βλ. Κ. Σάθ α, ὁ. π. σ. 355).

101. Τὸ φέουδο στὸ Λασίθι παραχωρήθηκε ἀρχικά στὸ Χριστόφορο Κατέλο, (βλ. παραπάνω σ. 27).

102. *Franc(isc)o*.

103. Ὁ κώδ C τὸ ἀναφέρει *Da nassin*. Στὰ ἔγγραφα ποὺ δημοσιεύει ὁ Σάθας (ὁ π.) ἀναφέρεται *de Nassin(o)*. Οἱ *Danassin* ἦταν μεγάλη οἰκογένεια. Ἐνας ἄλλος *Francesco de Nassin* ἀναφέρεται ὡς *capo de cavalli* τῆς *XXV Compagnia* (βλ. Σάθ α ὁ π. VIII, σ. 355), ὁ ὅποιος τὸ 1543 ἔχει ἤδη πεθάνει *nella città di Candia* (βλ. Σάθ α ὁ. π. VIII, σ. 375), ἀφίνοντας τρεῖς γιουὺς, τοὺς *Manoli, Nicolo, et Zuanne*, καὶ μία κόρη τῇ *Vittoria*. Στὴν ἴδια οἰκογένεια ἀνῆκε καὶ ἡ *abbadessa* τοῦ μοναστηρίου *di S.a Maria della Grotta*, ἡ *Paladia*, κόρη τοῦ *Francesco de Nassin*. (βλ. Σάθ α, ὁ. π. VIII, σ. 415), καὶ ἡ *abbadessa* τοῦ μοναστηρίου *de Santa Marina del Castel di Greci Teocleti, fiola del ditto qu. Domino Francesco* (βλ. Σάθ α, ὁ π. VIII, σ. 415).

104. *And(re)a*.

105. Τὸ ἐπίθετο *Ντὲ Λοντὰ* εἶναι ἄγνωστο σήμερα. Στὸν *Andrea de Londra* καὶ στὸν ἀδελφὸ του *Nicolò* καὶ στὸν πατέρα τους *Franco* παραχωρήθηκε ἀπὸ τοὺς *Quinque Nobiles deputati super expeditione Neapolitanensium et Monovassiensium* τὸ 1545, *in vita soa, la tansa che è stata posta sopra la cancellaria del Podestà nostro di Padoa, de ducati diese al mese, la quale insieme con li terreni concessili sia in premio delli meriti delli prefati padre et figlioli, et in total satisfattione così delli beni, et ogn' altra cosa, come de tutti li crediti, che'l ha con la Signoria nostra, li quali sono per buona summa di danari...* (Senato Mar, XXVIII, fo 82, 83, βλ. Σάθ α, ὁ. π. VIII, σ. 408).

106. *Ut s(upr)a*. Γνωστὸς λατινικὸς ὄρος, ὡς ἀνωτέρω (πρβλ. καὶ «Κρητικά Χρονικά» Α', σ. 442 ὑποσ. 38). Στὸν Ἀντώνιο Κατέλο παραχωρήθηκαν κτήματα στὸ Λασίθι, μὲ ἀπόφαση τοῦ *Collegio* τῆς 20 Φεβρ. 1545 «...*che per autorità di questo Collegio...siano concessi...nel loco de Lasithi nell' isola di Candia....a D. Antonio Cathello, nobile de ditta città (Napoli di Romania)....tanti terreni.... che li diano d' entrata ogn' anno mesure 250...*» (Senato Mar. XXVIII f. 133. βλ. Σάθ α ὁ. π. VIII, σ. 415).

107. Ἡ παραχώρηση τῶν κτημάτων στὸ Λασίθι στοὺς Θεοδόσιο Ντὲ Λοντὰ, Τζάκομο Σπιέρα καὶ Μιχάλη Ντιανασίν ἐγίνε μὲ τὴν παρακάτω ἀπόφαση. 1545, 4 *Novembris in Collegio. Che a Theodosio da Londra cittadino nobile da Napoli siano concessi tanti terreni nel loco de Lasithi nell' isola di Candia, che li possino risponder di entrata mesure quatrocento di frumento la quale concessione s' intenda con tutti quelli modi et conditioni che sono sta fatte le altre per questo Collegio sotto il di 22 di Avosto prossimo passato, et sia per ricompenso et total recognitione delli meriti soi, et delli beni abbandonati insieme con la patria sua.*

Item a Michali de Nassin siano concessi ut supra terreni per mesure dusento cinquanta. Item a Jacomo Spiera siano concessi terreni ut supra per mesure dusento cinquanta... (Senato Mar. XXVIII f. 124 - 125, βλ. Σάθ α, ὁ. π. VIII, σ. 414).

108. Στην απόφαση του Collegio της 20 Φεβρουαρίου 1545, με την οποία του παραχωρούνται χωράφια στο Λασιόθι, με εισόδημα 260 μουζούρια σάρι, το όνομά του αναφέρεται Zorzi Cuvuli (Senato Mar XXVIII, f. 133. Σάθ α, δ. π. VIII, σ. 415, 419, 457). Το οίκογεν. τουτο επιθετο, Κούλης, Κουβούλης άγνωστο στο Λασιόθι.

109. R(everen)da, σεβάσμια, ήγουμένη.

110. Η απόφαση του Collegio, με την οποία παραχωρήθηκαν χωράφια στο Λασιόθι al Monasterio di S.ta Maria della Grotta και al Monastirio de Santa Marina del Castel di Greci είναι ή παρακάτω :

1545, 20 Februarii. In Collegio, intervenientibus D nis Quinque nobilibus... virtute decreti Senatus die 16 Martii 1543.

Che per autorità di questo Collegio... siano concessi... Al monasterio di Sa(n)ta Maria della Grotta, abbadessa la reverenda Paladia fiola del qu. Donimo Francesco de Nassin et relitta del qu. Domino Damian Calauuro, et al monasterio de Santa Marina del Castel di Greci, abbadessa la reverenda Teoclitì fiola del ditto qu. Domino Francesco, terreni ut supra mesure 300 di frumento, da esser divise fra li ditti dui monasterii si come parerà alli Cinque nobeli nostri sopra Napolitani et Malvasioti, essendo però obligate le ditte abbadesse di levar dui monasterii al honor della preditta S(ant)a Maria, et S(ant)a Marina in termine de anni dui, et non li levando in ditto termine la presente concession sia nulla».

(Senato Mar XXVIII, f. 133, K. Σάθ α, δ. π. VIII, σ. 415, 416).

Από την απόφαση αυτή βγαίνουν τὰ παρακάτω συμπεράσματα :

α) Τὰ μοναστήρια Santa Maria della Grotta, δηλαδή της Παναγίας του Σπηλιου ή Σπηλιώτισσας, και της Santa Marina del Castel di Greci ήταν στην Πελοπόννησο.

β) Οί ήγουμένεςσες Παλαδία της Santa Maria della Grotta και Θεοκλήτη της Santa Marina ήταν αδελφές, θυγατέρες του γνωστού από τὰ παραπάνω εύγενή Francesco de Nassin από τὸ Ναύπλιο (βλ. ύποσ. 103).

γ) Καί στὰ δυὸ μοναστήρια παραχωρήθηκαν ἀδιαίρετως χωράφια στὸ Λασιόθι, πὸν νὰ ἀποδίδουν εἰσόδημα τὸ χρόνο 300 μουζ. σάρι, ὑπὸ τὴ διαλυτικὴ αἴρεση νὰ ἀναγεῖρουν δυὸ μοναστήρια πρὸς τιμὴν τῆς παραπάνω Παναγίας καὶ τῆς Ἀγίας Μαρίνης μέσα σὲ δυὸ χρόνια. Σὲ ἀντίθετη περίπτωση ἡ παραχώρηση θεωρεῖται ἄκυρη.

δ) Τὰ μοναστήρια αὐτὰ ἀνηγέρθησαν, ἐφ' ὅσον ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴν παραχώρηση τῶν χωραφίων στὸ Λασιόθι, δὲν ἀκυρώθηκε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύει, ὅστερα ἀπὸ 40 περίπου χρόνια, δηλαδή τὸ 1583, ὁπότε μάζεψε τὰ στοιχεῖα του ὁ Καστροφύλακας.

ε) Φαίνεται, ὅτι, ἀντὶ τῆς Santa Marina del Castel di Greci, πὸν ἀναφέρει ἡ παραπάνω ἀπόφαση, ἀνηγέρθηκε τὸ μοναστήρι τῆς Santa Pelagia, πὸν ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας (ἐκτὸς ἐὰν ὁ Καστροφύλακας ἔκαμε λάθος, ἀναφέροντας Santa Pelagia ἀντὶ Santa Marina).

Ποῦ ἰδρύθηκαν τὰ μοναστήρια αὐτὰ δὲν ἠξεύρω. Μοναστήρι τῆς Παναγίας Σπηλιώτισσας δὲν ὑπάρχει στὸ Λασιόθι σήμερα, οὔτε ἐρείπιά του. Τὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας Κρουσταλλένιας, πὸν ὑπάρχει σήμερα, εἶναι γνωστό, ὅτι ἦταν παλαιότερα μετόχι τῆς καταστροφείσης τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 μονῆς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, στὴν Ἀλόϊδα, ὁπότε οἱ ἀδελφοὶ τῆς μονῆς αὐτῆς μετοίσανε στὴν Κρουσταλλένια (Σχετικὰ μὲ τὴ μονὴ Κρουστ. βλ. Β. Ψιλάκι, Ἱστορία τῆς Κρήτης, II, Χανιά 1909, σ. 63, 202, 236, V. Raulin, Description de l' île de Crète, Paris 1869, I, σ. 75 καὶ ἐφημ. «Μεσόγειος» Ἡρακλείου, φύλ. 827/1953). Δὲν ἀποκλείεται ὁμως ἡ μονὴ νὰ ἰδρύθηκε ἐκτὸς τοῦ Λασιθίου.

Τὸ μοναστήρι τῆς Ἀγ. Πελαγίας ἐνδέχεται νὰ ἦταν ἐκεῖ ποὺ σώζεται ἀκόμη καὶ σήμερα ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Πελαγίας, στὴν τοποθεσία Ἀλέξαινα τοῦ Λασιθιοῦ, στοὺς πρόποδες τῆς Δίκτης (βλ. χάρτη).

111. *M(adonna)*, κυρία.

112. Ὁ Asani Eudomoniogianni, ὁ ἀμέσως παρακάτω Θεόδωρος, ὁ Μανόλης καὶ ὁ Τραχανιώτης (Trachagnoti) ἦταν γιοὶ τοῦ Σοφianoῦ Εὐδαιμονογιάννη ἀπὸ τὴ Μονεμβασία (βλ. Κ. Σάθ α, ὁ. π. VIII, σ. 326 καὶ παραπάνω σ. 27). Σχετικὰ μὲ τὴν οἰκογένεια αὐτὴ βλ. καὶ Σ. Γ. Σπανάκη, Μνημεῖα Κρητ. Ἱστορίας III, σ. 48 σημ. 1γ.

113. Ἡ ἐκχώρηση κτημάτων στὸ Λασιθι στὸν Zuane Lefcaro καὶ στὸν παρακάτω Zuane de Nassin ἐγίνετο τὸ 1547. Ἐνδιαφέρει νὰ παραθέσω ἐδῶ τὴ σχετικὴ ἀπόφαση σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση:

«1547, 24 Δεκεμβρίου. Στὸ Συμβούλιο... Ἀφοῦ ἡ Σύγκλητός μας πῆρε ἀπόφαση στὶς 16 τοῦ Μάρτη 1543 (βλ. τὴν ἀπόφαση αὐτὴ στὴ σ. 20) νὰ παραχωρηθοῦν στοὺς πισιότατους μας ἀπὸ τὸ Ναύπλιο καὶ τὴ Μονεμβασία, κάμποσα χωράφια στὸ Λασιθι, στὴ Μεσαρὰ καὶ στὸν Ἀλίκαμπο, γὰρ νὰ τοὺς ἀνταμείψει γιὰ τὶς ὑπηρεσίες τοὺς καὶ νὰ τοὺς ἀποζημιώσει γιὰ τὶς περιουσίες, ποὺ ἐγκατάλειψαν στὶς πόλεις ἐκεῖνες, ...καὶ ἀφοῦ παραμένει ἀκόμη (ἀδιάθετο) μέρος ἀπὸ τὰ χωράφια αὐτὰ τοῦ Λασιθιοῦ καὶ τῆς Μεσαρᾶς... καὶ ἀφοῦ οἱ εὐγενεῖς μας, — ποὺ εἶναι σήμερον πληρεξούσιοι γι' αὐτοὺς τοὺς πισιότατους μας, — ἔχουν παραχωρήσει τὰ παραπάνω χωράφια σὲ μερικὲς ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες καὶ ἀξίες ἐγνωμοσύνης οἰκογένειες... παραχώρηση, ποὺ πρέπει νὰ ἐπικυρωθεῖ καὶ νὰ ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τοῦτο... παραχωροῦνται ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τοῦτο... Στὸν κ. Ἰωάννη Ντανασὴ τοῦ ποιεῖ κ. Βεντουρίν, ἀπὸ τὸ Ναύπλιο, νὰ δοθοῦν χωράφια ἀπὸ κεῖνα ποὺ μένουν γιὰ διανομὴ στὸ Λασιθι, γιὰ 120 μουζούρια. Ἐπίσης στὴ Μεσαρὰ γιὰ 130 μουζούρια, ποὺ γίνονται συνολικὰ μουζούρια 250...»

Στὸν κ. Ἰωάννη Λεφκάρο, ἀπὸ τὸ Ναύπλιο, νὰ δοθοῦν χωράφια στὸ Λασιθι γιὰ 150 μουζούρια. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χωράφια αὐτὰ γιὰ τὰ 150 μουζούρια τοῦ παραχωρήθηκε ἰσόβια ἀπὸ τοὺς παραπάνω εὐγενεῖς τὸ ὄφικιο τοῦ εἰσπράκτορα στὸ Λασιθι, ποὺ εἶναι κενό, ὅποτε ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ ποιεῖ... Ἐδαγγέλη...». (Senato Mar. XXIX, f. 139-140. Κ. Σάθ α, ὁ. π. VIII, σ. 450). Ἡ οἰκογένεια τῶν Λεφκάρων διατήρησε τὸ officio di esattor ne Lasythi γιὰ πολλὰ χρόνια, καὶ μέχρι τὸ 1629, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Φρ. Μοροζίνι στὴν ἐκθεσὶ τοῦ, ὅπου ἀναφέρεται: «τώρα καὶ δεκάδες χρόνια, ἐξακολουθοῦν νὰ συγκεντρώνουν τὰ σιτηρὰ τοῦ τόπου ἐκεῖνον (Λασιθιοῦ) μερικοὶ ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Λεφκάρων, καὶ ἕνας ἀπ' αὐτοὺς καταχράστηκε πολλὰς χιλιάδες μουζούρια σιτάρη καὶ ἀπόθανε ἕνας ἄλλος ἐξορίστηκε γιὰ παρόμοιες κλεψιές καὶ ὁ σημερινός (1629) χρωστεῖ μεγάλες ποσότητες». (βλ. Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα Κρητ. Ἱστορίας II, σ. 125). Σήμερα τὸ ἐπίθετο Λεφκάρος ἢ Λευκάρος δὲν ὑπάρχει στὸ Λασιθι.

114. Στὸ τέλος τῆς σελίδας Κ 58 ὁ Καστροφύλακας ἔχει ἀφίσει χώρο γιὰ νὰ συμπληρώσει τὴν ἐτήσια παραγωγὴ σταριοῦ τοῦ Λασιθιοῦ. Δὲν τὴν συμπλήρωσε ὅμως, ὅπως δὲν ἔχει συμπληρώσει καὶ πολλὲς ἄλλες πληροφορίες, σὰν τὰ ὀνόματα τῶν μετοχιῶν τοῦ Λασιθίου π. χ., ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω.

115. Die = deve, ὀφείλει.

116. Βλ. καὶ προηγούμενη σημείωση 98.

117. Officio del Sindicato ἦταν ἡ ὑπηρεσία τῶν Συνδικῶν Γκρίτι καὶ Γκαρτζόνι, τοὺς ὁποίους ὑπηρετοῦσεν ὁ Καστροφύλακας σὰν λογιστής.

118. *Q(uar)ta*, κάρτο, τέταρτο, δηλαδὴ τὸ ἕνα τέταρτο τοῦ μουζουριοῦ, τὸ γνωστὸ ἀκόμη καὶ σήμερα *πρατινὸ* (βλ. καὶ «Χριστιανικὴ Κρήτη» Α' σ. 347).

119. Βλ. προηγούμενη σημ. 118.

120. Τὸ οἰκογενειακὸ ἐπίθετο Δραξινάκης ὑπάρχει σήμερα στὸ Καστέλι Πεδιάδας.

121. Καλούδης, υπάρχει στο χωριό Ξυδά Πεδιάδας. Στα Κρητικά Συμβόλαια του 'Αρετίου αναφέρεται ο 'Αντώνιος Καλούδης (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 147, 210). Σε κατάλογο Κρητών προσφύγων στη Σούδα του 1713 αναφέρονται πολλές οικόγενειες Καλούδη. (Βλ. Κ. Μέρτζιου, Κατάλογος των έν Σούδα Κρητών του 1713, στα «Κρητ. Χρονικά» Ι', σ. 20).

122. Καριώτης (άπό τις Καρές; άπό την 'Ικαρία;) υπάρχει σήμερα στο Μέσα Λασιίθι. Καί στα Συμβόλαια του 'Αρετίου αναφέρονται ό 'Ιωάννης καί Νικολέτος Καριώτης. (Βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', 212, 238). 'Επίθετο Carioto αναφέρεται επίσης σέ συμβόλαια του Χάντακα του 1301 κάτοικος του χωριού Camnee. (Βλ. R. M o r o z z o della R o c c a, Benvenuto de Bríxano, notaio in Candia 1301 - 1302, Venezia 1950, σ. 151, 152).

123. 'Η όρθόδοξη έκκλησία του Βενετσάνικου Χάντακα "Αγιος Γεώργιος τοῦ Βόλτα, που ήταν σή σημερινή όδó 'Εβανς, κοντά στην Καινούργια Πόρτα, όπου τό σημερινό κουρείο Φουντουλάκη, υποθέτω πώς άνήκε σέ κάποιον Βόλτα, άπό τόν όποιον πήρε καί τό όνομα, όπως πολλές άλλες έκκλησίες του Χάντακα είχαν τό όνομα του κτήτορα ή του ιδιοκτήτη τους. (Βλ. G G e r o l a, Topografia delle chiese della città di Candia, estratto dal «Bessarione», Roma 1918, elenco II, άριθ. 35, III άριθ. 8, IV άριθ. 5, V άριθ. 83, VI άριθ. 49 καί VII άριθ. 9. Βλέπε επίσης W e r d m ü l l e r, La pianta della città di Candia, όπου αναφέρονται δύο έκκλησίες με την όνομασία S. Giorgio di Volta στην ίδια περιοχή της Καινούργιας Πόρτας).

124. Κανέτος, Κανετάκης, ιταλ. επίθετο (cannetto). 'Απανιόται σήμερα στη Χερσόνησο, 'Ηράκλειο κ. άλλ.

125. 'Επίθετο Καψής υπάρχει σήμερα στους Ποτάμους Λασιθίου. Σώζεται καί τοπωνύμιο στοῦ Καψη, στην περιοχή της Σαμιάς, στο Μέσα Λασιίθι καί οικόγεν. επίθετο Καψετάκης.

126. Τό επίθετο Σακελάρης, Σακελαρίδης είναι κοινό σήμερα στο Λασιίθι καί στην Πεδιάδα. Είναι βυζαντινό επίθετο καί σχετίζεται με τις φυλακές των κληρικών σσκέλλας, «εις άς ένεκλείοντο οι πταίσαντες κληρικοί ή μοναχοί». (Βλ. Φαίδ. Κουκουλέ, Βυζαντινών βίος καί πολιτισμός, τομ. Γ', 'Αθήναι 1949, σ. 226).

127. Γνωστό άπό τους Κρητικούς Γόμους του Ζαμπελίου βενετσάνικο επίθετο, που σώζεται καί σήμερα, Δαμουλής, Δαμουλάκης.

128. 'Αρχαύλης, κοινότατο οίκογ. επίθετο στο Λασιίθι (Φαρσάρω, 'Αγιος Κωσταντίνος), στην Κριτσά καί άλλου· κατάγονται όμως όλοι άπό τό Λασιίθι, κατά τόν Ξανθουδίδη, «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 61). Καί ή μητέρα μου ήτανε τό γένος 'Αρχαύλη, άπό τό Φαρσάρω. Τό επίθετο αναφέρεται πολλές φορές καί στα Κρητικά Συμβόλαια του 'Αρετίου. (Βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α' σ. 59, 61, 91, 107, 109 κλπ.). Καί στην έποχή του Καστροφύλακα (1583) ή οίκογένεια 'Αρχαύλη άριθμούσε πολλά μέλη στο Λασιίθι. Σε βενετσάνικο έγγραφο του 1624 αναφέρεται στο Χάντακα ό παπά 'Ιωάννης 'Αρχαύλης (βλ. «Κρητ. Χρονικά» ΣΤ', σ. 273). Βλ. καί στο χάριτη τό συνοικισμό 'Αρχαυλιανώ, κοντά στους Ποτάμους.

129. Τό επίθετο αυτό Μαγκαφούρης, Μαγκαφούρακης, υπάρχει καί σήμερα στην Πεδιάδα. Σε έγγραφο του 1624 αναφέρεται ό παπά 'Ιωάννης Μαγκαφούρης (ή Μαγκαφούνης) (βλ. «Κρητ. Χρονικά» ΣΤ' σ. 272). Σχετικά με τό επίθετο Μαγκαφούρης βλ. καί όσα σημειώνω στη «Διαθήκη του 'Αντρέα Τζάκ. Κορνάρου», «Κρητ. Χρονικά» Θ', σ. 470). Τό Μαγκαφούρης σχετίζεται άσφαλώς με τό βυζαντινό επίθετο Μαγκαφάς, που γιό την έτυμολογία του κλπ. βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινών τινων επιθέτων σημασία καί όρθογραφία στην ΕΕΒΣ, Ε', σ. 12)

130. Στο δημοσιευμένο έδω κατάλογο βρίσκονται 12 με τό επίθετο 'Αρβα-

νίτης. "Ολοι αὐτοὶ ἦταν ἄλβανοί, ποὺ πολέμησαν στὸ στρατόπεδο τῆς Βενετίας κατὰ τὴν πολιορκία τοῦ Ναυπλίου ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Γνωστὸ εἶναι, ὅτι ἡ Ἀλβανία, ὅπως καὶ ἡ Ἑλλάδα, ἔδινε τότε πολλοὺς μισθοφόρους strathioti, στοὺς μισθοφορικοὺς στρατοὺς τῶν τότε ἰσχυρῶν. Ὑστερα ἀπὸ τὴν κατάληψη τοῦ Ναυπλίου ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἀκολούθησαν τοὺς Βενετούς, ποὺ τοὺς προστάτεψαν καὶ τοὺς ἐγκατάστησαν σὲ διάφορα μέρη, ποὺ εἶχεν ἀκόμη ἡ Βενετία κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία της. Μὲ ἀπόφαση τῆς 29 Γενάρη 1539 — ὁπότε δὲν εἶχε πέσει ἀκόμη τὸ Ναύπλιο — δίδονται στὸ nobel homo Francesco Barbaro, al Regimento di Napoli di Romagna, 400 δουκάτα, γιὰ νὰ δώσει ἀπὸ ξὺνα σὲ κάθε ἄλβανὸ πολεμιστὴ, ποὺ βρισκότανε τότε στὸ Ναύπλιο... (Senato Mar. XXV, f. 96, Κ. Σάθα, Documents κλπ. VIII, σ. 322).

131. Οἱ Παπαδόπουλοι ἦτανε ὀρθόδοξοι τιμαριῶχοι Φουρνής (βλ. σχετικὰ «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 2, 3 κλπ.) ἰδρυτὲς τῆς Μονῆς Ἀρετίου.

132. Σχετικὰ μὲ τὸ βαπτιστικὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐπίθετο Μπορτάλιος βλ. ὅσα ἔχω γράψει στὴ διαθήκη τοῦ Α. Κορνάρου «Κρητικὰ Χρονικά», Θ', σ. 468.

133. Στὸν κατάλογο τρῦτο ἀναφέρονται ὀκτὼ ὀφειλέτες μὲ τὸ ὄνομα Zermian καὶ Zermià. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Τζερμιὰς ἀφθονεῖ καὶ σήμερα στὸ Τζερμιάδω, ποὺ σημαίνει ἀκριβῶς τὸ χωριὸ τῶν Τζερμιάδων. (Γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ Τζερμιάδω βλ. καὶ Χρ. Ν. Πέτρου, Τὸ Λασιθι καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, στὸ περιοδ. «Κρητικὲς Σελίδες» Β', σ. 215)

134. Ντονάτος, κοινὸ βενετσάνικο ἐπίθετο. Πολλοὶ δοῦκες τῆς Κρήτης φέραν τὸ ὄνομα Donado (βλ. Hip. Noiret, Documents inédits de la Domination Venitienne en Crète, Paris 1892, σ. 556, 557). Ὁ Νικολὸ Ντονάτο ἦταν Γενικὸς Προβλεπτὴς Κρήτης τὸ 1593 (βλ. Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. III, σ. 150). Μεταξὺ τῶν χωριῶν Λαγοῦ καὶ Πινακιανῶ ὑπάρχει τοπωνύμιον Ντοναντῆ. Σὲ συμβόλαιον τοῦ Ἀρετίου τοῦ 1635 ἀναφέρεται καὶ τὸ ἐπίθ. Ντοναδόπουλος (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 180, 181).

135. Μπὸν, Μπὸς, Μπόνος. Βλ. ὅσα ἔχω σημειώσει γιὰ τὸ ἐπίθετο αὐτὸ στὴ διαθήκη τοῦ Ἀντρ. Κορνάρου, «Κρητ. Χρονικά» Θ', σ. 469.

136. Κανάκης, κοινὸ οἶκογ. ἐπίθετο σὲ πολλὰ μέρη τῆς Κρήτης. Στὸ Μέσα Λασιθί ἀφθονεῖ σήμερα. Παραπάνω (σελ. 28) ἀναφέρεται ἓνας Κανάκης, νόθος γυιὸς τοῦ Σοφianoῦ Δαιμονογιάννη.

137. Ρουκουνάτος. Δὲν ξέρω ἂν σχετίζεται μὲ τὸ σημερινὸ οἶκογ. ἐπίθετο Ρουκουνάκης. Τὸ ἐπίθετο αὐτὸ ἔφεραν καὶ Τουρκοκρῆτες. Τὸ 1837 ἀναφέρεται ὁ Μανόλ. Ρουκουνάκης, σύμβουλος Πεδιάδας (βλ. Μ. Γ. Παρλαμά, τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ Κων. Κοζύρη, «Κρητ. Χρονικά» Α', σ. 598).

138. Οἱ Σανοῦδοι, Μάρκος καὶ Ἀγγελος, ἦτανε, ὥς εἶναι γνωστὸ, Δοῦκες τοῦ Αἰγαίου Πελάγους (βλ. Σ. Ξανθοῦδиду, ἡ Ἐνετοκρατία ἐν Κρήτῃ, Ἀθῆναι 1939, σ. 4, 27 - 32, 38).

139. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Καμπανὸς σώζεται σήμερα στὴν Κριτσᾶ καὶ στ' Ἀνώγεια Μυλοπόταμου.

140. Στὸν κατάλογο τοῦτον ἀναφέρονται μὲ τὸ ἐπίθετο Σιλιγάρδος 12 ὀφειλέτες. Γνωστὸ ἐπίθετο καὶ ἀπὸ τὰ συμβόλαια τοῦ Ἀρετίου (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 66, 68 κλπ.). Τὸ ἐπίθετο Σιλιγάρδος εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὸ 1271. Σὲ συμβόλαιον τοῦ ἔτους αὐτοῦ ἀναφέρεται ὁ «Georgius Silligardo, habitator in casali Tilise dare tenetur Marino de Molino...mistatos boni vini pure cretensis XVIII...» (βλ. Ant. Lombardo, Imbreviature de Pietro Scardon 1271, Torino 1942, σ. 35). Σὲ συμβόλαιον τοῦ 1301 ἀναφέρονται οἱ Marcus Siligardo et Iohanes eius frater, filiū quondam Petri Siligardo habitatores Candide... (Βλ. Morozzo della Rocca, Benvenuto de Brixano κλπ. δ. π. σ. 13). Σὲ συμβόλαιον ἐπίσης τοῦ 1301 ἀνα-

φέρεται ὁ *Iohannes Siligardo habitator Dilisi* (Τυλίσου), ὁ ὁποῖος ἐγγυᾶται στὸν *Gabriel Venerium habitatorem Candide* ἓνα βιλᾶνο, ὀνομαζόμενον *Iani Cucumbro* (βλ. *M. della Rocca*, ὁ. π. σ. 92).

141. Κατὰ τὶς πληροφορίες τοῦ Ν. Σταυρινίδη ὑπῆρχε μεγάλη τούρκικη οἰκογένεια τῶν Καρακάσιδων στὸ Μεραμπέλο, ποὺ ἦταν ἀσφαλῶς ἀπόγονοι τοῦ ἐδῶ ἀναφερόμενου.

142. Στὸν κατάλογο τοῦτο τῶν ὀφειλετῶν ἀναφέρονται 6 μὲ τὸ ὄνομα Ζουράρης, ποὺ συνοδεύεται πάντοτε καὶ μὲ τὸ δεύτερο ἐπίθετο Ξυράφης. Τὸ ἐπίθετο Ζουράρης ὑπάρχει σήμερα στὸ Βραχάσι Μεραμπέλου. Τὸ ὄνομα προέρχεται ἀπὸ τὸ βενετοσάνικο *usuraro*, *usurario* ποὺ σημαίνει ἐκεῖνον ποὺ τοκίζει χρήματα, τὸν τοκογλύφο. Στὴ Μαθιά Πεδιάδας στὴν ἐκκλησία τῆς Παναγίας, καὶ στὴν Ἀξὸ Μυλοποτάμου στὴν ἐκκλησία Ἀγ. Ἰωάννης ὑπάρχουν τοιχογραφίες ὅπου παριστάνεται μεταξὺ τῶν κολασμένων καὶ ὁ ζουράρης, γιατί ἡ Χριστ. θρησκεία ἀπαγόρευε τὴν τοκογλυφία (βλ. *G. Gerola*, *Monumenti Veneti nell' Isola di Creta*, Venezia 1908, σ. 344).

143. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Πεδιώτης, ἦταν καὶ εἶναι καὶ σήμερα κοινὸ στὸ Μεραμπέλο (Νεάπολη). Ὁ Ξανθουδίδης τὸ ταυτίζει μὲ τὸ Πεδιαδίτης, δηλαδὴ ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴν Πεδιάδα, καὶ γι αὐτὸ τὸ γράφει μὲ ε καὶ ὄχι μὲ αι (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 370) Ἀς σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἐπίθετο Πεδιαδίτης ἀναφέρεται σὲ συμβόλαιο τοῦ 1301. «...*ego Costa Pediatili habitator Castri Novi...*» (βλ. *M. della Rocca*, *Benvenuto de Brixano* κλπ. ὁ. π. σ. 156).

144. Κοντοπός. Καὶ σήμερα εἶναι σὲ χρήση τὸ ἐπίθετο κοντοπός, ἡ, ὁ, ποὺ σημαίνει κοντούτσικος, κοντούλης. Ὁ Κων. Πεδιώτης φαίνεται νὰ ἦτανε βραχύσωμος καὶ τοῦ κόλλησε τὸ παρανόμι. Τὸ ἐπίθετο ἀναφέρεται καὶ στὰ συμβόλαια τοῦ Ἀρετίου (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 132).

145. Κοινὸ οἶκογ. ἐπίθετο σήμερα στὸ χωριὸ Ἅγιο Γεώργιο Λασιθίου καὶ ἄλλου.

146. Κοινότατο ἐπίσης οἶκογ. ἐπίθετο στὴν Κρήτη καὶ κυρίως στὶς ἐπαρχίες Λασιθίου, Μεραμπέλου καὶ Πεδιάδας. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ἐπιθέτου τοῦτου βλ. ὅσα ἔγραψα στὰ «Κρητ. Χρονικά» Γ', σ. 204 κ. ἐξ.

147. Ἐπίθετο Μαντήλης μοῦ εἶναι ἀγνωστο σήμερα.

148. Μαυρομάτηδες ὑπάρχουν σήμερα στὸ Μέσα Λασιθί.

149. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Ταμιόλης, Ταμιολάκης ὑπάρχει καὶ σήμερα στὸ Λασιθί καὶ στὴν Πεδιάδα. Ἐδῶ ἀναφέρονται 6 ὀφειλέτες μὲ τὸ ὄνομα Ταμιόλης, ποὺ συνοδεύεται πάντοτε μὲ δεύτερο ἐπίθετο Σκλάβος. Πιθανὸν νὰ ἦτανε ἓνας ἀπ' αὐτοὺς σκλάβος ποὺ ἀπελευθερώθηκε.

150. Σημιακός, Σημιακάκης. Ὑπάρχει σήμερα τὸ ἐπίθετο στὸν Ἅγ. Γεώργιο Λασιθίου καὶ ἄλλου.

151. Τὸ ἐπίθετο Σφακιώτης, Σφακιωτάκης ὑπάρχει καὶ σήμερα στὸ Μαρμαζέτω Λασιθίου.

152. Κοκόλη λένε καὶ σήμερα στὸ Λασιθί χαϊδευτικὰ τὸ Νικόλαο.

153. Καρδάμης, Καρδαμάκης, γνωστὸ κρητικὸ οἶκογ. ἐπίθετο.

154. Ἐπίθετο Γιαννέλης ὑπάρχει καὶ σήμερα στὸ Τζερμιάδω. Προτίμησα τὴ γραφὴ Γιαννέλης ἀντὶ Τζαννέλης, ὅπως θὰ ἔπρεπε γιὰ τὴ φωνητικὴ ἀπόδοση, ἐπειδὴ ὑπάρχει σήμερα τὸ ἐπίθετο μὲ τὸν τύπο Γιαννέλης.

155. Μὲ τὸ ἐπίθετο Βλάχος Κούντουρος ἢ Κουντουροπιλάτος ἀναφέρονται ἐδῶ κάμποσοι. Τόσο τὸ Βλάχος ὅσο καὶ τὸ Κούντουρος εἶναι γνωστὰ ἐπίθετα κυρίως στὰ Σφακιά. Τὸ Βλάχος ἀναφέρεται πολλὰ φορὲς καὶ στὰ Κρητικὰ συμβόλαια τοῦ Ἀρετίου (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 362). Στὸ χωριὸ Ποτάμοι Λασιθίου ὑπάρχει τοπωνύμιον: τοῦ Βλαχαντρέα ὁ Μύλος. Τὸ κοινὸ σήμερα οἶκογ. ἐπίθετο Βλαχάκης προέρχεται ἀπὸ τὸ Βλάχος.

156. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Ἀνυφαντόπουλος ὑπάρχει καὶ σήμερα στὸ Λασιθί (Τζερμιάδω), ἀλλὰ μὲ τὴ νεώτερη κρητικὴ κατάληξη -άκης (Ἀνυφαντάκης). Μιὰ συνοικία τοῦ Τζερμιάδω ὀνομάζεται Ἀνυφιδιανῶ, γιατί οἱ περισσότεροι κάτοικοί του ὀνομάζονται Ἀνυφαντάκηδες ἢ Ἀνυφαντῆδες.

157. Τὸ ἐπίθετο Σωρὸς ὑπάρχει καὶ σήμερα στὸ Λασιθί.

158. Τὸ ἐπίθετο Μουρτάτος μου εἶναι ἄγνωστο σήμερα. Μουρτάτης εἶναι «ὁ ἐπιστρέψας εἰς τὸν Χριστιανισμὸν νεοῖσλαμισθεὶς» κατὰ τὸ Ν. Σταυρινίδη.

159. Ἡ οἰκογένεια τῶν Μουσούρων ἦταν μιὰ ἀπὸ τίς οἰκογένειες τῶν Ἀρχοντοπούλων, πού ἐγκαταστάθηκαν στὴν Κρήτη, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνάκτησή της ἀπὸ τὸν Ν. Φωκά (βλ. σχετικὰ Antonio Trivan, *Varie Cose di Candia*, χειρόγρ. Ital. 2091 τῆς Bibliothèque Nationale de Paris, σελ. 8. Στ. Ξανθοῦ διδῇ, Ἑνετοκρατία ἐν Κρήτῃ κλπ., σ. 17). Τὸ Μουσούρος ἀναφέρεται καὶ σὲ συμβόλαιον τοῦ 1301, «...Georgius Musuro habitator in casali nomine Vico...» (βλ. M. della Rocca, ὁ. π. σ. 149).

160. Πεσπέλης ἢ Μπεσπελής; Τὸ μπεσπελί εἶναι τούρκικη λέξη πού ἀκούεται ἀκόμη καὶ σήμερα στὴν Κρήτη μὲ τὴ σημασία: κατὰ τὰ φαινόμενα, προφανῶς. Πρόκειται γιὰ παρωνύμιον. Βλ. καὶ τὸ θηλ. Πεσπελόνα σ. 46.

161. Ρασούλης ὑπάρχει καὶ σήμερα στὸ νομὸ Ρεθύμνης.

162. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Φαρσάρης εἶναι καὶ σήμερα κοινότατον στὸ Λασιθί, ὅπου ὑπάρχει καὶ χωριὸ τῷ Φαρσάρω. Στὸν κατάλογον τοῦτο ἀναφέρονται 10 ὀφειλέτες μὲ τὸ ὄνομα Φαρσάρης.

163. Ρωμανίτης. Τὸ 1715 ἀναφέρονται στὸ φρούριον τῆς Σπιναλόγκας Ρωμανίτες, οἱ ὁποῖοι παράδωσαν στὸν ἱερομόναχον Γαβριὴλ Μουρέλλο τὰ ἱερὰ βιβλία (εὐαγγέλιον κλπ.) τῆς Παναγίας τῆς Καρδιώτισσας (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 171).

164. Ὁ Nicolò Celaili da Malvasia ἀναφέρεται *comandator et trombete nella città di Padova* (βλ. Κ. Σάθα, *Documents* κλπ. ὁ. π. VIII, σ. 447).

165. Τὸ ἐπίθετο Crusso, πού ἀπαντᾶται ἐδῶ πολλὰς φορὲς, εἶναι τὸ σημερινὸ Χρυσός, πού ἔχει τὴν ἀρχὴν του στὸ Μέσα Λασιθί.

166. Τὸ Βίδος, σήμερα ἀκούεται στὸ Λασιθί Βιδάκης. Οἱ Βίδοι ἦταν μεγάλη οἰκογένεια τοῦ Λασιθίου ἐκείνη τὴν ἐποχὴ καὶ εἶχαν ἀποικίσει δικό τους χωριό, τὸ Metochio di Vidi, ὅπως τὸ ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας (βλ. σ. 72) ἢ Vidianò ὅπως τὸ ἀναφέρει ὁ Basilicata (βλ. σ. 88). Τὸ μετόχι, αὐτό, πού εἶχε 8 σπῖτια, φαίνεται νὰ βρισκόταν ἐκεῖ πού βρίσκεται σήμερα ἡ δμώνυμη μονὴ Βιδιανῆ ἢ τῶν Βιδιανῶ, ὅπως ἀκούεται ἀκόμη σήμερα (σχετικὰ μὲ τὴν ἵδρυσιν τῆς μονῆς Βιδιανῆς βλ. Τουρκ. Ἀρχεῖον Ἡρακλείου, Κώδ. 3, σ. 24, ἀριθ. μεταφρ. 451 τοῦ 1671).

Τὸ ἐπίθετον Βίδος ἀπαντᾶται στὴν Κρήτη ἀπὸ τὸ 13. αἰῶνα. Σὲ συμβόλαιον τοῦ 1271 ἀναφέρονται πολλοὶ Βίδοι κάτοικοι τοῦ Χάντακα. (βλ. A. Lombardo, *Imbreviature* κλπ. ὁ. π. σ. 189). Πολλοὶ Βίδοι ἀναφέρονται ἐπίσης σὲ κρητικὰ συμβόλαια τοῦ 1301 (βλ. M. della Rocca, *Benvenuto de Bríxano* κλπ. ὁ. π. σ. 276). Τὸ 1696 ἀναφέρεται ὁ «διδάσκαλος Γαβριὴλ Βίδος» (βλ. Ἑμμ. Πετράκι, ὁ Ἀγιος Γεώργιος ὁ Ἀπανωσήφης, «Κρητικὰ Χρονικὰ» Γ' σ. 64).

167. Τὸ ὄνομα τοῦ νεομάρτυρα Φανουρίου ἦταν, ὅπως φαίνεται, (ἐδῶ ἀναφέρονται 9 μὲ τὸ ὄνομα αὐτό) τότε κοινότατον.

168. Οἶκογ. ἐπίθετον Βιλανάκης σώζεται σήμερα στὸ Τζερμιάδω. Τὸ ὄνομα προέρχεται ἀπὸ τὸ ἰταλ. villano, πού σημαίνει τὸν κάτοικον τῆς ἐξοχῆς, τὸ χωρικό καὶ μεταφορικὰ τὸν ἀμόρφωτον, τὸ χωριάτην.

169. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετον Καρατζᾶς ὑπάρχει σήμερα στὸ Τζερμιάδω Λασιθίου σὰν παρωνύμιον.

170. Οἶκογ. ἐπίθετον Τοῦρκος ἀπαντᾶται σὲ συμβόλαια ἀπὸ τὸ 1271! (βλ.

καὶ παραπάνω turcoxinda). Συγκεκριμένα ἀναφέρεται κάποιος *Georgius Turcus*, *liber habitator in casali Stracu* (Ἀστρακούς;), ὁ ὁποῖος ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωση νὰ ὑπηρετήσει ἐπὶ δυὸ χρόνια τὸν Γεώργιο Mothino, κάτοικο τοῦ ἰδίου χωριοῦ, ποὺ τὸν ἐλευθέρωσε ἀπὸ τῆ σκλαβιά (βλ. A. Lombardo, *Imbreviature di Pietro Scadron*, ὁ π. σ. 157). Ἀναφέρεται ἐπίσης σὲ συμβόλαια τοῦ 1301 (βλ. M. della Roccia, κλπ. *Benvenuto de Brixano* κλπ. ὁ π. σ. 88).

171. Λιτσαρόδος. Παλαιότερα στὴ βενετ. γραφὴ τὸ ς ἀντικαθίστα τὸ z Çacharia, Çancarolo κλπ. (βλ. Ant. Lombardo, *Imbreviature* κλπ., ὁ π. σ. 189). Στὴν Κρήτη ὑπῆρχε τουρκικὴ οἰκογένεια, ποὺ ἔφερε τὸ ἐπίθετο Λιτσαρόδακης.

172. Πρόκειται γιὰ τὸ γνωστότατο ἐπίθετο Διαλινᾶς (βλ. σχετικὰ Ξανθοῦ διδ., στὴ «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 26, 362 κλπ.). Τὸ ἐπίθετο Ialina ἢ Yalina ἀναφέρεται σὲ συμβόλαια τοῦ 1271, σὲ κατοίκους τοῦ Χάντακα (βλ. A. Lombardo, ὁ π. σ. 180). Μὲ τὸ αὐτὸ ἐπίθετο Ialina ἀναφέρονται ἐπίσης πολλοὶ σὲ συμβόλαια τοῦ 1301 (βλ. M. della Roccia, ὁ π. σ. 260). Σχετικὰ πρβλ. καὶ Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη VI, σ. 657 κ. ἐξ. καὶ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν τινῶν ἐπιθέτων σημασία καὶ ὀρθογραφία στὴν ΕΕΒΣ, Ε' σ. 16 κλπ.).

173. Οἶκογ. ἐπίθετο Ροδοβᾶς ἀναφέρεται καὶ στὰ συμβόλαια Ἀρετίου (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 372) ἂν τὸ χωριὸ Ροδοβάνι Σελίνου ἔχει τὴν ἀρχὴν του σὲ κάποιον οἰκιστὴ Ροδοβάνη, ποὺ εἶναι πιθανόν, τότε πρέπει νὰ γράφεται Ροδοβάνη, τὸ χωριὸ τοῦ Ροδοβάνη.

174. Τὸ Pescadoro ταυτίζεται μὲ τὸ σημερινὸ ἐπίθετο Μπισκαδοῦρος, Μπισκαδοῦράκης, ποὺ ὑπάρχει στὸ Λασιθί. Pescaor, Pescador, εἶναι ὁ βενετσάν. τύπος τοῦ pescatore, ποὺ σημαίνει ψαράς.

175. Οἶκογ. ἐπίθετο Καντήλης, Καντηλάκης ὑπάρχει καὶ σήμερα στὸ Τζερμιάδω Λασιθίου.

176. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Φούσκης εἶναι κοινότατο σήμερα στὴν ἐπαρχία Μεραμπέλου, ἀναφέρεται δὲ συχνότατα καὶ στὰ συμβόλαια τοῦ Ἀρετίου.

177. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Μαγκανάρης σώζεται σήμερα στὶς Γωνιὰς Πεδιάδας. Ἡ οἰκογένεια τῶν Μαγκανάρηδων εἶχαν κτήματα στὸ ὄροπέδιο τοῦ Λασιθιοῦ καὶ σήμερα σώζεται τοπωνύμιο, ΒΑ τοῦ χωρίου Λαγοῦ, στοῦ Μαγκανάρη τὴν πεζοῦλα. Περὶ Μαγκανάρηδων βλ. καὶ «Κρητ. Χρονικά» Β' 458 καὶ Δ' 485.

178. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Κατσούλης εἶναι καὶ σήμερα κοινὸ στὴν Κρήτη. Στὸ Λασιθί ὑπάρχουν στὸ χωρ. Λαγοῦ. Σώζεται καὶ τοπωνύμιο κοντὰ στὸ χωριὸ αὐτὸ στοῦ Κατσούλη τσοὶ λάκκους. Κατσούλι, τὸ, ὑποκορ. κατσουλάκι λέγεται καὶ σήμερα στὴν Κρήτη τὸ γατάκι. Μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα χαρακτηρίζεται εἶδος φυτοῦ, ποὺ οἱ σπόροι του ἔχουν περίβλημα ἀκανθωτὸ, ἢ ἱπποκρηπίς ἢ βλεφαριδωτὴ, ὅπως μὲ πληροφορήσε ὁ κ. Ἀπόστ. Διακάκης.

179. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Ρόδιος ὑπάρχει σήμερα στὸ Τζερμιάδω Λασιθίου ἀλλοιωμένο, ἴσως παρετυμολογούμενο, Ρόγδιος καὶ Ρογδάκης.

180. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Ξωμεριτής, Ξωμεριτάκης σώζεται σήμερα στὸν Ἀγ. Κωνσταντῖνο Λασιθίου.

181. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Καλίκης, Καλικάκης σώζεται στὴν Πλάτη Λασιθίου. Τὸ ἐπίθετο προέρχεται ἀπὸ τὸ μεσν. καλίχι - καλίγι (βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν Βίος καὶ πολιτισμός, ὁ π. τ. Δ' σ. 400, 414, 415)

182. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Καβάλος, Καβαλάκης σώζεται στὸ Κράσι Πεδιάδας.

183. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Τουτούς ἀναφέρεται καὶ στὰ συμβόλαια τοῦ Ἀρετίου καὶ διατηρεῖται, κατὰ τὸν Ξανθοῦ διδ., στὴν περιοχὴ τοῦ Μεραμπέλου (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 22).

και παραπάνω turcoxinda). Συγκεκριμένα αναφέρεται κάποιος *Georgius Turcus*, *liber habitator in casali Stracu* ('Αστρακούς;), ο οποίος αναλαμβάνει την υποχρέωση να υπηρετήσει επί δυο χρόνια τον Γεώργιο Mothino, κάτοικο του ίδιου χωριού, που τον έλευθερώσε από τη σκλαβιά (βλ. A. Lombardo, *Imbreviature di Pietro Scadron*, 2^ο π. σ. 157). Αναφέρεται επίσης σε συμβόλαια του 1301 (βλ. M. della Roccia, κλπ. Benvenuto de Brixano κλπ. 2^ο π. σ. 88).

171. Λιτσαρόδος. Παλαιότερα στη βενετ. γραφή το ζ αντικαθίστα το z *Çacharia*, *Çancarolo* κλπ. (βλ. Ant. Lombardo, *Imbreviature* κλπ., 2^ο π. σ. 189). Στην Κρήτη υπήρχε τουρκική οικογένεια, που έφερε το επίθετο Λιτσαρόδακης.

172. Πρόκειται για το γνωστότατο επίθετο Διαλινᾶς (βλ. σχετικά Ξανθοῦδίδη, στη «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 26, 362 κλπ.). Το επίθετο Ialina ή Yalina αναφέρεται σε συμβόλαια του 1271, σε κατοίκους του Χάντακα (βλ. A. Lombardo, 2^ο π. σ. 180). Με το αυτό επίθετο Ialina αναφέρονται επίσης πολλοί σε συμβόλαια του 1301 (βλ. M. della Roccia, 2^ο π. σ. 260). Σχετικά προβλ. και Κ. Σάθα, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη* VI, σ. 657 κ. εξ. και Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινών τινών επιθέτων σημασία και ὀρθογραφία στην ΕΕΒΣ*, Ε' σ. 16 κλπ.).

173. Οίκος. επίθετο Ροδοβᾶς αναφέρεται και στα συμβόλαια Ἀρετίου (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 372) Ἄν το χωριὸ Ροδοβάνι Σελίνου ἔχει τὴν ἀρχή του σε κάποιον οἰκιστὴ Ροδοβάνη, πού εἶναι πιθανόν, τότε πρέπει νὰ γράφεται Ροδοβάνη, τὸ χωριὸ τοῦ Ροδοβάνη.

174. Το Pescadoro ταυτίζεται με το σημερινό επίθετο Μπισκαδοῦρος, Μπισκαδοουράκης, που υπάρχει στο Λασιθί. Pescaor, Pescador, είναι ὁ βενετάν. τύπος τοῦ pescatore, που σημαίνει ψαράς.

175. Οίκος. επίθετο Καντήλης, Καντηλάκης υπάρχει και σήμερα στο Τζερμιάδω Λασιθίου.

176. Το οίκος. επίθετο Φούσκης είναι κοινότατο σήμερα στην ἐπαρχία Μεραμπέλου, αναφέρεται δὲ συχνότατα και στα συμβόλαια τοῦ Ἀρετίου.

177. Το οίκος. επίθετο Μαγκανάρης σώζεται σήμερα στις Γωνιές Πεδιάδας. Ἡ οἰκογένεια τῶν Μαγκανάρηδων εἶχαν κτήματα στο ὄροπέδιο τοῦ Λασιθιοῦ και σήμερα σώζεται τοπωνύμιο, ΒΑ τοῦ χωριοῦ Λαγοῦ, στοῦ Μαγκανάρη τὴν πεζοῦλα. Περὶ Μαγκανάρηδων βλ. και «Κρητ. Χρονικά» Β' 458 και Δ' 485.

178. Το οίκος. επίθετο Κατσούλης είναι και σήμερα κοινὸ στην Κρήτη. Στο Λασιθί υπάρχουν στο χωρ. Λαγοῦ. Σώζεται και τοπωνύμιο κοντὰ στο χωριὸ αὐτὸ στοῦ Κατσούλη τσοὶ λάκκους. Κατσούλι, τὸ, ὑποκορ. κατσουλάκι λέγεται και σήμερα στην Κρήτη τὸ γατάκι. Με τὸ ἴδιο ὄνομα χαρακτηρίζεται εἶδος φυτοῦ, πού οἱ σπόροι του ἔχουν περίβλημα ἀκανθωτό, ἢ ἱπποκρηπὶς ἢ βλεφσριδωτή, ὅπως με πληροφορήσε ὁ κ. Ἀπόστ. Διακάκης.

179. Το οίκος. επίθετο Ρόδιος υπάρχει σήμερα στο Τζερμιάδω Λασιθίου ἀλλοιωμένο, ἴσως παρετυμολογούμενο, Ρόγδιος και Ρογδάκης.

180. Το οίκος. επίθετο Ξωμερίτης, Ξωμεριτάκης σώζεται σήμερα στὸν Ἀγ. Κωσταντῖνο Λασιθίου.

181. Το οίκος. επίθετο Καλίκης, Καλικάκης σώζεται στην Πλάτη Λασιθίου. Το επίθετο προέρχεται ἀπὸ τὸ μεσν. καλίκι - καλίγι (βλ. Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινῶν Βίος και πολιτισμός*, 2^ο π. τ. Δ' σ. 400, 414, 415)

182. Το οίκος. επίθετο Καβάλος, Καβαλάκης σώζεται στο Κράσι Πεδιάδας.

183. Το οίκος. επίθετο Τουτούς αναφέρεται και στα συμβόλαια τοῦ Ἀρετίου και διατηρεῖται, κατὰ τὸν Ξανθοῦδίδη, στην περιοχή τοῦ Μεραμπέλου (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 22).

184. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Σιγανόπουλος ἀκούεται σήμερα στὸ Λασιθί καὶ ἄλλοῦ Σιγανός, Σιγανάκης.

185. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Σερέπεττης ὑπάρχει καὶ σήμερα στὸ Μεραμπέλο.

186. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Συναδινός δὲν εἶναι γνωστὸ σήμερα στὴν περιφέρεια τοῦ Λασιθίου.

187. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Μακρῆς ἀκούεται σήμερα Μακράκης στὸ Μέσα Λασιθί καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη.

188. Τὸ οἰκογενειακὸ ἐπίθετο Τσαμάντουρας, πού σώζεται καὶ σήμερα στὸ Τζερμιάδω καὶ Μαρμακέτω Λασιθίου, εἶναι βυζαντινόν. Ὁ οἶκος τῶν Τσαμαντούρων ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο στὰ πράγματα τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη, μετὰ τὴν ἀνάκτισή της. Οἱ Τσαμάντουροι ἦταν συγγενεῖς τοῦ Αὐτοκράτορα Λάσκαρη (βλ. Α. Μ. Στρατηγόπουλου, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1934, τόμ. Ζ', σ. 82 καὶ 85). Τὸ ἴδιο ἐπίθετο ἀπαντᾷται καὶ στὴν περιφέρεια τοῦ Ρεθύμνου, σὲ συμβόλαιο τοῦ 1537. (βλ. Ἱ. Καλιτσουνάκη, Ἀνέκδοτα Κρητικὰ Συμβόλαια ἐκ τῆς Ἑνετοκρατίας, στὰ «Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», 1928, σ. 491). Καὶ σὲ ἔγγραφο τοῦ 14. αἰῶνα τῆς Μονῆς Χιλιανδρίου, πού δημοσίεψε ὁ Louis Petit στὰ «Βυζαντινὰ Χρονικά» Πετροπόλεως ὑπάρχει ὄνομα Τζαμάντορος. Κατὰ τὸν Ξανθοῦδιδη: «ἂν εἶναι τονισμένον Τσαμάντουρας ἴσως νὰ προῆλθεν ἐκ τοῦ Διαμάντης - Διαμάνταρος - Τζαμάντορος - Τζαμάντουρας» (βλ. Καλιτσουνάκη, ὁ. π.). Ὁ Βογιάτζίδης (Ἀμοργός σ. 60) ἀναφέρει ἐπίθετον Τζαμάντορος. (Πρβλ. Παχυμέρη I, 80, 14 ἐξ.). Κατὰ τὸν Καλιτσουνάκη (ὁ. π.) τὸ ὄνομα προέρχεται ἴσως ἐκ τοῦ σαμαντοῦρα - τσαμαδοῦρα - σημαδοῦρα. βλ. καὶ Ζοτσαμάντουρας σ. 66.

Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι οἱ Τσαμάντουροι τῆς Κρήτης προέρχονται ἀπὸ παλιὰ βυζαντινὴ οἰκογένεια, πού ἦλθε ἐδῶ ὅπως καὶ τόσες ἄλλες. Ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος εἶναι μᾶλλον ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς Τσαμανδοῦ τῆς Καππαδοκίας καὶ ἐσήμαινε ἀρχικὰ τὸν καταγόμενον ἀπὸ τὴν Τσαμανδό, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα σημερινὰ οἶκογ. ἐπίθετα καταγωγῆς. (Λασιθιωτάκης, Μεραμπελιωτάκης, Στειακάκης, Γεραπετριτάκης κλπ.). Ἄς σημειωθεῖ ὅτι οἱ σημερινοὶ Τσαμάντουροι τοῦ Λασιθίου γράφονται καὶ Τσαμάνδουροι.

189. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Βενέρης δὲν σώζεται σήμερα στὸ Λασιθί, ὑπάρχει ὅμως τοπων. τοῦ Βενέρη ὁ μύλος. (βλ. καὶ παρακάτω σημ. 260).

190. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Καραπίδης ἀναφέρεται στὰ Συμβόλαια τοῦ Ἀρείου (βλ. «Χρ. Κρήτη» Α', σ. 81). Σώζεται καὶ σήμερα Καραπιδάκης, ὅχι ὅμως στὸ Λασιθί. Προέρχεται ἀπὸ τὸ καράπιδω, καραπιδιά πού εὐδοκιμεῖ στὸ Λασιθί.

191. Τὸ Ἀπαλὸς σώζεται σήμερα Ἀπαλάκης στοὺς Ποτάμους Λασιθίου. Ὅπως φαίνεται ἀπ' ἐδῶ τὸ Ἀπαλὸς ἦταν παρωνύμιον τοῦ Γιάννη Γιαλινᾶ καὶ σιγὰ - σιγὰ ἄφισαν τὸ κύριον ἐπίθετον καὶ ἔμεινε σὰν τέτιον τὸ Ἀπαλός.

192. Οἶκογ. ἐπίθετον Γεωλοῦρης σώζεται καὶ σήμερα ἀκέραιον στοῦ Λαγοῦ καὶ στὸν Ἀγ. Γεώργιον Λασιθίου.

193. mizo = μικιός, κρητ. τύπος τοῦ: μικρός.

194. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετον Μοθωνάιος, πού σημαίνει τὸν καταγόμενον ἀπὸ τὴ Μεθώνη (Μοθώνη), δὲν ὑπάρχει σήμερα στὴν περιφέρεια τοῦ Λασιθίου. Σώζεται ὅμως τοπωνύμιον «Μοθωνιό», κοντὰ στὸ Τζερμιάδω Λασιθίου, ὅπου ἀσφαλῶς θὰ ἦταν τὰ κτήματα τοῦ Μοθωναίου.

195. Κοντὰ στὸ Τζερμιάδω ὑπάρχει σήμερα τοπωνύμιον «στοῦ Γράντα».

196. Τοιρίτας ἢ Τζιρίτας, Τζιρίτης δὲν ὑπάρχει σήμερα στὸ Λασιθί. Ὑπάρχει ὅμως Τζιρής, Τζιράκης.

197. Ὁ Ξανθοῦδιδης ταυτίζει τὸ Ἀβράδος μὲ τὸ Ταβράδος καὶ Νταβράδος πού σώζεται σήμερα στὸ Μεραμπέλο (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 80).

198. Οἶκογ. ἐπίθετο Κοντογιάννης ὑπάρχει σήμερα καὶ στὸ Τζερμιάδω.
199. Οἶκογ. ἐπίθετο Ἀβραμάκης ὑπάρχει σήμερα καὶ στὸ Μέσα Λασιθί.
200. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Στριάνος ἀναφέρεται στὰ συμβόλαια τοῦ Ἀρετίου (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 113 κλπ.).
201. Τὸ Μουδάτσος ὑπάρχει καὶ σήμερα στὸ Μέσα Λασιθί. Σὲ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ σώζεται εἰκόνα μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Φραγκίσκου Μουάτσου, γονέων καὶ ἀδελφῶν» «χειρ Κωνστ. Καλοχρυσοῦ 1583 (;)» κατὰ πληροφορίες τοῦ κ. Γεωργ. Χρυσοῦ. Τὸ βενετοσάνικο ἐπίθετο Μουδάτσος (Mudacio) ἀπαντᾷται στὴν Κρήτη (Χάντακα) ἀπὸ τὸν 13. αἰῶνα (βλ. συμβόλαια τοῦ συμβολαιογράφου τοῦ Χάντακα Pietro Scardon στὸ: A. Lombardo, Documenti della Colonia Veneziana di Creta, Torino 1942, σ. 45 κλπ.).
202. Ἐπίθετο Σεσάνης δὲν μοῦ εἶναι γνωστὸ σήμερα στὸ Λασιθί. Μοῦ εἶναι γνωστὸ ὅμως σὰν παρωνύμιο Σετσάνης ἢ Σετσάνιος στὸ Τζερμιάδω.
203. Ἐπίθ. Σκαρβέλης ὑπάρχει στὸ Τζερμιάδω σήμερα.
204. Γνωστὸ ἐπίθετο σήμερα Λαρεντζάκης (βλ. «Κρητ. Χρονικά» 5', σ. 288).
205. Μπέργας ἢ καὶ Βέργας δὲν σώζεται σήμερα στὸ Λασιθί.
206. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Πλατῆς, Πλατάκης εἶναι συνηθέστατο σήμερα στὴν Κρήτη, εἰδικὰ δὲ στὸ Τζερμιάδω ὑπάρχουν οἰκογένειες, ποὺ ἔχουν τὸ ἴδιο ἐπίθετο, Πλατῆς ἢ Πλατάκης, δίχως νὰ ἔχουν καμιὰ συγγένεια μεταξύ τους.
207. Κουδινός, Κωδινός, γνωστὸ βυζαντινὸ ἐπίθετο.
208. Τὸ Eudhumani ὑποθέτω πὼς εἶναι κακὴ γραφὴ τοῦ γνωστοῦ Eudhemonoiani. Ὁ κώδικας Zen εἶναι δυσανάγνωστος. Ἀντίγραφο τοῦ κώδικα αὐτοῦ, τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Κυθωνίας καὶ Ἀποκορώνου κ. Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη, ποὺ ἔχω ὑπόψει μου, τὸ ἀναγράφει Eudhomari, ἀναμφισβήτητα ἐσφαλμένα.
209. Οἶκογ. ἐπίθετο Δαμασκηνός, δὲν σώζεται σήμερα στὸ Λασιθί.
210. Περὶ τοῦ οἶκογ. ἐπιθέτου Μπόν βλ. ὅσα ἐσημείωσα στὰ «Κρητ. Χρονικά» Θ', σ. 469.
211. Οἶκογ. ἐπίθετο Μελισσεινός δὲν σώζεται σήμερα στὸ Λασιθί.
212. Οἶκογ. ἐπίθετο Τσικαντηλάκης σώζεται σήμερα στὸν Κρουσῶνα Μαλεβιζίου. Στὸ Λασιθί σώζεται τὸ Καντήλης (Καντηλάκης). Βλ. καὶ σημ. 175.
213. Μυλωνᾶς, Μυλωνάκης κοινὸ ἐπίθετο σὲ πολλὰ μέρη τῆς Κρήτης.
214. Τὸ οἶκογ. ἐπίθετο Κοζύρης διατηρεῖται καὶ σήμερα στὸ Τζερμιάδω Λασιθίου, Κριτσᾶ κλπ.
215. Ἐπίθετο Νταφώτης ὑπάρχει σήμερα στὸ Ἀβδοῦ
216. Σιμινελάκης ὑπάρχει σήμερα στὸ Μεραμπέλο.
217. Τὸ οἶκ. ἐπίθ. Κουκῆς σώζεται στὸν Ἀγ. Γεώργιο Λασιθίου.
218. Τὸ οἶκ. ἐπίθ. Ἀμαργιανίτης ἀπαντᾷται πολλές φορές καὶ στὰ συμβόλαια τοῦ Ἀρετίου. Κατὰ τὸν Ξανθουδίδη («Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 360) «ὁ πρῶτος λαβὼν τὸ οἰκογενειακὸν αὐτὸ ὄνομα ἦλθεν ἐκ τοῦ χωριοῦ Ἀμαργιανῶ Πεδιάδος».
219. Καὶ τὸ ἐπίθ. τοῦτο ἀναφέρεται στὰ συμβόλαια τοῦ Ἀρετίου (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 363).
220. Τὸ δεύτερο αὐτὸ ἐπίθετο τοῦ Μιχελῆ Ἀρβανίτη ὑπάρχει σήμερα σὰν οἰκογενειακὸ ἐπίθετο στὸ Φαρσάρω Ἀγ. Κωσταντῖνο Λασιθίου καὶ Γέρων τὸ Μουρὶ καὶ ἄλλοι.
221. Τὸ οἶκογ. ἐπίθ. Φουλέης ἀπαντᾷται καὶ στὰ συμβόλαια τοῦ Ἀρετίου Φουλές καὶ Φουλέης (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 38). Καὶ σήμερα ὑπάρχει οἶκογ. ἐπίθετο Φουλαδάκης στὸ Χουμεριάκο.
222. Καὶ τὸ Παπαγιααννόπουλος ἀναφέρεται στὰ συμβόλαια τοῦ Ἀρετίου (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 86).

223. 'Επίθετο Πολεμαρχάκης υπάρχει σήμερα στο Λασιθί.
224. Σήμερα υπάρχει οίκος. επίθετο Μαρινάκης στο Καμινάκι Λασιθίου.
225. Πρόκειται άραγε για τον Τζάκομο Κορνάρο και τον αδελφό του Νικολό της 9ης γενεάς των Κορνάρων, που δημοσιεύω στο γενεαλογικό πίνακα οίκο-γενείας Κορνάρων; (βλ. Σ. Γ. Σπανάκη, ή Διαθήκη του 'Αντ. Τζάκ. Κορνάρου, «Κρητ. Χρονικά» Θ', σ. 384 και γενεαλογ. πίνακα οίκου Κορνάρων). Είναι πιθανό, γιατί έζησαν την ίδια χρονική περίοδο. "Οποιοι και νά 'ναι πρέπει νά σημειωθεί, ότι το όνομα Cornaro είχε πιά (1583) έξελληνιστεί και αναφέρεται έδω με τον έλλη-νικό πληθυντικό Κορνάροι.
226. Το οίκος. επίθετο Καραβέλας σώζεται και σήμερα στο Λασιθί ('Αγ. Κωνσταντίνο, Ψυχρό) και στο Μεραμπέλο (Λακωνία). Το Καραβέλας αναφέ-ρεται σε συμβόλαια του 1271 (βλ. A. Lombardo, Imbreviature di Pietro Scar-don δ π., σ. 176) και του 1301, (βλ. M. Della Rocca δ. π., σ. 253).
227. Το σημερινό κοινό οίκος. επίθ. Καλογεράκης υπάρχει και στο Λασιθί.
228. Το οίκος. επίθετο Πυθαρούλης που φέρεται έδω σαν παρωνύμιο του Νικόλα Καριώτη υπάρχει σήμερα σαν οίκογεν. επίθετο σε πολλά χωριά του Λασιθιού (Τζερμιάδω, Μαρμακέτω κλπ.). "Ας σημειωθεί ότι το Πυθαρούλης αναφέρεται σε συμβόλαια του 1301 «...et Nicolaus Pantaleo Pitarulo habitator Candide...». (Βλ. M. Della Rocca, Benvenuto de Brixano, δ. π. σ. 44).
229. Το οίκος. επίθετο (Μ)πουνιαλέτος υπάρχει σήμερα στη Φουρνή Με-ραμπέλου.
230. Το επίθετο Moresin και το παραπάνω Murusin και Mursin είναι βέ-βαια το γνωστό βενετσάνικο Morosini.
231. Οίκος. επίθετο Γαλανάκης υπάρχει στο Ψυχρό και σε πολλά άλλα μέρη.
232. Για το οίκος. επίθετο Negrisol βλ. όσα έσημείωσα στη Διαθήκη 'Αντ. Κορνάρου, «Κρητ. Χρονικά» Θ' σ. 471.
233. 'Επίθετο Λαγός δεν υπάρχει σήμερα στο Λασιθί. 'Υπάρχει όμως το χωριό Λαγού που ήταν άσφαλώς το μετόχι της οίκογένειας Λαγού.
234. Στο «Προβέλεγιον των Σκορδιλών Κρήτης» (βλ. ΕΕΚΣ, Β' 1939, σ. 303 και 309) αναφέρεται τοπωνύμιο «Τριάματα».
235. Οίκος. επίθετο 'Αλμπέρτο δεν είναι γνωστό σήμερα. 'Υποθέτω πως στο επίθετο αυτό έχει την άρχή του το τοπωνύμιο στον κάμπο του Λασιθιού, βορεινά της έκκλησίας 'Αγ. 'Ιωάννου, σι του Μπέρτο.
236. Το οίκος. επίθετο Φιλομάτης είναι βυζαντινό. Την είδηση για την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 έφεραν στην Κρήτη τα καράβια των κρητι-κών Σγουρού, Γιαλινά και Φιλομάτη, όπως αναφέρει κρητικό ένθýmιο (βλ. Γενναδίου Μ. 'Αραμπατζόγλου, Φωτίειος Βιβλιοθήκη, Μέρος Α', Κωνσταντι-νούπουλις 1933, σ. 108, ύποσ. 3). Σχετικά με την έτυμολογία του επιθέτου βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινών τινων επιθέτων κλπ. δ. π. ΕΕΒΣ, Ε' σ. 17.
237. Το staro veneziano ήταν μέτρο χωρητικότητας δημητριακών που ζύγιζε 83,3 κιλά.
238. Το σύνολο των κατοίκων του Λασιθιού, σύμφωνα με την άπογραφή του Καστροφύλακα, ήταν 1054 το 1584.
- 'Ο πίνακας των χωριών του Λασιθιού είναι έλλιπής. 'Ο Καστροφύλακας έση-μείωσε 49 χωριά (ή μετόχια, όπως τα αναφέρει) και έσυμπλήρωσε τα όνόματα μόνο 33. 'Από αυτά πάλι έσυμπλήρωσε τον αριθμό των κατοίκων μόνο 13 χωριών. Συνε-πώς οι πληροφορίες του Καστροφύλακα, σχετικά με τα χωριά και τους κατοίκους του Λασιθιού, είναι έλλιπείς.

Ὁ κατάλογος τῶν χωριῶν τοῦ Λασιθιοῦ τοῦ Καστροφύλακα ἀρχίζει ἀπὸ τὸ χωριὸ Χῶνος, συνεχίζει τὴν ἀναγραφὴν τοὺς ἀκολουθώντας τὸν κύκλο τοῦ ὄροπεδίου ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Ψυχροῦ—τὴν Πέρα Ρίζα, ὅπως λέγεται καὶ σήμερα—καὶ κλείνει τὸν κύκλο στὸ Μετόχι Βίδο, ποὺ ἦταν ὅπου σήμερα ἡ ὁμώνυμη μονὴ Βιδιανή. Γι' αὐτὸ, τὰ χωριά ποὺ δὲν συμπλήρωσε ὁ Καστροφύλακας, πρέπει νὰ ζητηθοῦν μεταξὺ ἐκείνων ποὺ ἀναφέρει. Προσπάθησα, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἄλλου καταλόγου τοῦ Basilicata, ποὺ δημοσιεύω ἐδῶ, (βλ. σ. 87, 88, 89) νὰ συμπληρώσω τὰ κενὰ τοῦ Καστροφύλακα.

239. Huomini da fatti ἦταν οἱ ἱκανοὶ γιὰ δουλειά, οἱ ὅποιοι χρησιμοποιοῦνταν καὶ στὶς ἀγγραφεῖς. Putti ἦταν τὰ ἀνήλικα ἀρσενικὰ παιδιὰ μέχρι 14 χρονῶν.

240. Τὸ μετόχι Χῶνος στὸν Ἅγιο Γεώργιο, ἦταν ἀσφαλῶς κοντὰ στὴν ἐκκλησίᾳ Ἁγ. Γεωργίου, ποὺ βρίσκεται στὴν εἰσοδὸ τῆς κοιλάδας πρὸς Τσοῦλι Μνήμα (βλ. χάρτη). Στὸ σημεῖο ἐκεῖνο δὲν ὑπάρχει σήμερα χωριό. Ὁ Βασιλικάτα τὸ ἀναφέρει Χῶνο Μεγάλο, γιὰ διάκριση ἀπὸ τοὺς ἄλλους Χῶνους ποὺ εἶναι μικρότεροι.

241. Τὸ μετόχι Γαῖδουρόμαντρα ἀντιστοιχεῖ στὸ σημερινὸ Κάτω Μετόχι, τὸ μόνον ποὺ διατήρησε τὸ χαρακτηρισμὸ μετοχι. Καὶ ὁ Βασιλικάτα τὸ ἀναφέρει Γαῖδουρόμαντρα, ὥς καὶ ἡ «Νέα Κανονιστικὴ Διάταξις» τῶν Τούρκων τοῦ 1671 (βλ. Ν. Σταυρινίδη, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῆς Τουρκοκρατίας ἐν Κρήτῃ, «Κρητικὰ Χρονικά» Α', σ. 119).

242. Ὁ συνοικισμὸς τοῦ Ταπεινοῦ Ὁρφανοῦ δὲν ὑπάρχει σήμερα οὔτε ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Βασιλικάτα. Φαίνεται ὅτι κατοικοῦνταν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Ὁρφανῶν ποὺ τὸ ἐγκαταλείψε καὶ ἐγκαταστάθηκε στὸ Γερωντομουρί, ὅπου τὸ ἐπίθετο σώζεται καὶ σήμερα.

243. Τὸ μετόχι Πασπαλοῦ ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸν Βασιλικάτα. Δὲν γνωρίζω ποὺ ἀκριβῶς βρισκότανε.

244. Τὸ μετόχι Τζόγια ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸν Βασιλικάτα. Ποὺ βρισκότανε ἀκριβῶς δὲν εἶναι γνωστὸ. Ἀσφαλῶς ὅμως, ἀπὸ τὴ θέση του στὸν κατάλογο τοῦ Καστροφύλακα καὶ τοῦ Βασιλικάτα, πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ μεταξὺ Ψυχροῦ καὶ Γερωντομουρί.

245. Τὸ Γερωντομουρί εἶναι τὸ σημερινὸ χωριὸ Γερωντομουρί. Ὁ Βασιλικάτα γράφει τὴν κάθε μιὰ λέξη χωριστὰ: Γέρω τὸ Μουρί. (Βλ. πίν. IV).

246. Ὁ Βασιλικάτα τὸ ἀναγράφει Μούση δίχως τὸ ἄρθρο μὲ τὴν πρόθεση στοῦ. Ποῦ ἦταν τὸ μετόχι αὐτὸ δὲν μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω.

247. Ὅπως φαίνεται ἀπ' ἐδῶ ἡ Πλάτη, ποὺ ταυτίζεται μὲ τὸ σημερινὸ ὁμώνυμο χωριό, ἀνῆκε στοὺς Σακελλάρηδες, οἰκογεν ἐπίθετο ποὺ σώζεται καὶ σήμερα στὸ ἴδιο χωριό, ἀλλὰ κάπως ἀλλοιωμένο: Σακελλαρίδης.

248. Τὸ μετόχι Δραζίνω ποὺ ἀνῆκε ἀσφαλῶς στὴν οἰκογένεια Δραζίνων - Δραζινάκηδων (βλ. παραπάνω ὑποσ. 120), δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Βασιλικάτα. Δὲν μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω τὴ θέση του.

249. Δυτικὰ τοῦ Ψυχροῦ σώζεται σήμερα ἡ ἐκκλησίᾳ Ἁγ. Κύριλλος.

250. Τὸ Ψυχρὸ ἦταν, τὴν ἐποχὴ τοῦ Βασιλικάτα (1630), τὸ τρίτο χωριὸ τοῦ Λασιθιοῦ, ἀπὸ ἄποψη ἀριθμοῦ σπιτιῶν, μετὰ τὸ Τζερμιάδω καὶ τὸν Ἁγ. Κωσταντῖνο.

251. Τὸ Καμινάκι φαίνεται νὰ ἦταν τότε τὸ χωριὸ τῆς οἰκογένειας Fauro - Φάβροι ἢ Φάμπροι, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἀναφέρεται στοὺς παραπάνω καταλόγους. Ὁ Βασιλικάτα ἀναφέρει μόνον τὸ ὄνομα Καμινάκι.

252. Ἀπὸ τὰ τρία τοῦτα μετόχια, ποὺ δὲν ἀναφέρει τὰ ὀνόματά τους ὁ Καστροφύλακας, ἐνδέχεται νὰ ἦταν τὸ μετόχι Ἀσώματος καὶ τὸ μετόχι Περγάμι, ποὺ ἀναφέρει ὁ Βασιλικάτα.

253. Τὸ μετόχι Συκιὰ δὲν τὸ ἀναφέρει ὁ Βασιλικάτα. Εἶναι πιθανὸ τὴν

ἐποχή του (1630), δηλαδή ὕστερα ἀπὸ 50 περίπου χρόνια ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Καστροφύλακα, νὰ μὴν ὑπῆρχε πιά.

254. Εἶδαμε παραπάνω (βλ. ὑποσ. 107), ὅτι ἓνας ἀπὸ τοὺς Ναυπιῶτες, ποὺ ἐγκατάστησε στὸ Λασιῖθι ἡ Βενετία ἦταν καὶ ὁ Τζάκομο Σπιέρα. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἐδῶ ὁ Σπιέρα ἐγκαταστάθηκε κοντὰ στὸ χωριὸ Καμινάκι καὶ ἀπὸ αὐτὸν ὀνομάστηκε «τὸ μετόχι τοῦ Σπιέρα στὸ Καμινάκι». Τὴν ἐποχὴ τοῦ Βασιλικάτα οἱ δυὸ οἰκισμοί, τοῦ Φάουρου καὶ τοῦ Σπιέρα, εἶχαν, ὡς φαίνεται, ἐνωθεῖ.

255. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Βασιλικάτα τὸ χωριὸ Ὁχρα εἶχε παραχωρήσει τῇ θέσῃ του στὴν ὀνομασίᾳ Πλαθιανῶ, ποὺ σώζεται καὶ σήμερα. Ὁ Βασιλικάτα τὸ ἀναφέρει Plaideno Πλαϊθιανῶ. Ὑποθέτω ὅμως ὅτι τὸ ἔγραψε λάθος, ἀφοῦ τὸ ὄνομα σώζεται σήμερα Πλαθιανῶ καὶ ὄχι Πλαϊθιανῶ. Ἀλλωστε σ' αὐτὸ συνηγοροῦν καὶ τὰ ὀνόματα πολλῶν ὀφειλετῶν μὲ τὸ ἐπίθετο Πλατῆς (βλ. ὑποσ. 206) ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ πῆρε τὴν ὀνομασίᾳ ὁ συνοικισμὸς Πλατιανῶ - Πλαθιανῶ. Ἐπίθετο Πλατῆς, ἀπὸ τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ ὀνομασθεῖ ὁ συνοικισμὸς Πλαϊθιανῶ, δὲν ἀναφέρεται στοὺς παραπάνω ὀφειλέτες.

256. Τὸ μετόχι τῶν Μαγατζέδων, δηλαδή τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν, ὅπου συγκεντρώνονταν τὰ σιτηρὰ τοῦ Δημοσίου, σημειώνεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Βασιλικάτα στὸ σχεδιάγραμμα τοῦ Λασιθίου στοὺς νότιους πρόποδες τῆς Κεφάλας, ἀπέναντι στὸ σημερινὸ χωριὸ Ἀγ. Γεωργίου. Σήμερα σώζονται τὰ εἱρεῖα τῶν ἀποθηκῶν αὐτῶν, ὅπως μὲ πληροφόρησαν

257. Εἶναι τὸ σημερινὸ χωριὸ Ἀβρακόντες. Τόσο ὁ Καστροφύλακας ὅσο καὶ ὁ Βασιλικάτα τὸ ἀναφέρουν Anaupaconda καὶ Anaupacode. Ἡ γραφὴ αὐτὴ θέτει σὲ ἀμφισβήτηση τὴν ἐτυμολογία τοῦ χωριοῦ ἀπὸ τὸ Ἀβραάμ + κόντε. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι ἡ Βενετικὴ Κυβέρνηση παραχώρησε κτήματα στὸ Λασιῖθι στὸν «Πέτρο Κόντε, πολίτη ἀπὸ τὸ Ναύπλιο, εὐγενή», ὅπως μᾶς πληροφοροῦν τὰ παραπάνω δημοσιευόμενα ἔγγραφα (βλ. σ. 28, 38 καὶ 40) δὲν ἀποκλείει ἐντελῶς τὴν ἐτυμολογία ἀπὸ Ἀβραάμ + κόντε, παρ' ὅλο ποὺ ὁ πρῶτος Κόντε ποὺ πῆγε στὸ Λασιῖθι τὸ 1545 καὶ ζοῦσε καὶ τὸ 1583, ἀφοῦ τὸν ἀναφέρει σὺν ὀφειλέτῃ ὁ Καστροφύλακας τὸ ἔτος ἐκεῖνο, δὲν ὀνομαζότανε Ἀβραάμ ἀλλὰ Πέτρος.

258. Τὸ μετόχι Κουδουμαλιά, ἢ, ὑπάρχει καὶ σήμερα. Τὸ ὄνομά του τὸ ὀφείλει στὸ φυτὸ Κουδουμαλιά (Κράταιγος ὁ Ἀζαρόλος· βλ. Π. Γ. Γενναδίου, Λεξικὸν Φυτολογικόν, ἐν Ἀθήναις 1914, σ. 552).

259. Τὸ μετόχι «στὸ κλῆμα τοῦ Βενιέρη» δὲν σώζεται σήμερα. Ὑποθέτω ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ποὺ ἀπαγορευότανε ἡ καλλιέργεια τοῦ ἀμπeliοῦ στὸ Λασιῖθι, ὁ Βενέρης κατόρθωσε νὰ ἔχει καμιά κρεβατῖνα στὸ σπίτι ἢ κανένα ἀμπέλι καὶ ἐπειδὴ τοῦτο ἦταν κάτι τὸ ἐξαιρετικὸ γιὰ τὸ Λασιῖθι ὀνομάστηκε ὁλόκληρο τὸ μετόχι Κλῆμα, τοπωνύμιον κοινὸ ὅχι μόνον στὴν Κρήτη μὰ καὶ στὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὸ Βασιλικάτα ἀναφέρεται μόνον τὸ Βενέρη.

260. Τοπωνύμιον «στοῦ Βενέρη» ἀκούεται σήμερα μεταξὺ Ἀγίου Κωσταντίνου καὶ Ἀγ. Γεωργίου. Ὑπάρχει ἐπίσης τοπωνύμιον κοντὰ στὸ Μέσα Λασιῖθι «στοῦ Βενέρη τὸ Μύλο».

261. Καὶ τὸ μετόχι Βασιλικοῦ δὲν σώζεται σήμερα παρὰ μόνον σὺν τοπωνύμιον, κοντὰ στὸν Ἀγ. Γεωργίον: τοῦ Βασιλικοῦ ὁ πόρος.

262. Τὸ μετόχι Ἀλέξαινα δὲν σώζεται σήμερα παρὰ μόνον σὺν τοπωνύμιον ΝΑ τοῦ Ἀγ. Κωσταντίνου (βλ. χάρτη).

263. Τὰ παρακάτω μετόχια, ποὺ τὰ ὀνόματά τους δὲν συμπλήρωσε ὁ Καστροφύλακας, πρέπει νὰ εἶναι τὰ μετόχια τοῦ Κοντοῦ, τὸ Τσαγκαλοχώρι, οἱ Ἀγ. Ἀνάργυροι, τὸ Σιδιακοῦ καὶ ὁ Ἅγιος Κωσταντῖνος, ποὺ ἀναφέρει ὁ Βασιλικάτα. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ τέσσαρα πρῶτα σώζονται σὺν τοπωνύμια στὴν

περιοχή του Μέσα Λασιθίου. Ὁ Ἅγ. Κωσταντίνος, πού τήν ἐποχή ἐκείνη ἦταν τὸ δεύτερο σὲ πληθυσμὸ χωριό, ὑπάρχει καὶ σήμερα. Ἄξιο ἀπορίας εἶναι πῶς δὲν τὸ ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας.

264. Τὸ μετόχι Φορὰ δά ρη σώζεται σήμερα μόνον σὰν τοπωνύμιον, στήν περιοχή ἐπίσης τοῦ Μέσα Λασιθίου. Τὸ χωριὸ αὐτὸ φαίνεται πῶς κατοικοῦνταν ἀπὸ Βασμούλους ἢ Γασμούλους, ὅπως ἔλεγαν οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοὺς πού γεννήθηκαν ἀπὸ πατέρα λατίνου καὶ μητέρα ἑλληνίδα ἢ ἀπὸ ἑλληνα πατέρα καὶ λατίνα μητέρα, καὶ γι αὐτὸ λεγόταν καὶ χωριὸ τῶν Βασμούλων.

265. Τὸ μετόχι Ἐντίχτης πρέπει νὰ ἦταν στήν περιοχή τοῦ Μέσα Λασιθίου. Ὅπως θὰ παρατήρησε ὁ ἀναγνώστης καὶ ἄλλο τοπωνύμιον στὸν Ἐντίχτη ἀναφέρεται παραπάνω. <Μετόχι τοῦ Χώνου στὸν Ἅγ. Γεώργιον στὸν Ἐντίχτη>, (βλ. σ. 69). Καὶ σήμερα ὑπάρχει ὕψωμα μὲ τὴν ὀνομασία Ἐντίχτης ἀνάμεσα στὸ Τζερμιάδω καὶ στὸ ὄροπέδιο Νήσιμος. Τὸ ὄνομα προήλθε ἀπὸ τὸ Δίκη κατὰ τὸ Ν. Πλάτωνα (βλ. Ν. Πλάτωνος, Τὸ Ἱερὸν Μαζᾶ καὶ τὰ μινωικὰ ἱερὰ Κορυφῆς, στὰ «Κρητικὰ Χρονικὰ» Ε', σ. 118 καὶ 141). Ὡς φαίνεται δὲν πρόκειται περὶ ἰδίου τοπωνυμίου ἀλλὰ περὶ χαρακτηρισμοῦ ὑψωμάτων, εἴτε ἐξ αἰτίας τοῦ σχήματός των, εἴτε γιὰ ἄλλο λόγο.

266. Καὶ τὸ μετόχι Μυγιόγιάννη βρισκότανε στήν περιοχή τοῦ Μέσα Λασιθίου. Σήμερα σώζεται σὰν τοπωνύμιον. Σὲ συμβόλαιον τοῦ Ἀρετίου τοῦ 1621 ἀναφέρεται «ὁ κὺρ Νικολὸς Πεδιώτης ποτὲ Μιχελῇ ἀπὸ τὸ Λασιθί μετόχι Μεγιόγιάννη» (βλ. «Χριστ. Κρήτη» Α', σ. 78). Ὁ Ξανθοιδίδης (ῥ. π. σ. 80) νομίζει πῶς πρόκειται γιὰ τὸ σημερινὸ Κάτω Μετόχι, γιατί δὲν εἶχε ὑπόψει τοὺς καταλόγους τούτους τῶν χωριῶν τοῦ Λασιθίου. Τὸ ὀρθότερον εἶναι Μυγιόγιάννη ἀντὶ Μεγιόγιάννη (βλ. καὶ σ. 89).

267. Καὶ τὸ μετόχι Σαρακηνοῦ δὲν σώζεται σήμερα παρὰ μόνον σὰν τοπωνύμιον στήν περιοχή Μέσα Λασιθίου: τοῦ Σαρακηνοῦ τὸν τρόχαλον.

268. Τὸ μετόχι Μαρμακιώτη εἶναι, φυσικά, τὸ σημερινὸ χωριὸ Μαρκάτω, ὅπως καὶ τὸ ἀμέσως ἐπόμενο Φαρσάρη εἶναι τὸ σημερινὸ Φαρσάριον. Οἶκοι. ἐπίθετο Μαρμακιώτης ἢ Μαρμακέτος, ἀπὸ ὅπου προήλθε ἡ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ, δὲν σώζεται σήμερα. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἐδῶ ἀναφέρονται καὶ ἀπὸ τὸν Καστροφύλακα καὶ ἀπὸ τὸν Βασιλικάτα στήν ὀνομαστικὴ καὶ ὄχι στὴ γενικὴ ὅπως εἶναι γνωστὰ σήμερα. Καὶ τὸ σημερινὸ Τζερμιάδω ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Βασιλικάτα στήν ἴδια ὀνομαστικὴ πτώσει Τζερμιάδες καὶ ὄχι Τζερμιάδων. Φαίνεται ὅτι ὁ δεύτερος τύπος στὴ γενικὴ πτώσει εἶναι νεώτερος. Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω ἢ ὀρθογραφία γιὰ λόγους ἱστορικοῦς τῶν χωριῶν αὐτῶν εἶναι: Τζερμιάδω, Φαρσάρω, Μαρκάτω καὶ ὄχι μὲ ο, Τζερμιάδο κλπ., ὅπως συνηθίζεται τελευταία.

269. Τὸ μετόχι Ἀλογόσπηλιος δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Βασιλικάτα. Αὐτὸ ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι στήν ἐποχὴ του δὲν ὑπῆρχε πιά. Σήμερα σώζεται ἀνατολικά τοῦ Τζερμιάδω μιὰ περιοχή μὲ τὴν ὀνομασίαν Ἀλογόσπηλιοι, ὅπου πραγματικὰ ὑπάρχουν σπηλιές, στίς ὁποῖες θὰ ἐσταύλιζαν ἄλογα πού ἐκτρέφαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὅπως δείχνει τὸ τοπωνύμιον τοῦτο καὶ τὸ παραπάνω Φορὰ δά ρη.

Τὰ δύο προηγούμενα μετόχια, πού δὲν ἔχει συμπληρώσει ὁ Καστροφύλακας, εἶναι ἀναμφισβήτητα τὸ Τζερμιάδω καὶ τὸ μετόχι Σκαφίδια. Ὁ λόγος πού δὲν ἀναφέρει τὸ Τζερμιάδω, πού ἀργότερα, στήν ἐποχὴ τοῦ Βασιλικάτα, ἦταν τὸ μεγαλύτερον χωριὸ τοῦ Λασιθίου, μὲ κάνει νὰ ὑποθέσω ὅτι τότε θὰ ἦταν ἀσήμαντος συνοικισμὸς τῆς οἰκογένειας τῶν Τζερμιάδων, δίπλα στὰ μετόχια Ἀλογόσπηλιοι καὶ Σκαφίδια πού σιγὰ-σιγὰ ἐπιβλήθηκε ἡ ὀνομασία του (βλ. καὶ σημ. 332). Τὰ Σκαφίδια σήμερα δὲν σώζονται παρὰ σὰν τοπωνύμιον, στήν ἀνατολικὴ ἄκρην τοῦ Τζερμιάδω. Στὴν ἴδια περιοχή σώζεται καὶ παλιὰ μικρὴ ἐκκλησία τοῦ Ἅγ. Τρύφωνα.

270. Τὸ μετόχι Γαῖτα νοῦ ὑπάρχει σήμερα μόνο σὰν τοπωνύμιο στὴ δυτικὴ ἄκρη τοῦ χωριοῦ Τζερμιάδω, ὅπου διακρίνονται ἔγνη κτισμάτων.

271. Τὸ μετόχι τοῦ Λαγοῦ εἶναι τὸ σημερινὸ χωριὸ Λαγοῦ. Στὸν παραπάνω κατάλογο τῶν ὀφειλετῶν ἀναφέρεται ὁ Θωμᾶς Λαγὸς ὁ ὅποιος ἀσφαλῶς εἶναι ὁ πρῶτος οἰκιστὴς τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ, ποὺ ὁ Καστροφύλακας πολὺ σωστὰ ἀναφέρει μετόχι τοῦ Λαγοῦ. Σήμερα οἰκογεν. ἐπίθετο Λαγὸς δὲν σώζεται οὔτε στὸ ὁμώνυμο χωριὸ οὔτε σ' ἄλλο χωριὸ τοῦ Λασιθιοῦ.

272. Τὸ μετόχι Καρδαμοῦτσα, βρισκόταν, ὑποθέτω, στὸ ὕψωμα, δυτικὰ τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Πινακιανῶ, ὅπου ὑπάρχει ἀκόμη ἡ ἐκκλησίᾳ Ἁγ. Γεώργιος. Τὸ Καρδαμοῦτσα σώζεται σήμερα σὰν τοπωνύμιο τῆς κοιλάδας ἀπὸ τὸ Πινακιανῶ μέχρι τὸ Σελί.

273. Τὸ μετόχι αὐτό, ποὺ δὲν συμπλήρωσε ὁ Καστροφύλακας, εἶναι ἀσφαλῶς τὸ μετόχι Κερσαῖ, ποὺ ἀναφέρει ὁ Βασιλικάτα. Τὸ ὄνομα σώζεται σήμερα σὰν τοπωνύμιο μεταξὺ Τζερμιάδω καὶ Λαγοῦ, σὶν μυχὸ τοῦ κάμπου (βλ. χάρις).

274. Τὸ μετόχι τῶν Βίδων ἦταν στὴν εἰσοδο τῆς σημερινῆς μονῆς Βιδιανῆς. Ὁ Βασιλικάτα τὸ ἀναφέρει Βιδιανῶ. Τὸ ὄνομά του τὸ πῆρε ἀπὸ τοὺς οἰκιστὲς τοῦ Βίδου (βλ. σ. 46 καὶ ὑποσ. 166).

275. Ὑποθέτω ὅτι τὸ τελευταῖο τοῦτο μετόχι εἶναι τὸ μετόχι Agustini, ποὺ ἀναφέρει ὁ Basilicata, ἐπίσης τελευταῖο. Τὸ χωριὸ Ἀγουστή, ὅπως ἀκούεται σήμερα τὸ τοπωνύμιο, βρισκόταν στοὺς δυτικούς πρόποδες τοῦ λόφου Κεφάλα, ὅπου σώζεται σήμερα μόνο ἡ ἐκκλησίᾳ του καὶ τὰ εἰρησίου του. Τὸ χωριὸ Ἀγουστή ὑπῆρχε τὸ 1671, ἀφοῦ ἀναφέρεται στὴ «Νέα Κανονιστικὴ Διάταξη» (βλ. Ν Σταυρινίδη, ὁ. π. «Κρητ. Χρονικά» Α', σ. 119). Κατὰ τὸν ἴδιο Σταυρινίδη, τὸ χωριὸ ἀπαντᾷ στὰ ἔγγραφα τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχεῖου Ἡρακλείου μέχρι τὸ ἔτος 1780. Τὸ Ἀγουστή καταστράφηκε ἀπὸ πανοῦκλα, ὅπως δείχνει τὸ δίστιχο, ποὺ ἀκουσα ἀπὸ τὴ μητέρα μου :

*Ἀγουστή χωριὸ
χαράτσα ἐνενηνταδὺ
γύρισμα χρόνου
κῦρης καὶ γιός.*

276. Ἡ ἐπιτυχία τῆς σιτοκαλλιέργειας στὸ Λασιθί φαίνεται πὼς ἦταν πραγματικὰ σπάνιο φαινόμενο, ὅπως δείχνει καὶ ἡ παρακάτω παροιμία ποὺ σώζεται ἀκόμη:

*Ἄν πετύχει τὸ Λασιθί
κακὸν τό παθεῖ ἡ Κρήτη!*

Καὶ τοῦτο γιατί τὸ Λασιθί πετύχαινε τίς ξηρὲς χρονιές, ὅποτε κατὰστρεφε, ὅπως συμβαίνει καὶ σήμερα, τὴν ἐσοδεία στὴν πεδινὴ Κρήτη.

277. Τὴν Κεφάλα ἢ Μεσοκεφάλα.

278. Μερικὲς τέτιες στέρνες σωζόταν μέχρι τελευταῖα μεταξὺ Μέσα Λασιθίου καὶ Κρουσταλλένιας. Πρβλ. καὶ τὸ τοπων. Κατελιανὲς Στέρνες (βλ. σημ. 100).

279. Σχετικὰ μὲ τίς βουδέες, βλ. σημ. 70.

280. Fondico λεγόταν οἱ σιταποθῆκες τοῦ Χάντακα (βλ. Σ. Σπανᾶκη, Μνημεῖα κλπ. ὁ. π. III, σ. 60, ὑποσ. 1).

281. Νιτράδα λέγεται καὶ σήμερα τὸ εἰσόδημα (βλ. σχετικὰ «Κρητικὰ Χρονικά» Θ', σ. 406, 467).

282. Ὁ σύρκος εἶναι ἀσθένεια ποὺ προσβάλλει ὅλα τὰ φυτὰ καὶ πολλὰς φορὲς φέρνει μεγάλες καταστροφές. Ἡ ἐπιστημονικὴ του ὀνομασία εἶναι ἐρυσίβη ἢ τῶν σιτηρῶν (Erysiphe graminis ἢ oidium monilioides, βλ. σχετ. Π. Γ. Γενναδίου, Διεξικὸν Φυτολογικόν, ἐν Ἀθήναις 1914, σ. 314). Γιὰ τὸν σύρκο στὴν Κρήτη βλ. καὶ Σ. Ξανθοῦδίδη, Ἐνετοκρατία κλπ. ὁ. π. σ. 165. Καὶ ὁ Alvise Priuli

στην έκθεσή του του 1603 αναφέρει ότι ; «*è piaciuto al Signor Dio quest' anno mandar in quel Regno la nebbia, detta sirica, la quale ha ridotto a mal termine quel buon raccolto*» (βλ. V.A.S. Sua Relazione).

283. «*Αμέστωτο*» τὸ λένε σήμερα οἱ Λασιθιωῖτες.

284. Ὁ συγγραφέας τῆς ἔκθεσης αὐτῆς εἶδεν ὁ ἴδιος ἀσφαλῶς αὐτὴ τὴν εἰκόνα, γιατί εἶναι πραγματική καὶ ἡ παρομοίωση ἐπιτυχημένη. Σήμερα μάλιστα, πού ὁ κάμπος εἶναι γεμάτος μύλους, φαίνονται σάν καράβια βουλιαγμένα, δίχως πανιά, στήν γυλήνια ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ.

285. Καί σήμερα, ὅταν «*στέσει χῶνο*», ὅπως λένε οἱ Λασιθιωῖτες, καί πλακώσει τὰ σπαρμένα χωράφια πού δέν ἔχουν φυτρώσει ἀκόμα, τὰ «*πνίγει*» καί δέν φυτρώνει οὔτε ἓνα σπυρὶ σάρι. Ἄν ὅμως εἶναι φυτρωμένο, τὸ νερό δέν τὸ σαπίζει, ἔστω κι ἂν μείνει ἐπάνω του 10 καί 15 μέρες, ἐκτός ἂν κάμει παγωνιά, πού τὸ καίει καί τὸ καταστρέφει.

286. Ἡ λ. μπάντα χρησιμοποιεῖται καί σήμερα, τουλάχιστο στό Λασιθί, μέ τὴ σημασία μέρος· *πόδε μιάντα* λένε καί σήμερα στό Λασιθί τὸν παλιό δῆμο Τζερμιάδω καί *πέρα μπάντα* τὸν παλιό δῆμο Ψυχροῦ. Θὰ εἶχε μεγάλο ἐνδιαφέρον καί θὰ μποροῦσε νὰ βγάλει θετικά συμπεράσματα γιὰ τὰ ἀποξηραντικά ἔργα τοῦ Λασιθιοῦ, ἂν ἦταν δυνατόν νὰ ἐπισκεφθῇ κανένας τὴν περιφέρεια τῆς Βενετίας ἀπὸ τὴν ὁποία κα-
ταγόταν ἀσφαλῶς ὁ συγγραφέας τῆς ἔκθεσης αὐτῆς, γιατί φαίνεται πὼς ὑπῆρχαν κι ἐκεῖ οἱ ἴδιες συνθήκες, μέ τίς πλημμύρες τοῦ Po, τοῦ Brenta καί τοῦ Piave.

287. Ἡ ἐνοικίαση τοῦ Λασιθιοῦ γινόταν στό Χάντακα σὲ δημόσιο πλειστηριασμοὶ κάθε 5 χρόνια ἀρχικά καί ἔπειτα κάθε δεκαπενταετία (βλ. καί σσ. 20 καί 74).

288. Ἡ λ. campo ἦταν μέτρο ἐπιφάνειας μέ διάφορη ἔκταση σὲ κάθε περιφέρεια τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας. Στὴν Πάντοβα τὸ campo εἶχε 38,63 are (180 τ.μ.) καί στό Treviso 52,4. Σύμφωνα μέ τὰ παραπάνω ἡ καλλιεργήσιμη ἔκταση τοῦ κάμπου τοῦ Λασιθιοῦ εἶναι 33.094.321 τ. μ., ἂν πρόκειται γιὰ campo di Padova ἢ 44.891.080 τ. μ. ἂν πρόκειται γιὰ campo di Treviso. Ὁ Ν. Σταυράκης (Στατιστική τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1890, σ. 37) ἀναφέρει ὅτι ἔχει ἔκταση 110 - 120 τ. χιλιόμετρα.

289. Οἱ Βενετσάνοι εἶχαν ἐκδόσει αὐστηρὲς διαταγὲς πού ἀπαγόρευαν αὐστηρὰ τὸ φύτεμα ἀμπελιῶν στό Λασιθί (βλ. καί παραπάνω σ. 82). «*Ρίζες*» λένε σήμερα οἱ Λασιθιωῖτες, γιὰ νὰ κάνουν διάκριση ἀπὸ τὰ χωράφια τοῦ κάμπου, τίς γύρω ριζοβουνιές, ὅπου ἔχουν μικρὰ χωράφια σὲ πεζούλες (a terrazze, ὅπως λένε οἱ ἱταλοί), καί ἀμπέλια.

290. Ἡ ὁμίχλη αὐτὴ λέγεται στό Λασιθί «*ἀφοῦρα*».

291. Μέσα στὸν κάμπο τοῦ Λασιθιοῦ δέν εὐδοκίμεῖ καθόλου τὸ ἀμπέλι. Γι' αὐτὸ καλλιεργεῖται μόνο στίς γύρω πλάγιες τῶν βουνῶν. Τὸ Συμβούλιο τῶν Δέκα εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν καλλιέργεια τοῦ ἀμπελιοῦ στό Λασιθί (βλ. σ. 82).

292. Ἀπὸ τὸ χωρίο αὐτὸ συμπεραίνεται ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς καλλιεργητὲς τοῦ Λασιθιοῦ δέν κατοικοῦσαν μόνιμα στό Λασιθί, παρὰ μόνο τὴν περίοδο τῆς ἐργασίας, τῆς σπορᾶς καί τῆς σοδιάς. Φαίνεται ὅτι εἶχαν πρόχειρα σπίτια ἐκεῖ γιὰ νὰ μένουν καί γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὀνόμαζαν τοὺς συνοικισμοὺς των μετόχια, ὅπως συμβαίνει καί σήμερα στοὺς μόνιμους πιά κατοίκους τοῦ ὄροπεδίου, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τέ-
τια μετόχια (κυρίως λιόφυτα) στὴ Γεράπετρα, Πεδιάδα κλπ.

293. Ἡ ἔκθεση τοῦ Κουρίνι βρίσκεται, μαζί μέ ἄλλα ἔγγραφα ἱστορικῆς σημασίας γιὰ τὴν Κρήτη (τὰ ὁποῖα ἔχω δημοσιεύσει στὰ «*Κρητικά Χρονικά*», Α' σ. 74 - 83, Β' σ. 73 - 72, 235 - 252 καί 476 - 486) στό Archivio di Stato di Firenze. Δημοσιεύτηκε στὴ Φλωρεντία τὸ 1897 ἀπὸ τὸν Gaetano Casoni, σάν «*ricordo delle nozze del cavalier Atto Corsi, con la gentile signorina Adela Marchioni*». Ἄν-

τίτυπό της υπάρχει στη βιβλιοθήκη του 'Αρχαιολογικού Μουσείου 'Ηρακλείου. 'Αλλο αντίγραφο της έκθεσης Quirini υπάρχει στη Bibl. S. Marco, Mss. Ital. VII, No 214 (8163) (βλ. «'Ελληνικά» τόμ. Γ', σ. 368).

294. 'Ο προσανατολισμός γίνεται, βέβαια, από τὸ Χάντακα. 'Αλλὰ εἶναι, φυσικά, λαθεμένος, γιατί τὸ Λασίθι βρίσκεται νοτιοανατολικά καὶ ὄχι βορειοανατολικά τοῦ Χάντακα. Αὐτὸ δείχνει πῶς οὔτε ὁ συγγραφέας τῆς περιγραφῆς οὔτε οἱ ἀντιγραφεῖς του ἐπεσκέφτηκαν ποτὲ τὸ Λασίθι. Γι' αὐτὸ κι' οἱ περισσότερες ὀνομασίες καὶ πληροφορίες εἶναι λίγο - πολὺ λαθεμένες.

295. 'Ο Quirini τὸ χωρίο τοῦτο τὸ ἀντιγράφει πρὸ σωστά, ἔτσι: *è posta sopra gl' altissimi monti, dagli antichi chiamati Monti Sinai*. Τόσο ὁ τύπος Limaί ὅσο καὶ ὁ τύπος Sinai μοῦ εἶναι ἀγνωστοὶ καὶ προφανῶς ἔχουν ἀντιγραφεῖ λάθος καὶ οἱ δύο. 'Ισως πρόκειται περὶ κακῆς ἀντιγραφῆς τῆς λ. Dicti (Dictai). Μὰ μήπως καὶ σήμερα δὲν γίνονται τέτια λάθη; 'Η Μεγάλη 'Ελλην. 'Εγκυκλοπαίδεια ἀναφέρει (τ. 15, σ. 815) ὅτι «ἡ ὑψηλότερα κορυφὴ τῆς Δίκτης εἶναι ὁ... Προφήτης 'Ηλίας»!

296. Τὸ χωρίο αὐτὸ ἀντιγράφει λαθασμένα. 'Ο Quirini τὸ ἀντίγραψε πρὸ σωστά: *delle dodici le dieci parti in quel luogo solamente per rispetto di detto stagno non si può seminare*. 'Η μετάφραση ἔγινε ἀπὸ τῆ σωστῆ ἀντιγραφῆ τοῦ Quirini.

297. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ ἀντιγραφὴς παράλειψε τὴ λ. *penetra* (= εἰσχωρεῖ), τὴν ὁποία ἀναφέρει ὁ Κουρίνι. Συνεπῶς ἡ ἔννοια εἶναι: «Σ' ὁλόκληρῃ τῇ ΒΔ πλευρὰ τοὺς πρόποδες τῶν βουνῶν στερεάζουν τὰ νερά στὰ χωράφια καὶ εἰσχωροῦν στὰ βουνά».

298. 'Εδῶ ὁ Quirini ἀναφέρει: «*alle quali campagne, in detti luoghi, si fanno fieni a bassa alla pianura, dove principia la terra di dette montagne*», ποὺ σημαίνει: «στὰ χωράφια τῶν μερῶν ἐκείνων γίνονται σανὰ, στὸ κάτω μέρος τῆς πεδιάδας, ὅπου ἀρχίζουν τὰ βουνά».

299. Αὐτὸ δὲν τὸ ἀναφέρει ὁ Quirini. Οὔτε σὲ καμιά ἄλλῃ έκθεση, ἀπὸ κεῖνες ποὺ ἔχω ὑπόψῃ μου, ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχε Castello στὸ ὁροπέδιο ἐπάνω. 'Η ὀνομασία Gonis δὲν μοῦ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ ἄλλα ἔγγραφα. Πιθανὸν νὰ εἶναι κακὴ γραφὴ τοῦ Gonos - Χῶνος.

300. Πρῶτη φορὰ ἀπαντῶ τὴν πληροφορία αὐτή, ὅτι ἡ ὁπὴ τοῦ Χώνου ἦταν ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς πεδιάδας. Πιθανὸν εἶναι ἡ ἀρχικὴ περιγραφὴ τοῦ Λασιθίου—ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντιγράφηκαν οἱ περιγραφὲς τοῦ κώδικα 918 καὶ τοῦ Κουρίνι—νὰ ἔγινε σὲ πολὺ παλιὰ χρόνια, ὅποτε ἐνδέχεται νὰ ἦταν πραγματικὰ ὑψηλότερα. Σήμερα τὸ στόμιο τοῦ Χώνου εἶναι πολὺ χαμηλὰ καὶ δὲν σταματοῦν στὸν κάμπο νερά.

301. Τὸ χειρόγραφο, ὅπως τὸ δημοσιεύω ἐδῶ, ἀναφέρει καθαρὰ: *sterilissimi*, ποὺ σημαίνει; «ἀνεπαρκεῖς, ἀκατάλληλες, ἀγονες». Προτίμησα ὅμως νὰ τὸ μεταφράσω «στενότητες», ὅπως εἶναι τὸ σωστό, ὅπως ἄλλωστε τὸ ἀντίγραψε καὶ ὁ Quirini. Γιὰ τὶς εἰσόδους τοῦ Λασιθίου βλ. καὶ παρακάτω σημ. 317.

302. 'Εδῶ ὁ Quirini ἀντίγραψε λαθασμένα: *che a mala pena dieci persone possono andar a cavallo*.

303. Καρδαμουτσα λέγεται καὶ σήμερα ἡ κοιλάδα ἀπὸ τοὺς ἀνεμομύλους τῆς 'Αμπέλου μέχρι τὸ χωριὸ Πινακιανῶ. 'Αντίθετα ὁ Basilicata χαρακτηρίζει στὸ σχεδιάγραμμά του (βλ. Κώδικα Basilicata στὸ 'Ιστορ. Μουσείο 'Ηρακλείου σχέδ. 101). Vale Cardamuzza τὴν κοιλάδα τῆς 'Αμπέλου.

304. Οἱ ὀνομασίες Κάσος, Βέρμνος, (ἴσως τὸ Casos, Vermnos νὰ εἶναι λαθασμένη ἀντιγραφὴ τοῦ Cacos Gremnos), Πιγκανιάλιδος εἶναι ἀγνωστες. Πιθανὸν νὰ ἀντιστοιχοῦν στίς σημερινὲς ὀνομασίες 'Ασφεντάμι, Νήσιμος, Πατέρα τὰ Σελιά.

305. 'Ο Quirini ἀναφέρει λαθασμένα Sebatos ἀντὶ Lebaros.

308. 'Ο Q. αντίγραψε λανθασμένα Achenena αντί Alexena.

307. Οἱ 'Ανεγύροι πιθανότατα εἶναι ἡ διάβαση ποῦ εἶναι σήμερα γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα «Τσοῦλη Μνήμα». Σχετικὰ μὲ τὴν τελευταίαν αὐτὴ ὀνομασία βλ. 'Ι. 'Αλεξάκη, 'Ο Τσοῦλης καὶ τὸ Τραγοῦδι του, στὰ «Κρητ. Χρονικά» Β' σ 167. 'Ανεγύροι λέγονται ὅλοι οἱ δρόμοι ποῦ ἀνέρχονται στὶς πλαγιὰς ἀπότομων βουνῶν μὲ ζικ - ζάκ.

308. Λανθασμένη γραφὴ τῆς λ. sorte, ὅπως σωστὰ τὴν ἀντίγραψε ὁ Quirini, καὶ ὅπως τὴ μεταφράζω.

309. Σχετικὰ μὲ τὶς στέρνες τοῦ Λασιθίου βλ. σ. 74 καὶ ὑποσ. 278.

310. 'Η ἐκθεση τοῦ Bondumier βρίσκεται στὸ Archivio di Stato di Venezia (V.A.S.) Relazioni LXXIX, relazione di P. Bondumier. 'Αντίγραφό της μοῦ ἔστειλε τὸ 1939 ὁ τότε Πρόεδρος τοῦ Istituto Veneto delle Scienze, Lettere ed Arti μακαρίτης Luigi Messedaglia.

311. 'Η ἐκθεση ποῦ ἀσφαλῶς θὰ ὑπόβαλε ὁ Λέτσε θὰ ἔχει μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ Λασιθί.

312. 'Ο μηχανικὸς F. Basilicata πρόσφερε σπουδαῖες ὑπηρεσίες στὸ βενετοκρατούμενο Χάντακα. Σ' αὐτὸν ὀφείλεται τὸ σχέδιο τῶν στρατιῶν τοῦ 'Αγ. Γεωργίου, ὅπως λεγόταν τότε τὰ κτίρια ποῦ στεγάζουν σήμερα τὶς δημόσιες ὑπηρεσίες, ἡ μεγάλη δεξαμενὴ ποῦ ἦταν κάτω ἀπὸ τὸ σημερινὸ ξενοδοχεῖο Candia Palace καὶ πιθανότατα ἡ περιήγησις Λότζα. Στὸ Museo Correr τῆς Βενετίας, μὲ ἀριθ. 44 dei Portolani, ὑπάρχει ἕνας ἀτλας τῆς Κρήτης ἔργο τοῦ Basilicata. Ἔχει 43 ἐγχρωμους πίνακες τῶν πόλεων, φρουριῶν καὶ παραλιῶν τῆς Κρήτης καὶ τοῦ ὁροπεδίου Λασιθίου, «vero capolavoro cartografico e raro esemplare di bellissima miniatura», ὅπως τὸν χαρακτῆρισε ὁ φίλος κ. Mirko Vedovato, ποῦ χάριε στὸ ἐνδιαφέρον του ἀπόκτησε τὸ 'Ιστορικὸ Μουσεῖο Κρήτης φωτογραφικὰ ἀντίγραφα του. Ἄλλος παρόμοιος ἀτλαντας, σχεδιασμένος ἀπὸ τὸν ἴδιο Basilicata ἀπὸ τὸ 1614 μέχρι τὸ 1626, βρίσκεται στὸ παραπάνω 'Ιστορικὸ Μουσεῖο. Σχετικὰ μὲ τὸ Basilicata βλ. Σ. Σ. Σπανάκη, ἡ Λότζα τοῦ 'Ηρακλείου, 'Ανάτυπο ἀπὸ τὸν Γ' τόμο τοῦ περιοδ. «Κρητικαὶ Σελίδες» 'Ηράκλειο, 1939, σ. 21.

313. 'Αντίγραφο τοῦ κώδικα αὐτοῦ σὲ μινροφίλμ φρόντισα καὶ ἀπόκτησε ἡ 'Εταιρεία Κρητικῶν 'Ιστορικῶν Μελετῶν. Τὴν ἀντιγραφή τοῦ κώδικα ἐτελείωσα πρὸ πολλοῦ καὶ ἐλπίζω νὰ τὸν ἐκδώσω στὴ σειρά τῶν «Μνημείων τῆς Κρητικῆς 'Ιστορίας» ἐὰν εὕρεθοῦν τὰ ἀπαιτούμενα οἰκονομικὰ μέσα. 'Η ἐκθεση τοῦ Basilicata εἶναι ἕνας θαυμάσιος καλλιγραφημένος καὶ διακοσμημένος κώδικας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ σελίδα ποῦ παραθέτω (βλ. Πίν. IV).

314. Τὸ τοπωνύμιον Φαγανοῦ εἶναι, ἴσως, τὸ ἴδιο μὲ τὸ τοπωνύμιον Φεργανάρη, ποῦ ἀναφέρεται στὴν ἴδια περιοχὴ, σὲ μεταγενέστερο τούρκικο ἐγγράφο (1761), ποῦ δημοσιεύω παρακάτω, (βλ. σημ 361).

315. Τὴν ὀνομασία «Μεγάλος Ποταμὸς» διατηρεῖ ἀκόμη ὁ χεῖμαρρος αὐτὸς σὲ διάκριση ἀπὸ τὸ «Μισὸ Ποταμό», ὅπως ἀκούεται σήμερα ἕνα μικρὸ παρακλάδι ποῦ περνᾷ κοντὰ ἀπὸ τὸ Τζερμιάδω.

316. Πρόκειται, βέβαια, γιὰ τὸ δρόμο ποῦ πάει ἀπὸ τὸ Τζερμιάδω στὴν Παναγία τὴν Κερὰ (Καρδιώτισσα) περνώντας ἀπὸ τὴ Γαῖτανου, Κερασᾶ, 'Ασφεντάμι (βλ. χάρτη).

317. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 14 ἐγγράφο (βλ. σ. 81), ἀναφέρει 7 εἰσόδους τοῦ Λασιθίου. Οἱ σημερινὲς ὀνομασίες τῶν εἰσόδων τοῦ Λασιθίου εἶναι, ἀπὸ ὅσα γνωρίζω, οἱ παρακάτω: Δυτικὰ 1) Ἐνα μονοπάτι ἀπὸ τὴ Λαγκάδα τῆς Πλάτης, ποῦ καβαλάει τὴν κορυφὴν τοῦ 'Αφέντη καὶ κατεβαίνει πρὸς τὸ χωριὸ τῆς Πεδιάδας Μαθιά. Ἀπὸ τὸ μονοπάτι αὐτό, ποῦ ἀρχίζει νοτικὰ ἀπὸ τὴ Μαθιά, πέρασε τὰ στρατεύματά του ὁ Ρεσίτ Πασᾶς στὶς 21 τοῦ Μάη 1867 καὶ «πάτησε» τὸ Λασιθί (βλ. σχετικὴ ἐκθεση

Κ. Σφακιανάνκη της 10 - 7 - 1867, Ι. Μουρέλλου, 'Ιστορία της Κρήτης Β' έκδο-
ση τ. Γ' 'Ηράκλειο 1950 σ. 1317, και Στ. Ξανθοῦ διδῆ, 'Επίτομος 'Ιστορία τῆς
Κρήτης, ἐν 'Αθήναις 1909, σ. 154). 2) 'Ο γνωστός ἡμιονικός δρόμος τοῦ «Τσοῦλη
Μνήμα». Βορρ. εἰνὰ ἢ ΒΔ. 3) 'Ο ἀμαξιτός δρόμος Σελί - Κερὰ - Κράσι - Γωνιές.
4) 'Ο ἡμιονικός δρόμος Σελί - Ἀμπελος - Γωνιές. 5) 'Ο ἡμιονικός δρόμος Ἀσφεντά-
μι. 6) Τὸ μονοπάτι «Γιοφύργια», ποὺ ὁδηγεῖ στὸ Βραχάσι. ΒΑ. 7) 'Ο ἀμαξιτός δρό-
μος ποὺ διέρχεται τὸν αὐχένα τοῦ «Πατέρα τὰ Σελιά» καὶ ὁδηγεῖ ἀπὸ τοὺς Ποτά-
μους πρὸς τὸν Ἀγ. Νικόλαο, Νεάπολη κλπ. Ἀνατολικά 8) 'Ο ἡμιονικός δρόμος
«Ἀλόιδας», ποὺ διέρχεται ἀπὸ τὴ βόρεια πλαγιά τῆς κορυφῆς Καθαρό καὶ ὁδηγεῖ
πρὸς τὰ χωριά τοῦ Μεραμπέλου Τάπες, Λακκόνια καὶ Ἀγ. Νικόλαο. 9) Τὸ μονοπά-
τι ἀπὸ Μέσα Λασίθι πρὸς Καθαρό. 10) Τὸ μονοπάτι «Ἀλέξαινα» ποὺ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὸ
Καθαρό στὶς Μάλλες Ἱεράπετρας. Νοτικά 11) 'Ο ἡμιονικός δρόμος τοῦ «Κλώρου»
ποὺ ὁδηγεῖ στὴν Ἑμπαρο

318. Ἀπὸ τὸ χωριὸ αὐτὸ τῆς ἔκθεσης φαίνεται καθαρά ὅτι ὁ Basilicata ἐπι-
σκέφτηκε τὸ ὄροπέδιο.

319. Ἀπὸ ἐδῶ μπορεῖ νὰ βγεῖ τὸ συμπέρασμα ὅτι μέχρι τότε, ποὺ ἔγραψε τὴν
ἔκθεσή του ὁ Basilicata, δηλαδὴ τὸ 1630, δὲν εἶχαν γίνῃ οἱ λίνιες, «γὰ νὰ μοιρά-
ζονται τὰ νερά σὲ πολλὰ μέρη», καὶ ὅτι ἡ κατασκευὴ τῶν ἀποχευτικῶν αὐτῶν ἔργων,
στηρίζεται στὴν ἰδέα τούτη τοῦ Basilicata.

320. Ἡ ὀνομασία «Τρύπες» δὲν ἀκούεται σήμερα.

321. 'Ο ἀστερίσκος σημαίνει ὅτι τὸ χωριὸ ὑπάρχει καὶ σήμερα μὲ τὸ ἴδιο ὄνο-
μα. 'Ο Basilicata στὴν ἀναγραφή τῶν χωριῶν ἀκολουθεῖ περίπου, ὡς φαίνεται, τὴν
πορεία ποὺ ἔκανε ὅταν τὸ ἐπισκέφτηκε.

322. Βλ. παραπάνω ὑποσ. 256.

323. Βλ. παραπάνω ὑποσ. 255.

324. Βλ. σημ. 244.

325. Βλ. σημ. 241.

326. Βλ. σημ. 240.

327. Βλ. σημ. 166 καὶ 274.

328. Βλ. σημ. 272.

329. Βλ. σημ. 271.

330. Βλ. σημ. 273.

331. Βλ. σημ. 270.

332. Ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν σπιτιῶν φαίνεται ὅτι τὸ Τζερμιάδω ἦταν καὶ τότε,
ὅπως καὶ σήμερα, τὸ μεγαλύτερο χωριὸ στὸ ὄροπέδιο. Ἡ ὀνομασία του ὀφείλεται
στοὺς πρῶτους οἰκιστὲς τοῦ Τζερμιάδω. Τὸ ἐπίθετο σώζεται καὶ σήμερα στὸ ἴδιο
χωριό. (Βλ. καὶ σημ. 269).

333. Χωριὸ μὲ τὴν ὀνομασία Σκαφίδια δὲν σώζεται σήμερα. Ὑπάρχει ὅμως
τοπωνύμιον ἀνατολικά τοῦ Τζερμιάδω. Τὸ ὄνομά του ὀφείλεται στὶς σκάφες ἀπὸ κορ-
μοὺς δέντρων (σκαφίδια), ποὺ ὑπῆρχαν στὴ μοναδικὴ πηγὴ τῆς βόρειας πλευρᾶς τοῦ
κάμπου.

334. Τόσο ὁ Basilicata ὅσο καὶ ὁ Καστροφύλακας τὸ ἀναφέρουν Φαρσάροι.

335. Βλ. σημ. 268.

336. Σχετικὰ μὲ τὰ μετόχια τοῦ Κοντοῦ, Τσαγκαλοχώρι, Ἀγ. Ἀνάργυροι καὶ
Σιδιακοῦ βλ. σημ. 263.

337. Βλ. σημ. 266.

338. Βλ. σημ. 264.

339. Βλ. σημ. 262.

340. 'Ο Καστροφύλακας τὸ ἀναφέρει metochio del Magazen. Πιθανὸν εἶναι

τοῦ Μαστρογεωργίου Κονισούκου, ἐκ τοῦ χωρίου Γωνιές, καὶ διὰ τοῦ ἀγροῦ τοῦ φόρου ὑποτελοῦς Λιγίζο καὶ τοῦ μεγάλου παλαιοῦ χάνδακος, τοῦ ἐπωνομαζομένου Κολόνα² καὶ εὐρισκομένου εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀγροῦ τοῦ Λιγίζο πρὸς νότον εἰς τὴν τοποθεσίαν Ξερόκαμπος³. Ἐκεῖθεν, διὰ τοῦ ἀγροῦ τοῦ Γεωργίου Ζουράρη νὰ φθάσῃ εἰς τὸν χάνδακα (βάγκα), τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀγροῦ τοῦ Τζανῆ Μαστροπούλου⁴. Ἐκεῖθεν πρὸς ἀνατολὰς, διὰ τοῦ ἀγροῦ τοῦ Τζανῆ Μαστρογάκη καὶ διὰ τοῦ χάνδακος, τοῦ εὐρισκομένου εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀγροῦ τοῦ Τζανῆ Μαστρογάκη καὶ Μάρκου Κηφάρη⁵ πρὸς ΝΑ εἰς τὴν πέτρην, τὴν σημεῖν εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ Κανάκη ἐκ τοῦ χωρίου Λαγοῦ, τὴν φέρουσαν γράμματα ἀπίστων⁶. Ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἄλλην πέτρην, τὴν φέρουσαν ἐπ' αὐτῆς σημεῖα τῶν ἀπίστων⁷ τὴν εὐρισκομένην εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ παπᾶ Μιχάλη Μιλιάρᾳ, τὸν κείμενον ἐν τῇ τοποθεσίᾳ Γουργοῦτες⁸. Ἐκεῖθεν ἀνατολικῶς ἀπὸ τὸν χάνδακα, τὸν εὐρισκόμενον μεταξὺ τῶν ἀγρῶν τοῦ Γιάννη Πυθαρούλη καὶ τοῦ Γιαλούρη καὶ ἐκεῖθεν, πρὸς ἑτερον ἀγρὸν τοῦ Γιαλούρη καὶ ἐκεῖθεν, διὰ τοῦ νοτιοανατολικῶς κειμένου χάνδακος, τοῦ εὐρισκομένου παραπλεύρως τοῦ ἀγροῦ Πέτρου Βίδου, ἀκολουθοῦντες τὸν χάνδακα τοῦτον εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ Γιάννη Πίτση. Ἐκεῖθεν πρὸς τὸν χάνδακα, τὸν εὐρισκόμενον ἀνατολικῶς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Νικολάου Βαρδῆ⁹, ὅπου εὐρίσκεται ἀνατολικῶς τοῦτον ὁ ἀγρὸς τοῦ Μάρκου Φαρσάρη. Ἐκεῖθεν βορείως τοῦτον, ἀκολουθοῦντες τὴν γραμμὴν τοῦ χάνδακος καὶ ἀνατολικῶς τοῦ ἀγροῦ Μάρκου Ἀτσάλη¹⁰ καὶ διὰ μέσου τῶν ἀγρῶν Γιάννη Ἀτσάλη καὶ τῆς μονῆς εἰς τὴν τοποθεσίαν Μαλά¹¹. Ἐκεῖθεν διὰ μέσου τῶν ἀγρῶν Παπᾶ Στεφανῆ καὶ Πάτερον¹² καὶ διὰ μέσου τοῦ ἀγροῦ Τζένιου¹³ Κωνσ. εἰς τὴν πετρώδη τοποθεσίαν, ὅπου εὐρίσκεται ὁ ἀγρὸς

²⁾ Τοπωνύμιο Κολόνα κοντὰ στὴ θέσῃ Ξερόκαμπος δὲν ὑπάρχει σήμερα. Ἡ ὑπαρξὴ παλαιότερα καὶ ἄλλων τοπωνυμίων μὲ τὴν ὀνομασίαν Κολόνα ἐνισχύει τὴν ἀποψή μου, ποὺ ἀναφέρω παραπάνω στὴν ὑποσ. 358, ὅτι, δηλαδή, ἡ ὀνομασία Κολόνα ὀφείλεται στὶς κολόνες - ὅρια τοῦ κάμπου.

³⁾ Τὸ τοπωνύμιο Ξερόκαμπος σώζεται καὶ σήμερα ΝΑ τῆς μονῆς Βιδιανῆς, (βλ. χάρτη).

⁴⁾ Πιστεύω πὼς ἀναγράφεται στὸ ἔγγραφο λάθος Μαστροπούλου ἀντὶ Μαρκόπουλου, γιατί κοντὰ στὸν Ξερόκαμπο ὑπάρχει καὶ σήμερα τὸ τοπωνύμιο Μαρκόπουλο.

⁵⁾ Τὸ ὄνομα μπορεῖ νὰ διαβαστεῖ καὶ Νιφάδη.

⁶⁾ Οἱ πέτρες μὲ τὰ γράμματα καὶ τὰ σημεῖα τῶν ἀπίστων εἶναι, βέβαια, τὰ ὅρια — σταλίκια ὅπως λέγονται παρόμοιες πέτρες σήμερα — ποὺ ἀναφέρει ὁ Τζέν στὴν ἐκθεσὶ τοῦ, ποὺ ὑπῆρχαν ἀκόμη τὸ 1761.

⁷⁾ Πρόκειται γιὰ τὴ σημερινή τοποθεσίαν Γουργοῦτοι, ποὺ εἶναι σ' ἐκείνη τὴν περιφέρειαν τοῦ κάμπου.

⁸⁾ Τὸ οἰκογεν. ἐπώνυμο «Βαρδῆς» ὑπάρχει σήμερα στὸ Τζερμιάδω. Στὸν Καστροφύλακα δὲν ἀναφέρεται. Πιθανὸν εἶναι συνεπῶς νὰ μετοίκισαν οἱ Βαρδῆδες κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας.

⁹⁾ Τὸ οἰκογ. ἐπώνυμο Ἀτσάλης δὲν μοῦ εἶναι γνωστὸ σήμερα οὔτε ἀναφέρεται στὸν Καστροφύλακα.

¹⁰⁾ Πρόκειται γιὰ κακὴ γραφὴ τοῦ σημερινοῦ τοπωνυμίου Μαλιᾶς, ποὺ βρίσκεται ΒΑ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου.

¹¹⁾ Οἶκογ. ἐπώνυμο Πάτερος καὶ Πατεράκης ὑπάρχουν σήμερα στὸ Τζερμιάδω, Μαρμακέτω, Κάτω Μετόχι. Ἴσως αὐτὸ εἶναι νεώτερο, γιατί δὲν ἀναφέρεται στὸν Καστροφύλακα.

¹²⁾ Ἐπών. Τζένιος ἢ Τζενάκης ὑπάρχει στὸ Τζερμιάδω. Οὔτε αὐτὸ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Καστροφύλακα. Εἶναι τὸ βενετσάνικο Zen, Zeno (βλ. «Κρητ. Χρονικά» Θ', σ. 457).

τοῦ Παπᾶ Κωνσταντίνου Βερῖου¹³. Ἐκεῖθεν ἀπὸ τὸν ἀγρὸν τοῦ Πάιερων Βάρδα κατ' εὐθεῖαν πρὸς βορρᾶν, ἀκολουθοῦντες τὸν μικρὸν χάνδακα, εἰς τὸν περὶ ὁδὸν λόφον, τὸν εὐρισκόμενον ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Παπᾶ Μάρκου¹⁴. Ἐκεῖθεν κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν Μεγάλον Ποταμόν. Καὶ ἐκεῖθεν, ἀκολουθοῦντες τὸν ποταμὸν ἀνατολικῶς τῶν ἀγρῶν τοῦ Δασκαλομανώλη¹⁵, Κυπριώτη¹⁶ καὶ τοῦ Μανιοῦ Τσαμάντουρα εἰς τὴν βορείως τῶν ἀγρῶν τούτων εὐρισκομένην τοποθεσίαν Ἀγία Νάνα¹⁷. Ἐκεῖθεν, διὰ μέσου τοῦ ἀγροῦ τῆς μονῆς Κακιάτσια¹⁸, ἀπὸ τὸν χάνδακα τὸν εὐρισκόμενον παραπλεύρως τῆς ἀμπέλου Γεωργίου Κλόνα μέχρι τοῦ ὄρους τοῦ εὐρισκόμενου ἐν τῇ τοποθεσίᾳ Κάστελλος¹⁹. Καὶ ἐκεῖθεν νοτιοανατολικῶς ἀπὸ τὸν παλαιὸν ὑψηλὸν δάμακα, τὸν εὐρισκόμενον ἐν τῇ τοποθεσίᾳ Ἀγκάλη Κεφάλαι, ὅπου ἐκ δύο μερῶν ὁ ἀγρὸς τῆς μονῆς Κρουσταλλένιας. Ἐκεῖθεν, ἀκολουθοῦντες τὸν ποταμὸν, πρὸς τὴν τοποθεσίαν Χαβγᾶ. Ἐκεῖθεν, νοτιοανατολικῶς (πρὸς τὴν Μέκκαν) πρὸς τὴν τοποθεσίαν Χιακοδέτη, ἀνατολικῶς κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν ἀγρὸν, τὸν εὐρισκόμενον παραπλεύρως παλαιοῦ φρεάτος, κειμένου πλησίον τοῦ ἀγροῦ παπᾶ Νικολὸ Σφακιώτη. Ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Ἀγριαπιδιὰ καὶ ἐκεῖθεν, διὰ τῆς τοποθεσίας Φεργανάρη²⁰ εἰς τὴν τοποθεσίαν Μονοχάρακο καὶ καταλήγει εἰς τὸ ὄρος Κακὸ Κεφάλι.

Ὅρια μουκαταγασίδων, καθωρισμένα ὑπὸ Ἱεροδικαστικοῦ Συμβουλίου ἐπὶ τόπον.

¹³) Πρόκειται γιὰ τὸ γνωστὸ σήμερα ἐπώνυμο Βερῖος, ποῦ ὑπάρχει στὰ χωριά Λαγοῦ, Ἀγ. Κωνσταντῖνο καὶ Τζερμιάδω. Δὲν ἀναφέρεται στὸν Καστροφύλακα. Ὁνομα Βερῖος ἀναφέρεται ἐπίσης σὰν κτίτορας τῆς ἐκκλησίας Ἀγ. Γεωργίου στὸ χωριὸ Πλεμενιανὰ Σελίνου (βλ. G. Gerola, Monumenti, ὁ. π. τ. II, πίν. 9, εἰκ. 1, καὶ σ. 331).

¹⁴) Σήμερα ὑπάρχει τὸ ἐπίθετο Μαρκάκης στὸ χωριὸ Φαρσάρω. Δὲν ἀναφέρεται στὸν Καστροφύλακα.

¹⁵) Τὸ ἐπώνυμο Δασκαλάκης ὑπάρχει σήμερα στὸ Μέσα Λασιθί. Ὁ Καστροφύλακας δὲν τὸ ἀναφέρει.

¹⁶) Δὲν ξεκαθαρίζεται ἐδῶ ἂν τὸ «Κυπριώτης» ἀναφέρεται στὸ Δασκαλομανώλη, γιὰ νὰ δείξει τὴν καταγωγή του ἀπὸ τὴν Κύπρο ἢ πρόκειται γιὰ ξεχωριστὸ οἶκον. ἐπίθετο. Τὸ Κυπριώτης - Κυπριωτάκης ὑπάρχει σήμερα στὸ Τζερμιάδω καὶ στὸν Πινακιανῶ. Ὁ Καστροφύλακας δὲν τὸ ἀναφέρει.

¹⁷) Ἡ τοποθεσία Ἀγία Ἄννα εἶναι ΝΑ τοῦ Τζερμιάδω. Πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὴν παλιά ἐκκλησία τῆς Ἀγ. Ἄννας, ποῦ εἶναι πιθανότατα βυζαντινὴ, ἢ μόνη ἐκκλησία τοῦ ὄροπεδίου, ποῦ διέφυγε τὴν καταστροφή τῶν Βενετῶν. Στὴ νότια περιοχὴ τῆς ἐκκλησίας ὑπῆρχε χωριό, ὅπως μαρτυροῦν οἱ «τροχάλοι» ποῦ εἶναι ἐκεῖ. Τὸ ὄνομά του δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸ. Δυστυχῶς ἡ Ἑνοριακὴ Ἐπιτροπὴ Τζερμιάδω κατεδάφισε, ὅπως πληροφορήθηκα, τὸ ἀρχαιότατο αὐτὸ χριστιανικὸ μνημεῖο τοῦ Λασιθιοῦ, γιὰ ν' ἀνοικοδομήσει νέα ἐκκλησία! (βλ. ἐφημ. «Μεσόγειος» ἀριθ. 249 τῆς 23-8-1951. Τόσο ἡ ὑπηρεσία τῶν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Κρήτης ὅσο καὶ ἡ Ἀνώτατη Ἐκκλησιολογικὴ Ἀρχὴ πρέπει νὰ ἀπαγορέψουν αὐστηρὰ ἀκόμη καὶ τὴν παρσμηκρότερη ἐπισκευὴ παλαιῶν ἐκκλησιῶν, δίχως τὴν ἄδειά τους, γιὰ νὰ προλάβουν καὶ ἄλλες τέτοιες καταστροφές.

¹⁸) Πρόκειται γιὰ τὴ μονὴ Καρδιώτισσα (Κερά), ἡ ὁποία διατηρεῖ καὶ σήμερα πολλὰ κτήματα στὸν κάμπο τοῦ Λασιθιοῦ.

¹⁹) Ὁ Κάστελος εἶναι ψηλὸς λόφος ἀπόκρημνος, ἀνατολικά τοῦ Τζερμιάδω, ποῦ εἶχε κατοικηθεῖ ἀπὸ τοὺς νεολιθικοὺς χρόνους (βλ. σχετικὰ Χρ. Πέτρου - Μεσογείτου ὁ. π. σ. 221).

²⁰) Πιθανότατα τὸ τοπωνύμιον Φεργανάρη ἔχει σχέση μὲ τὸ οἶκ. ἐπώνυμο Friganari, ποῦ ἀναφέρει ὁ Καστροφύλακας (βλ. σ. 56). Δὲν γνωρίζω ποῦ εἶναι. Ἴσως μπορεῖ νὰ σχετιστεῖ μὲ τὸ τοπωνύμιον Φαγανού ποῦ ἀναφέρει στὴν ἐκθεσὶ του ὁ Basilicata (βλ. ὑποσ. 314).

Μάρτυρες εμπειρογνώμονες: Χαϊζή Μεχμέτ 'Αγᾶ, υἱὸς 'Οσμάν (Σερντενκεστής), ὁ λασιθιώτης 'Ιμπραήμ²¹ Μπεχιές²² υἱὸς Μουσταφᾶ καὶ ὁ Σακᾶς Χουσεῖν, υἱὸς Χασάν καὶ ὁ Χουσεῖν Μπεχιές υἱὸς 'Αλῆ καὶ ὁ 'Εμποῦ Μιεκήρ 'Αγᾶς, υἱὸς 'Αλῆ. Ρωμιοὶ γεροντότεροι, γινώσκαι τῶν πραγμάτων: Παπᾶ Μιχάλης Σακελλάρης, Παπᾶ Μιχάλης Σγουράρης²³, ἕτερος Παπᾶ Μιχάλης Σακελλάρης, Παπᾶ Κωνσταντῖνος Καμπανός, Παπᾶ Μιχάλης Χρυσός, Μαθῖος Ξένος καὶ Γεώργιος Σγουράρης, Γιάννης Βασιλάκης, Κωνστ. Μαθιόπουλος, Στέφανος Μαθιόπουλος, Γιάννης Πυθαρούλης, Μιχ. Ζεφρός, Μανώλης Πυθαρούλης, Νικολάκης Νιζόγια, 'Αντωνάκης Νιζόγια, Μιχαήλ Σακελλάρης, Νικολὸς Βασιλάκης, Κωνστ. Τζανόπουλος, Μανώλης Μεσοδιάκος, Γεώργιος Βασιλάκης, Κωνστ. Δραμυτινός²⁴, Μιχ. Σφακιώτης, Παπᾶ Δημήτριος καὶ Νικόλαος Ζαμπέτης, Παπᾶ Γιάννης Καμπανός, Θεόδωρος Μανωλόπουλος, Παπᾶ Γιάννης Σακελλάρης, Μανώλης Καργιώτης, 'Αλέξης καὶ Κωνσταντῖνος Βασιλάκης, Μανώλης Βασιλάκης, Δημήτριος Τσαμάντουρης, Γιάννης Καμπανός, Γιάννης Περάκης, Νικολὸς Πυθαρούλης, Περῆς (Πέτρος) Σακελλάρης, Γιάννης Νιαμώλης, Μανώλης Νταμνώλης, Γεώργιος Ντεμούρης, Γιάννης Σιγανός, Νικολὸς Καμπανός καὶ 'Αναστάσης Καντήλης.

362. Τὸ ἐνοίκιο, φυσικά, ἦταν ἀνάλογο μὲ τὴ θέση καὶ συνεπῶς τὴν παραγωγικότητα τοῦ ἐδάφους.

363. 'Απὸ ἐδῶ φαίνεται πὼς κάθε τετράγωνο, ἀποτελοῦσε μιὰ βουδέα. 'Οπως δείχνει ὅμως ὁ δημοσιευόμενος ἐδῶ χάρτης τοῦ ὁροπεδίου, τὰ τετράγωνα αὐτὰ δὲν ἔχουν ὅλα τὴν ἴδια ἔκταση (βλ. καὶ σημ. 70 καὶ 359).

364. Στὸ τμήμα αὐτὸ τῆς διαδρομῆς τοῦ ὁ Μεγάλος Ποταμός, ποὺ λέγεται καὶ ποταμὸς Σπαθί, τρέχει σήμερα στὴν κοίτη του κανονικά, δίχως νὰ ξεχειλίζει. Παλιότερα ξεχειλίζει κοντὰ στὸ χωριὸ Φαρσάρω καὶ τὰ νερά ἔτρεχαν πρὸς τὸ μέρος τοῦ Τζερμιάδω, σχηματίζοντας τὸ «Μισὸ Ποταμό», καλύπτοντας τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ κάμπου μὲ χοντρὸ ἄμμο καὶ χαλίκια. Στὴ θέση Κερασᾶ, ὅπου τὰ νερά γύριζαν πρὸς τ' ἄριστερά, γιὰ νὰ ξεχυθοῦν πρὸς τὸ χωριὸ Λαγοῦ, ἄφισαν μεγάλα στρώματα ψιλῆς ἄμμου σὲ ὕψος 3·5 μ., κάτω ἀπὸ τὰ ὁποῖα βρίσκονται παλαιότερα κτίσματα. 'Η πρόσχωση αὐτὴ τοῦ ποταμοῦ στὴ θέση «Στρατουλάκι» ἔχει βάθος 1,50 μέτροι 2 μ. Σ' αὐτὸ τὸ βάθος, κάτω ἀπὸ τὴ σημερινὴ ἐπιφάνεια τοῦ κάμπου, βρίσκεται παλιὸς δρόμος πλακόστρωτος, σὲ μῆκος 1000 μ. περίπου, μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Β πρὸς Ν., πολὺ «δουλεμένος» ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ πλακόστρωτο. 'Η κατεύθυνση τοῦ δρόμου αὐτοῦ διαφαίνεται τὴν ἀνοιξή, ὅταν τὰ σπαρτὰ τοῦ κάμπου εἶναι μεγάλα, ὅποτε σ' ὅλο τὸ μῆκος του φαίνονται αὐτὰ μικρότερα καὶ ἀσθενικά. 'Η λωρίδα αὐτὴ τοῦ ἀσθενικοῦ σπαρτοῦ λέγεται «λιοκαψίδα».

365. Καὶ σήμερα ὁ ἀγροτικὸς κόσμος τῆς Κρήτης φροντίζει νὰ κόβει τὰ ξύλα ποὺ πρὶν εἶναι νὰ χρησιμοποιήσῃ γιὰ στέγαση, γεωργικά ἐργαλεῖα κλπ. τὴ «λήγωση τοῦ γεναριάτικου φεγγαριοῦ».

366. 'Η γαζέτα ἦταν βενετσάνικο νόμισμα. 'Η ἀξία του ἦταν δυὸ σολδία.

367. 'Η οἰκογένεια τῶν Λευκάρων εἶχε, ὡς φαίνεται, μονοπωλιακὰ καὶ κληρονομικὰ ἀναλάβει τὴ συγκέντρωση τῶν σιτηρῶν τοῦ Δημοσίου στὸ Λασιθί. Δὲν εἶχαν

²¹) Στὸ Τζερμιάδω, στὴ θέση «Μισὸς Ποταμός», ὑπάρχει καὶ σήμερα σὲ χρήση πηγάδι ποὺ εἶναι γνωστὸ: τοῦ Μ π ρ α ῖ μ η τ ὁ π η γ ᾶ δ ι. Πιθανὸ ἔργο τοῦ ἀναφερόμενου ἐδῶ Λασιθιώτη 'Ιμπραήμ.

²²) Νεοφώτιστος, δηλαδὴ χριστιανὸς ποὺ ἀσπάστηκε τὸ 'Ισλάμ. 'Αρα ὁ 'Ιμπραήμ ἦταν πρὶν χριστιανός.

²³) Ζουράρης.

²⁴) Τὸ ἐπὼν. Δραμυτινὸς δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Καστροφύλακα. Δὲν ἀναφέρεται ἐπίσης τὸ ἐπίθ. Ζαμπέτης.

δμως και τόσο καθυρα χέρια. Ο Φραγ. Μοροζίνι αναφέρει στην έκθεσή του (βλ. Σπανάκη, Μνημεία κλπ δ. π. II, σ. 125) για τις καταχρήσεις των. (Πρβλ. και σημ. 113).

368. Έτσι μεταφράζει και ο Ξανθοουδίδης τους advocatores Comunes (βλ. Ένετοκρατία κλπ. δ. π. σ. 12 και 139).

369. Η έκθεση του Λορέντζο Κονταρίνι (1636), που έχει μεγάλο ενδιαφέρον για την ιστορία του Λασιθίου, όπως και τα Διατάγματα του Ίσκαβου Φοσκαρίνι, βρίσκονται επίσης στο Archivio di Stato di Venezia, Relazioni LXXX.

370. Βλ. σημ. 290.

371. Πρόκειται βέβαια, για το Λορέντζο Κονταρίνι, το μηχανικό Γενικό Προβλεπτή στο Βασίλειο της Κρήτης, στον όποιον υπόβαλε την έκθεσή του για το Λασιθιό ο Νικολό Τζέν (βλ. σ. 92).

Α. Αδελφός, (Τετράδης - Νταβάρδης) σ. 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

Νικόλαος 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

